

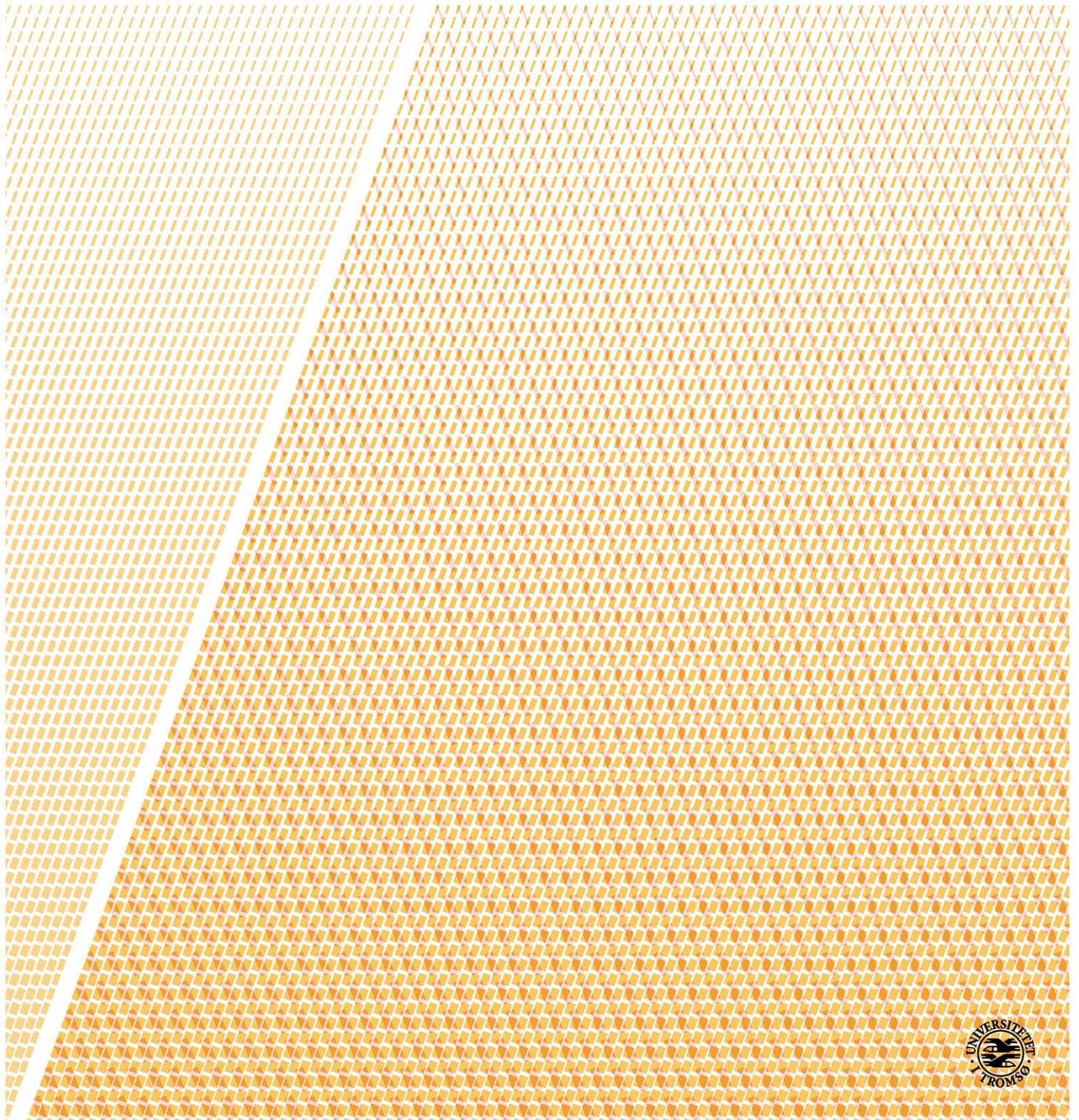
Institutt for historie og religionsvitenskap

Innledning til en historiefaglig biografi

Tillegg til Nansen. Oppdageren

—
Harald Dag Jølle

Avhandling levert for graden doctor philosophiae – oktober 2013

Innledning til en historiefaglig biografi

Forord

En doktorgrad kan være resultat av en lang prosess med mange avstikkere og omveier. Jeg har hatt en interessant reise – faglig og konkret – gjennom polarområdene siden jeg startet som stipendiat i historie ved Universitetet i Tromsø. Avhandlingen har blitt noe annet enn det prosjektet jeg hadde definert, men ett viktig forhold er det samme: Jeg ville den gang som nå skrive om polar vitenskapshistorie.

Det er mange å takke etter en slik prosess. Miljøet ved Institutt for historie ved Universitetet i Tromsø var og er unikt. Som studenter og stipendiater ble vi integrert i et fagmiljø på en måte som få er forunt. Jeg står i stor gjeld til mine studievenner, stipendiatkolleger og alle ansatte ved instituttet. Jeg vil særlig takke min veileder og nære samarbeidspartner Einar-Arne Drivenes. Du har trodd på meg og gitt meg muligheter på en måte som jeg er evig takknemlig for. I tillegg er du en god leser og klok veileder.

Jeg vil også takke min nåværende arbeidsplass, Norsk Polarinstitutt. Et naturvitenskapelig forskningsinstitutt har forstått viktigheten av å kjenne sin historie og bidra til økt forståelse av polarhistorie generelt. Jeg vil takke direktør Jan-Gunnar Winther og kommunikasjonsdirektør Gunn Sissel Jaklin for kreativitet, entusiasme og vilje til å prioritere polarhistorie. Jeg vil samtidig takke mine gode kolleger på avdelinga. Særlig må jeg trekke fram Ann Kristin Balto for den gode jobben hun gjorde med billedlegginga av boka og Ivar Stokkeland for verdens beste bibliotekteneste.

Jeg vil samtidig skryte av det voksende miljøet for humanistisk- og samfunnsvitenskapelig polarforskning i Tromsø. Det har skapt interessante og inspirerende møter på tvers av tradisjonelle fagskiller.

Takk til Anne Melgård på Spesiallesesalen ved Nasjonalbiblioteket i Oslo for den ekstraordinære gode hjelpa hun har gitt meg.

Takk til mine gode lesere. Først min tålmodige far, Harald Jølle, som er min faste førstemanusvasker. Dernest tidligere forlagsredaktør Helge Vold som gang på gang spisser blyanten og setter seg ned med mine manus. Takk også til Narve Fulsås og Teemu Ryyminen for gjennomlesing av manus med kloke og innsiktsfulle tilbakemeldinger. En spesiell takk til Robert Marc Friedman for gode kommentarer og mange, mange inspirerende samtaler om Nansens vitenskapelige prosjekt.

Til slutt vil jeg takke Sigrun. Det ville ha vært en overdrivelse å si at hun har vært tålmodig med meg i innspurten. Det er snarere hun som har sittet på kontoret kveld etter kveld for å gjøre ferdig *sin* doktorgrad. Men takk, likevel, for at du er så blid!

Innhold

Innledning.....	6
Tidligere forskning om Nansen som vitenskapsmann	10
Den biografiske litteraturen om Nansen.....	11
Faglitteraturen om vitenskapsmannen Nansen.....	17
Kilder etter Nansen.....	25
Hva er en biografi?.....	27
Skal historikere skrive biografi?	28
Hvordan skrive om et liv?	31
Den biografiske illusjon	33
Sjangerdeterminisme?	36
Definisjonen av en biografi	42
Biografiens utfordringer og muligheter.....	49
Tett på (en vitenskapsmann)	51
Struktur-aktør.....	52
Kronologi vs. tematiske analyser	55
Liv og verk – vitenskap og det levde liv	60
Kildebasert framstilling.....	62
Sensasjon – hvor går grensen for hva jeg kan skrive om?	71
Historiefaglige spørsmål i en populær form.....	74
Et monument over en stor mann?.....	76
Nansen som minneste.....	80
Å ta Nansen tilbake til vitenskapen.....	83
Litteratur	94

Innledning

Jeg er glad i å gå på ski. Må nesten innrømme det. Våren 1995, semesteret jeg startet på hovedfag i historie, gikk jeg en lang skitur på Svalbard. Den ble prioritert sterkere enn eksamen. Jeg må innrømme det også. I fem uker hadde vi et eventyr på Nordvest-Spitsbergen. Med i pulken hadde jeg *ei* bok. Jeg studerte historie på et institutt og et universitet som var sterkt nordområde- og polarorientert. Jeg måtte lese meg opp, tenkte jeg, og gikk på Universitetsbiblioteket og lånte Fridtjof Nansens bok *Fram over Polhavet*. Valget var tilfeldig, men konsekvensene ble store.

På kveldene i teltet, i fangsthyttene på Austfjordneset og i Mushavna, på bistasjonene og i forskerlandsbyen i Ny-Ålesund las jeg om dramaet Nansen og Johansen hadde i Polhavet. Min teltkammerat påstår den dag i dag at jeg ved et par anledninger kalte ham Johansen.

Tilbake på lesesalen fortsatte jeg å lese Nansen. Temaet for hovedfaget skulle defineres, og ett eller anna om polarekspedisjoner ville jeg skrive om. Men jeg kom aldri så langt. Fridtjof Nansen sto i veien. Fascinasjonen for hva han hadde gjort var én ting, men det fascinerende i de tilsynelatende konfliktene og motsetningene i livet hans var større. Jeg endte opp med å skrive min hovedfagsoppgave om sosialdarwinisten og nasjonalisten Nansen som skrev *Eskimoliv*, hvor han talte inuittenes sak og rettigheter. Rettigheter han forsvarte på 1920-tallet da norske ishavsimperialister ville okkupere land på Grønland.¹

Etter arbeidet med *Norsk polarhistorie*; et flerfaglig forsknings- og bokprosjekt hvor jeg var medredaktør, ble jeg spurt av Gyldendal Norsk Forlag om å skrive en ny Nansen-biografi. I arbeidet med polarhistoria hadde Nansen naturlig nok stått sentralt. Nye spørsmål og ny kunnskap om hans rolle ble etablert, både innen ekspedisjonshistorien, innen utviklingen av polarvitenskapen i Norge, og som en viktig premissleverandør for norsk polaridentitet. Robert Marc Friedman kalte sitt kapittel om polarvitenskapen før 2. verdenskrig kort og godt *Nansenisme*. Men det var ingen samlet framstilling av Nansen i verket. Heller ingen nærportretter av ham.

Jeg kunne ikke annet enn å svare ja på en slik utfordring fra Gyldendal, men sa samtidig at dette måtte bli en ny kildebasert studie, som for første gang virkelig tok på alvor at Nansen var en seriøs vitenskapsmann. Moderne vitenskapshistorisk forskning

---

¹ Jølle 2000.

har gitt ny kunnskap og nye perspektiver på utviklingen innen skandinavisk polarvitenskap. Blant annet hadde flere studier vist hvilken plass Nansen også hadde i teori- og metodeutvikling innen geofysikken. Bildet av skiløperen ble utfordret av bildet av en vitenskapsmann i verdensklasse, for å sette det på spissen.²

Målsetningen var at det var mulig å skrive en tett-på-historie om Nansen og samtidig ha en forskningsbasert framstilling som tar utgangspunkt i følgende problemstillinger:

1) *Hvordan så Nansen seg selv og sitt virke?* Min tese er at Nansen – til tross sine mange interesser og sitt brede interessefelt – hadde svart at han var *vitenskapsmann* dersom han hadde blitt spurt om hva han *egentlig* var. Og da ikke i en profesjonsmessig begrenset betydning av ordet. Nei, for Nansen var vitenskap søket etter svar på de store spørsmål. Det sluttet ikke om han tok på seg politiske oppdrag. Og ikke minst: Vitenskap begrenser seg ikke til teoriproduksjon i trykte publikasjoner. Jeg har derfor vært opptatt av å undersøke hvordan Nansen forsto verden, samfunnet og universet? Hvordan arbeider en *oppdager* i mikroskopet, på dekket av ei skute, eller som teksttolker bøyde over gamle kongesagaer? Hvordan tenker darwinisten over universets utvikling og menneskets plassering i kosmos? Hvordan samarbeidet og kranglet han med sine kolleger? Hvordan skaffe midler til egen forskning? Hvordan bygge faglige og politiske relasjoner i dette arbeidet? Hva betyr det å satse på vitenskap? Og hvordan mener han vitenskapen kan brukes og misbrukes?

2) *Hva var Nansen?* I tillegg til Nansens selvforståelse – hvordan han framstilte, agerte og så seg selv – er det naturlig å spørre hvordan jeg som historikere skal vurdere ham. Eksisterende biografier har vektlagt de store hendelsene i livet hans, med særlig fokus på tre hovedtemaer: grønlandsferden og polhavsekspedisjonen; nasjonalpolitikeren i 1905 og diplomaten; Folkeforbundet, fredsprisvinneren og humanisten. Forholdet mellom disse engasjementene og hans vitenskapelige arbeid, har i liten grad vært problematisert eller integrert i framstillingene. Eksempelvis har et av de åpenbare spørsmålene i nansenlitteraturen vært hvorfor han tilsynelatende hoppet av prosjekter og startet med noe nytt. En vanlig oppfatning er at Nansen gikk trøtt av vitenskapens dagligdagse dont, var rastløs og derfor engasjerte seg politisk både i forbindelse med unionsoppløsningen og i Folkeforbundet.³ Min antakelse er at jeg

---

² Se b.la. Friedman 2004; Hestmark 1999.

³ F.eks. Greve 1974: 240; Greve 1973: 145; Huntford 1996: 480.

gjennom en tetter, bredere og mer holistisk tilnærming til Nansen, der nettopp vitenskapen står sentralt, og hvor jeg systematisk også studerer periodene mellom de kjente hendelsene i livet hans, vil komme til at han ikke gikk trett av vitenskapen. Snarere engasjerte han seg i andre gjøremål *til tross* for at han hadde store ambisjoner om hva hans vitenskapelige arbeider kunne føre til. Utgangspunktet mitt for denne analysen er at vitenskapen ikke var "noe annet", som kan isoleres fra Nansen øvrige liv. Og nettopp ved å integrere vitenskapen i analysen vil jeg få fram et mere helhetlig bilde av Nansen enn tidligere biografer har oppnådd.

3) *Hvilken plass hadde Nansen i norsk offentlighet?* Det er lett å få et inntrykk av at Nansen fikk en opphøyet, unik posisjon i dette landet. For eksempel ble han gravlagt på 17. mai! Med barnetoget på Karl Johan defilerende forbi kista, som sto på Universitetsplassen. At alle flagg ble firt på halv stang, på selveste nasjonaldagen. En slik begivenhet sier en hel del om Nansen posisjon i samtida, men det sier også mye om tida han levde i. Nansen hadde utvilsomt store evner, stor oppfinnsomhet og gjennomføringsevne. Men han må selvsagt forstås i *sin* tid. Det må spørres om han var "rett mann til rett tid". Hvilke forutsetninger hadde en "Fram"-ekspedisjon på slutten av 1800-tallet? Hvilke rom var det for en folketaler i oppløpet til 1905? Hva var det med det norske samfunnet som ville gravlegge en av sine helter på den største festdagen?

4) *Hvilke kontraster, motsetninger og sammenhenger?* "Jeg er sandelig enda mindre helstøpt enn de tror", skrev Nansen i et upublisert manus, fra ca 1915: "Det er minst to naturer i mig. Denne evige konflikt mellom naturen og kulturen. Villmannen med de ukuelige primitive instinkter som innerst inne tviler på kulturens og kulturmenneskets rett. På den annen side kulturen og forskerånden som alltid streber frem ad og opad, som i fremtidsblåner ser en edlere, høiere tilværelse –"⁴ Det er viktig å få fram kontrastene i Nansens liv og de tilsynelatende store motsetningene i hans holdninger – eksempelvis romantikeren versus vitenskapsmannen som ønsker utvikling og framskritt. Nasjonalisten, folkeforbundsmedlem og "socialdarwinisten" versus humanisten og forsvareren av de små folks rettigheter. Motsetningene i Nansens mangfoldige etterlatenskaper må undersøkes og prøve å forklares, uten at det er et mål å rasjonalisere ham, få holdningene til logisk å henge sammen – for å få mannen til å være "hel". Samtidig er utgangspunktet mitt at det ikke en logisk motsetning mellom det

---

⁴ Jølle 2000: 79.

å skrive en sammenhengende historie/fortelling om Nansen og likevel få fram at han hadde mange sider.

Jeg vil møte til disse problemstillingene med en biografisk tilnærming. Det er flere grunner til at jeg har valgt å skrive en biografi. For det første svarer det til oppdraget jeg ble utfordret til av Gyldendal. Dernest er det vektige faglige grunner til en slik tilnærming for å få en bredest mulig tilnærming til hovedpersonen, som for eksempel Sverker Sörlin har påpekt: "[B]iografen har den egenskapen at den ger alla de omständigheter som rimligen kan påverka den enskilda människan samtidigt som den ger möjlighet att placera henne i en social kontext".⁵

Dessuten mener jeg, som jeg vil argumentere for i denne innledningen, at biografien er en fruktbar tilnærming også for å studere *vitenskapsmannen* Fridtjof Nansen. W.C. Brøgger skrev alt i 1896 om Nansen at den som skal "søge at give det fuldstændige billede, kan ikke holde videnskaben ude". Dette er fortsatt en gyldig påstand. Samtidig kan ikke vitenskapen isoleres. Nansen var ikke vitenskapsmann fra ni til fire og noe annet på kvelden. Det var heller ikke noe han kun gjorde enkelte år av livet sitt. Derfor ville jeg, for i størst mulig grad å forstå vitenskapsmannen i videste betydning av ordet, gå tett på mannen gjennom en biografisk analyse.

Målet mitt er å studere en betydelig skikkelse i norsk historie og forsøke å forstå hva det var med ham og med samfunnet han levde i som gjorde at han ble så stor. Jeg ville nærme meg en ambisiøs person og forsøke å forstå hva som drev ham. Jeg ville nærme meg en evnerik vitenskapsmann og forsøke å forstå hva han tenkte. Jeg ville nærme meg et motsetningsfullt menneske, uten å prøve å tvinge ham sammen til en logisk helhet.

---

⁵ Sörlin 1997: 230–31.

Tidligere forskning om Nansen som vitenskapsmann

Det har vært skrevet mye om Nansen, i nær sagt alle stilarter – vitenskapelige, populære, romaner, tegneserier, barnebøker.⁶ Kanskje derfor ikke så rart at jeg ofte har blitt møtt med spørsmålet: "Er det behov for enda en nansenbiografi?" Men mye av litteraturen om Nansen handler om de ulike feltene Nansen engasjerte seg i, så spørsmålsstillerne blir ofte forundret når jeg forklarer at det tross alt ikke finnes så mange biografier om mannen. Av nyere dato, basert på nye kildestudier, fantes inntil nylig Tim Greves to bind fra 1973–74 og Roland Huntforths biografi som kom i forbindelse med 100-års jubileet for "Fram"s tilbakekomst i 1996.⁷ Dessuten, har jeg ofte understreket, manglet det en helhetlig framstilling av vitenskapsmannen.

Det er likevel ikke slik at Nansens vitenskapelige virke har vært helt fraværende i tidligere framstillinger. Det finnes, som vi skal se, spesialstudier av Nansens ulike forskningsfelt. Men i biografiene, og i generelle populære framstillinger, blir ikke vitenskapen viet stor plass. Det er kanskje ikke så vanskelig å forstå. Nansen levde et fascinerende liv og var engasjert på så mange felt. Det er *polarhelten*, *fredsvennen* eller *politikeren* som har stått sentralt når bildet skal tegnes av denne mannen. Og når vitenskapen trekkes fram, blir det begrenset til en overflatisk framstilling som poengterer at han var en pioner innen moderne havforskning, eller at han var forut for sin tid som nevrolog.⁸

Det er selvsagt flere grunner til dette. For en biograf kan det sees på som en uoverkommelig oppgave å prøve å gå inn i Nansens ulike vitenskapelige prosjekt, med til dels svært kompliserte problemstillinger. Hans interessefelt spenner fra fysisk oseanografi til norrøn kildekritikk. Mange av publikasjonene er nærmest uforståelige for andre enn spesialister. Kildeomfanget i form av brev, kladder, tabeller, utkast og forarbeider er svært omfattende og kan virke skremmende i det hele tatt å ta fatt på.

Dernest kan det ha blitt oppfattet som lite fengende i populære framstillinger å vektlegge forskningen. Vitenskapshistorie er kanskje blitt oppfattet som lite salgbart og vanskelig tilgjengelig for et bredere publikum. Hvor morsomt kan det være å lese om endeløse tabeller med temperaturmålinger fra 3000 meters dyp i Polhavet? Eller gjentatte analyser av saltgehalten i Norskehavet? Og hva med nærlesing av sagatekster,

---

⁶ Se Grønneberg [et al.] 2000.

⁷ Carl Emil Vogts biografi om Nansen kom samtidig med mitt første bind

⁸ F.eks. som hos Vogt 1911: 38 og 212.

eller diskusjon om nevrologiske tråder hos laverestående dyr? Forestillinger om vitenskapssamfunnet som lite spennende, har kanskje også påvirket temavalgene?

Før jeg diskuterer hvilken betydning slike perspektiv får for framstillinga, vil jeg gå gjennom det som tidligere har vært skrevet om Nansen som vitenskapsmann, og hvordan tidligere biografier har forholdt seg til Nansens vitenskapelige virksomhet.

Den biografiske litteraturen om Nansen

Allerede før Nansen kom tilbake fra Polhavet i 1896 var det blitt skrevet ei bok om ham. W.C. Brøgger og Nordahl Rolfsen hadde tatt på seg oppgaven og gi et bilde det de oppfattet som en særegen mann – selv om tidspunktet enda ikke var inne for "en fulstendig biografi".⁹

Boka er delvis organisert som ei livsløpsfortelling. "Slegt", "Barneaar" og "Nordmarken" er de tre innledende kapitlene, etterfulgt av "Paa Ishavet", "I Bergen" og "I Neapel". Deretter har Brøgger og Rolfsen gitt ordet til Gustav Retzius, som har vurdert "Fridtjof Nansen som biolog". 80 sider av boka handler om Grønland. Både om ekspedisjonen, og ikke minst det geologen Brøgger har skrevet om "Den store istid" og om "Grønlandsekspedisjonens videnskabelige betydning".

Nordahl Rolfsen skriver om Nansen på hjemmebane, gjennom "Eva Nansen. Et mislykket interview", før de siste 150 sidene, som handler om Nordpolen; om Nansens planlagte ferd, om tidligere arktiske forskningsekspedisjoner, om havstrømmer og meteorologiske forhold. Her er det flere fagfolk som har bidratt med forskjellige kapitler, bl.a. meteorolog og havforsker Henrik Mohn.

Gustaf Retzius' kapittel er det som går mest konkret går inn på Nansen som forsker. Han gjennomgår Nansens studier og publikasjoner og vektlegger den innsatsen han gjør ved å ta i bruk Golgis sølvnitratmetoden for farging av nervevev. Nansen ble ifølge Retzius den første som brukte denne metoden på virvelløse dyr. Retzius' beskrivelse av Nansen som biolog er en nøktern gjennomgang fra en kollegas posisjon. Han berømmer innsatsen, uten å bruke de store superlativene som resten av boka er vel utrustet med.

---

⁹ Brøgger og Rolfsen 1896: forord.

Retzius ser på polarferdene som et midlertidig hinder for Nansens biologiske forskning. Han håpte polfareren snart ville vende tilbake til mikroskopet igjen – ”hvor han sikkerlig ogsaa har mangen betydelig opgave at udføre, mangen vigtig opdagelse at gjøre, mange vanskelige problemer at løse”.¹⁰

Boka til Brøgger og Rolfsen insisterer på at Nansen var vitenskapsmann. Uansett hvor fascinerende, hvor heroisk og hvor stor innsats det krevde å krysse Grønland, ville ikke publikum få hele bildet av bedriften før de forsto hvilken vitenskapelig innsats han samtidig hadde utført. Nansen hadde beskrevet den uendelige innlandsisen, med en jevn, nesten matematisk regelmessig form. Han hadde opplevd fryktelig kulde og forferdelige snøstormer, og hadde rett og slett funnet Nord-Europas og Nord-Amerikas istid. Sett på bakgrunn av det enkle utstyret ekspedisjonen var utrustet med, skrev Brøgger og Rolfsen, hvor lite og simpelt måleutstyr de hadde med seg og hvor mye slit det hadde kostet å få disse observasjonene – ”saa vil vi med hele den dannede menneskehed endnu mere føle os i gjæld til dem, der udførte den videnskabelige stordaad første gang at komme tversover den grønlandske indlandsis fra kyst til kyst”.¹¹

Som Robert Marc Friedman har vist, inngår denne boka i Brøggers kampanje for å bygge Nansen som en vitenskapelig helt. Polarvitenskap var heroisk vitenskap, og idrettsmannen Nansen var vitenskapsmann.¹² Brøgger hadde sett hvordan svensk vitenskap dro nytte av Adolf Erik Nordenskiölds suksess i isen, og forsto at Nansen var en mulighet som Norge måtte gripe begjærlig: ”Det er ikke paa krigens bane, at de smaa nationer kan hævde sin plads og forsvare sin selvstændighed. Det er paa kulturens, paa civilisationens, paa videnskabens og kunstens felt, som ligger aabent for alle, det er der, de bør søge at trænge frem i forreste række og kappes om seierspalmen. Det er der, de bør søge sin udmerkelse og tilkjæmpe sig de store folks agtelse.”¹³

Brøgger og Rolfsens tekst om den unge Nansen, som fortsatt var ute i isen og søkte ære til det ventende folket da boka ble skrevet, bidro utvilsomt til å skape et heltebilde av mannen. Og for forfatterne var det ikke tilfeldig at han var blitt den han var: ”Saa lempelig er overgangen, saa tydelig er sammenhængen i dette ungdomsliv [...]. Fra jæger i Nordmarken til skytter paa sælfangeren, fra de tætte skoger til den evige is. Let og legende – uden noget smerteligt ryk – vender skjæbnens genius ham næsten

---

¹⁰ Brøgger og Rolfsen 1896: 101.

¹¹ Brøgger og Rolfsen 1896: 182.

¹² Friedman 2004: 108 ff.

¹³ Brøgger og Rolfsen 1896: 261.

umerkelig mot det store øde, hvorfra hans navn skal klinge ud over verden.” Anne Eriksen har vist hvordan denne forutbestemtheten også kan leses i senere framstillinger om mannen, og hvordan Brøgger og Rolfsens fortellinger om Nansens slekt, barndoms- og ungdomshendelser er blitt et fast mønster i andre biografiske framstillinger.¹⁴

Men Brøggers understreking av at Nansen må forstås som vitenskapsmann, og bokas store vektlegging av Nansens vitenskapelige arbeider og ekspedisjonenes betydning for vitenskapen, har i mindre grad satt spor i den biografiske litteratur som kom etter Nansens død.

I 1931 kom den neste livsløpsfortellinga om Fridtjof Nansen på norsk.¹⁵ Jon Sørensen hadde fått i oppdrag av Jacob Dybwads Forlag å skrive en ”folkebok, tjenlig som en foreløbig orientering for folk flest”.¹⁶ Sørensen innrømmet at han ikke hadde skrevet en ”uttømmende skildring av Nansens liv og livsverk”. Det mente han ville ha krevd tusener av sider og et samarbeid mellom fagmenn fra mange felt.

Sørensen hadde tilgang til brev, dokumenter og dagbøkene til Nansen. Og han hadde hatt stor hjelp av Nansens sønn, Odd, under arbeidet med boka. *Fridtjof Nansens saga* er ei fortelling om et uvanlig liv, med store hendelser; den handler om eventyr, politikk og fredsarbeid, men det er også ei bok som vil fortelle om kunstneren, familiefaren og hverdags-Nansen. I tillegg har Sørensen beskrevet forskeren Nansen i et kapittel som heter: ”I videnskabens tjeneste – Havforskningen”.

Dette kapitlet går relativt detaljert inn i en del av Nansens publikasjoner og hans teorier om havstrømmer. Det faktiske innholdet bygger på Bjørn Helland-Hansen og Werner Werenskiolds arbeider om vitenskapsmannen Nansen. Men selv om Sørensen tydeligvis har et avstandsforhold til Nansens vitenskapelige arbeider, forsøker han seg med en biografisk forklaring på hvorfor havforskningen ble den biografertes fagfelt: ”Når vi kjenner Nansens sinn og natur, og har fulgt ham der hvor havet bar ham, forstår vi særlig godt at havets gåter måtte nettop lokke ham, at nettop oseanografien måtte bli hans videnskap [...] Havforskningen, med sin veksling, fra laboratoriets og skrivebordets gransknings- og formningsarbeide til de friske sjøtokter, det gav den arbeidsrytmen som nettop passet ham.”¹⁷

---

¹⁴ Eriksen 2004: 359.

¹⁵ Det finnes utenlandske, f.eks. Bain 1897 og Holmgren 1924.

¹⁶ Sørensen 1931: forord.

¹⁷ Sørensen 1931: 185.

Sørensen fortsatte å arbeide med Nansens etterlatte materiale, med tanke på en ny og større utgivelse. Han døde imidlertid i 1936. Men i 1940 ga forlaget ut en revidert utgave av *Fridtjof Nansens saga*, nå i to bind. Her fikk blant andre den franske geografen Charles Rabot ordet, for å gi noen karakteristikker av Nansen som oppdager og vitenskapsmann. Rabot kjente Nansen personlig, og han brukte store ord når han skulle beskrive nordmannen: "Nansen vil – det vet jeg – bli stående i historien som en særpreget og mektig mennesketype, og ikke minst vil man til alle tider bli slått av hans genis universalitet, av den rike variasjon hvori hans intellektuelle egenskaper manifesterte sig og av hans karakters storhet og høihet." Rabot mente Nansen var en av sin tids største europeere. "Tilhører han ikke den samme slekt som Newton, Galilei og Darwin?" Rabot viste til at Nansen var en oppfinner; en stor oppfinner som hadde lansert teorier om polarstrømmene som senere viste seg å stemme. "Les hans vitenskapelige verker", var franskmannens oppfordring – de "bærer det slående og vesentlige preg av geni som heter klarhet. Overalt hvor Nansen uttrykker sine tanker, råder den fullkomne klarhet som bare intelligensens virkelige elite besidder."¹⁸

I 1947 kom et nytt større biografisk prosjekt på norsk. Wolfgang Sonntag hadde i Sveits i 1943 publisert boka *Held des Friedens*. Den norske utgaven ble gitt ut i samarbeid med Nansens datter Liv Nansen Høyer. Bjørn Helland-Hansen hadde ifølge forordet kontrollert de kapitlene hvor Nansens vitenskapelige arbeider står sentralt.

Boka har den struktur og kapittelinnndeling som etter hvert blir normalen for Nansen-biografier: "Stamtavle, barndom, ungdom", "Med 'Viking'", "I Bergen", "Grønlandsferden", "Nordpolsferden", "Nansen og 1905", "Hjelparbeidet" – for å nevne noen sentrale kapitler. Sonntag har også et underkapittel som heter "Arbeid" etter nordpolferden. Her presenteres Nansens havforskning, og det går relativt detaljert inn i teoriutviklingen om havstrømmer. Det er nærliggende å tenke at Helland-Hansen har hatt en sentral rolle i skrivingen av det kapitlet.¹⁹

Det samme er nok også tilfelle i Liv Nansen Høyers bøker om sin far. Hun publiserte i 1954 og 1955 henholdsvis *Eva og Fridtjof Nansen* og *Nansen og verden*. Her takker hun spesielt Helland-Hansen og Harald U. Sverdrup for deres kontroll av de avsnittene som omhandler Nansens vitenskapelige arbeider.²⁰ Det er likevel i beskjeden grad at Nansens forskningsinnsats behandles i disse to bøkene, selv om hun skriver om

---

¹⁸ Sørensen 1940: 200.

¹⁹ Sonntag 1947.

²⁰ Høyer 1954: 4.

arbeidet etter "Fram"-ekspedisjonen og presenterer enkelte resultater som dødvann, bunnvann og ekmanspiralen.

I 1973 og 1974 kom Tim Greve med en tobinds biografi. Greve var statsviter og diplomat og gift med Nansens barnebarn, Marit Greve. Hans biografi bygger på en bred studie av kilder og litteratur. Greve ønsket å "tegne et mer nyansert, et riktigere bilde av *mennesket* Fridtjof Nansen".²¹ Han benyttet en rekke kilder som tidligere ikke hadde vært brukt, og han analyserer mange sider av Nansens liv, også hans politiske meninger og livssyn.

Greve skal ha uttalt at Nansen *egentlig* ikke var særlig til vitenskapsmann.²² Hans to bind støtter opp om den uttalelsen. Han har riktignok med litt om Nansens studier i Bergen, han skriver at forskere helt fram til våre dager har "hatt nytte av det pionérarbeid Nansen gjorde ved studiet av nervefibrene", uten at han utdyper, begrunner eller forklarer det nærmere.

Greve har også et kort kapittel om de vitenskapelige resultatene etter "Fram"-ekspedisjonen, og litt om havforskningsarbeidene i årene etter 1905, men heller ikke dette tilfører noe nytt ut over det som f.eks. Håkon Mosby publiserte i sin artikkel om Nansen som havforsker (se under). Men selv om Greve skriver relativt mye om forholdet Nansen–Amundsen, og om den planlagte luftskipsekspedisjonen på 1920-tallet, ser han ikke dette i sammenheng med Nansens oseanografiske arbeider.

I 1993 ga Øystein Sørensen ut *Nansen. Mannen og myten*. Det er ei relativt kort bok med mange bilder. Likevel får vi et kontekstualisert bilde av "Norges store nasjonalhelt i moderne tid, kanskje den største nasjonalhelten noensinne".²³ Boka har derimot svært lite om Nansens forskning. Et kapittel heter "Eventyrer, oppdager og vitenskapsmann", men er i praksis en fortelling om grønlandsferden og "Fram"-ekspedisjonen.²⁴

Roland Huntford publiserte på 1990-tallet en grundig biografi om Nansen, basert på et stort kildearbeid. Den kom på norsk i 1996 og på engelsk i 1997.²⁵ Den engelske utgaven er den mest omfattende, og den har i motsetning til den norske utgaven noe som kan minne om et referansesystem. Biografien er sterkest på Nansens polarferder,

---

²¹ Greve 1973: forordet.

²² Tim Greve i intervju med Robert Marc Friedman, fortalt meg av Friedman.

²³ Sørensen 1993: 7.

²⁴ Det finnes flere andre større og mindre bøker om Nansen eller om deler av Nansens liv, som ikke behandles i denne gjennomgangen, f.eks. Berg 2004 og Brox 1991.

²⁵ Huntford 1996; Huntford 1997.

men Huntford har også gjort nybrottsarbeid på Nansens hjelpearbeider i Russland. Boka er fortung; de første 350 sidene (av den norske utgaven) handler om tida t.o.m. "Fram"-ekspedisjonen, mens kun 175 sider er brukt på resten av Nansens liv.

Huntford har i sterkere grad enn i tidligere biografier lagt vekt på Nansens doktorgradsarbeid, og er på linje med nyere studier om Nansens bidrag til nevrologien.²⁶ Han hevder at Nansen var den første som forsto at nervecellene var en egen enhet, "som oppretter kontakt ikke ved sammensmeltning, men ved berøring". Derfor kom Nansen til å formulere "den første eksplisitte avvisning av den fremherskende ortodoksi".²⁷

I 2002 kom Per Egil Hegges biografi om Nansen, *Bare én vilje*. Ifølge baksideteksten er det "lagt vekt på hans virke som vitenskapsmann ...". Men Hegge innser at det er vanskelig å tilføre ny kunnskap på dette feltet, og bygger på eksisterende litteratur om Nansen som forsker. Det ville være en uoverkommelig oppgave å gi et fullstendig bilde, sier han: "Den som skal skrive beretningen om mannens innsats som vitenskaper, bør være faglig påkledd og skodd til å henge med på et nesten verdensomspennende tokt gjennom følgende områder: etnografi, historisk kartografi, meteorologi, biologi, medisin, særlig anatomi og nevrologi, zoologi, geografi, geologi og oseanografi. Det ville dessuten hjelpe godt med grundig innsikt i statsvitenskap, vitenskapshistorie, vitenskapsfilosofi, pluss en dæsj kulturhistorie for å vurdere tegningene hans." Hegge mener videre at den som skal gjøre dette må ofre et livsprosjekt, "et slags uendelig verdensmesterskap i beskrivende kombinasjonsforskning".²⁸

Heller ikke den neste biografien, av Carl Emil Vogt, tilfører ny kunnskap om Nansen som forsker. Vogt, som har fokusert mest på Nansens humanitære innsats, har i liten grad skrevet om Nansen som vitenskapsmann.²⁹

For å oppsummere: Den biografiske tradisjonen har i liten grad behandlet Nansens vitenskapelige innsats. Rett nok insisterte Brøgger og Rolfsen på at den som skulle forstå Nansen også måtte inkludere vitenskapsmannen, men boka kan knapt defineres som en biografi. Den ble gitt ut før Nansen hadde fylt 35 år og var i hovedsak en artikkelsamling

---

²⁶ Huntford har ingen referanser, men i forordet takket Huntford bla. Karen Helle og Jan K.S. Jansen for hjelp han hadde fått med de nevrologiske studiene.

²⁷ Huntford 1996: 82.

²⁸ Hegge 2002: 112.

²⁹ Vogt 2011.

om ulike sider ved den unge mannens liv. De første biografiene etter hans død reproduiserte kunnskap om Nansen som havforsker, men de integrerte ikke forskeren i fortellinga. De nyere biografiene, fra Tim Greves i 1973–74, er alt i alt lite opptatt av vitenskapsmannen. Dette til tross for, som vi skal se, at det har eksistert en hel del kunnskap om Nansen som forsker, som sterkt understreker hvor viktig det er å kjenne vitenskapsmannen.

Faglitteraturen om vitenskapsmannen Nansen

Ved siden av den biografiske litteraturen, finnes en tradisjon for å framstille Nansen bidrag innen ulike forskningsfelt. De fleste forfattere har vært forskere innen de fagene Nansen arbeidet med, men etter hvert har også moderne vitenskapshistorikere gitt ut arbeider om Nansen som vitenskapsmann.

Allerede 23. mai 1930, ti dager etter Nansens død, hadde vitenskapsakademiet i Oslo et møte hvor de hedret Nansen. Her holdt W.C. Brøgger en minnetale over Nansens "virksomhet *innen vårt selskap*".³⁰ Noen måneder senere, 10. oktober 1930, på dagen 69 år etter at Nansen ble født, holdt Nansens nærmeste samarbeidspartner, Bjørn Helland-Hansen, et mer omfattende foredrag i akademiet om sin venns vitenskapelige innsats. Ingen hadde bedre forutsetninger enn han for å snakke om Nansen som forsker, og foredraget gir viktig innsikt fra en samtidig aktørs vektlegging og vurderinger.

Helland-Hansen delte forskningsinnsatsen til Nansen i tre. Hans *biologiske studier, polarekspedisjonene og havforskningsarbeidet*. Han brukte liten plass på Nansens zoologiske arbeider, men la vekt på at han ble den første som tok i bruk Golgis teknikk i Norge, og at han gjorde en stor oppdagelse da han beskrev cellevevet som omgir nerveelementene. Men, understreket Helland-Hansen: "Arbeidet blev ikke tilstrekkelig anerkjent dengang, og fikk adskillig kritikk. Her har imidlertid Fridtjof Nansen også vært forut for sin tid, som så ofte ellers."³¹

Helland-Hansen var tydelig på at Nansens ekspedisjoner var vitenskapelige. Om Grønlandsferden: "Alle var klar over at det var en glimrende sports-prestasjon, og som sådan blev denne ferd vurdert, men det store publikum forsto neppe at det var noget

---

³⁰ Brøgger 1931.

³¹ Helland-Hansen 1931: 67.

meget mere enn det. Det var for Nansen ikke vesentlig et spørsmål om sportslige ydelser, men om et bevisst og alvorlig arbeide for å løse forsknings-opgaver av virkelig betydning." Helland-Hansen mente til og med at de sportslige elementene hadde "fordunklet hans anseelse som videnskapsmann hos almenheten". Dette gjaldt både Grønland og "Fram": "Man har, som rimelig kan være, hatt vanskelig for å forstå at de åndelige og legemlige evner og ydelser i den grad har kunnet forenes hos ett menneske, som tilfellet var hos ham."

Som havforskningskollega bruker Helland-Hansen naturlig nok mest tid på Nansen som oseanograf. Og det var en internasjonal pioner han presenterte. Den betydning Nansen hadde hatt for vitenskapen, var av en slik karakter at "han vil komme til å innta en overordentlig fremskutt plass i forskningens historie for alle tider".

"Fram"-ekspedisjonen hadde hatt betydning for havforskningen som ikke kunne overvurderes, mente han. Dette gjaldt både de geografiske resultatene, med kunnskap om hav og land i Arktis, men også for utviklingen av oseanografien som fagfelt var ekspedisjonen svært viktig. "I virkeligheten har mange, for ikke å si de fleste, av de spørsmål, som han senere på en ypperlig måte har behandlet, meldt sig hos ham ved innsamlingen og behandlingen av 'Fram'-observasjonene."³²

Helland-Hansen trakk fram Nansens grundighet, hans metodiske presisjon, hans arbeid med instrumentutvikling, og han presenterte flere av de problemstillingene Nansen hadde arbeidet med: "Selv om jeg til dels kan være part i saken, tror jeg nok å kunne si at disse arbeider på flere punkter har gitt et nytt syn på forholdene i havet i sin almindelighet."

Men selv om "Fridtjof Nansen var et av de sjeldne geniale mennesker", advarte Helland-Hansen mot å tro at han hadde hatt lett for det: "Fridtjof Nansen var ikke nogen Aladdin, for han fikk intet gratis. Det er få som har ant hva det har kostet ham det han har opnådd – kostet av anstrengelser og viljekraft, av tvil og forsagelse."³³

Oseanografen Harald Ulrik Sverdrup, som hadde vært vitenskapelig leder på Roald Amundsens "Maud"-ekspedisjon, holdt også et foredrag om Nansen høsten 1930. Tema for Sverdrup var Nansen som geograf, forskningsreisende og vitenskapsmann. Som Helland-Hansen viste Sverdrup til misforholdet mellom folks vurdering av Nansen

---

³² Helland-Hansen 1931: 72.

³³ Helland-Hansen 1931: 84.

som sportsmann og vitenskapsmann: "[F]or Nansen var idrett et hjelpemiddel som han tok i forskningens tjeneste".

Sverdrup var særlig opptatt av det imponerende kunnskapsløftet "Fram"-ekspedisjonen hadde vært: "Vi skylder Nansen hele vårt kjennskap til dette mektige strømsystem i Polhavet, som sikkert er av betydning for strømmene utenfor vår egen kyst." Sverdrup beklaget at Nansens bragder hadde skygget for ekspedisjonens geografiske oppdagelser, som f.eks. oppdagelsen av det dype Polhavet. Og dette gjaldt i enda større grad for hans vitenskapelige virke: "Hans arbeide er alfor lite kjent og verdsatt utenfor den lille krets av fagfolk, som har arbeidet med samme oppgaver eller fulgt de veier som han har angitt."³⁴

Sverdrup mente han visste hvilke egenskaper som hadde gjort Nansen til en kreativ oppdager og til en framragende tenker og forsker. Det var "en lykkelig forening av fantasi, kombinasjonsevne og sund dømmekraft". Sverdrup brukte Nansens intuitive forståelse av jordrotasjonens virkning på havstrømmene som et eksempel, det som senere har fått navnet Ekmanspiralen. Nansen hadde satt fram hypotesen. Han hadde så diskutert problemet med Vilhelm Bjerknes, og senere hadde Vagn Walfrid Ekman regnet det ut matematisk. Uten å redusere Ekmans rolle mente Sverdrup at resultatet ble det samme som Nansen hadde sett for seg da han sto oppe i isen: "Hans betraktning vil alltid bli stående som et sjeldent eksempel på hvor langt klar og logisk tenkning kan føre."

I forbindelse med 100 årsmarkeringen av Nansens fødsel i 1961 ble det gitt ut en rekke artikler og bøker om Nansen. Det populærvitenskapelige tidsskriftet *Naturen* kom med et spesialnummer, "viet minnet om Fridtjof Nansen". Her får vi for første gang presentert bredden i Nansens vitenskapelige virke, med artikler om bl.a. Nansen som zoolog, polarforsker, etnograf, oseanograf og geolog.³⁵

Det var Nansens assistent Håkon Mosby som skrev om havforskningen. Også han mente at bildet av Nansen som sportsmann hadde blendet for hans innsats som forsker. Slik hadde det vært i Nansens samtid, og slik var det fortsatt i 1961: "[M]an får ennå ofte det inntrykket at mange har lite tro på hans vitenskapelige innsats." Mosby viste derimot, som Helland-Hansen og Sverdrup før han, til hvordan Nansen hadde bidratt til

---

³⁴ Sverdrup 1931: 308 f.

³⁵ *Naturen* 1961. I 1961 ga Dreyers forlag ut en artikkelsamling med ulike sider av Nansens liv og virke. Her bidro både Werenskiold og Mosby, samt at Hj. Broch og Bernh. Getz har skrevet kort om Nansens zoologiske studier og Nansen i bergensmiljøet, se Vogt 1961. Tidsskriftet *Samtiden* publiserte også to artikler om Nansen til dette jubileet. Her skrev Olaf Holtedahl en kort oversiktsartikkel om Nansen som forsker, Holtedahl 1961.

å forstå havets fysikk – og med de siste tiårs utvikling i faget kunne han i enda sterkere grad understreke hvor banebrytende og grunnleggende "Fram"-ekspedisjonen hadde vært – "det var i virkeligheten "Fram"-ferden som brakte studiet av havets fysikk opp på et tidsmessig nivå".

Mosby viste til bredden i Nansens vitenskapelige produksjon, men etterlot liten tvil om at det "var den fysiske oceanografien som var blitt Nansens doméne, her hadde han ikke bare ryddet ny mark og lagt forholdene til rette for fruktbare videre undersøkelser, men her fant han nok størst mulighet for å utfolde sine anlegg for fysikk".³⁶

I en omfattende og grundig artikkel presenterte August Brinkmann jr. for første gang Nansens samlede zoologiske innsats. Brinkmann gikk igjennom de ulike avhandlingene Nansen hadde skrevet, diskuterte funnene og vurdere hans innsats både i forhold til samtida og i forhold til hvordan hans resultater sto seg i 1961. Brinkmann mente at Nansens arbeider hadde en plass i den klassiske zoologiske litteraturen, men at mange av resultatene ikke hadde tålt tidens tann. Han var derfor kritisk til W. Werenskiold og J. Worm-Müller, som hadde hevdet at Nansen var forut for sin tid med doktorgradsarbeidet, og at det var opponertene som hadde manglet den nødvendige kompetansen: "Det får være som det vil", hevdet Brinkmann lakonisk, "opponentene var utvilsomt mer sakkyndige enn hans biografer." Det var ikke vanskelig å forstå at de ikke kunne godta Nansens slutninger, mente han – og "det er ikke lettere i dag enn det var den gang. Senere undersøkelser med forbedret teknikk har vist at meget forholder seg annerledes enn Nansen mente."³⁷

Hans Holtedahl skrev om Nansens studier av strandflater og kontinentalhyller, et felt hvor "Nansen var langt forut for sin tid". Nansens mest betydningsfulle geologiske arbeid kom i 1922, *The Strandflate and Isostasy*. Holtedahl viste hvordan kontinentalsockel- og strandflatestudier hadde vært viktig under "Fram"-ekspedisjonen og i forbindelse med "Veslemøy"-toktene langs norskekysten i årene etter 1900.³⁸

Helge Kleivan behandlet Nansens innsats som kulturforsker. Midt på 1950-tallet hadde Kleivan startet med et arbeid om "Nansen og polarfolkene". En avhandling som aldri ble ferdig, men i 1961 publiserte han et par artikler om Nansen og inuittene, den

---

³⁶ Mosby 1961: 474.

³⁷ Brinkmann 1961: 412.

³⁸ Holtedahl 1961.

ene i *Naturens* spesialnummer.³⁹ Kleivan berømmet den metodiske tilnærmingen Nansen hadde hatt da han studerte inuittkulturen. Selv i en tid med skrivebordsetnografi hadde Nansen utført deltakende observasjon og lært seg litt av språket. Dette ga beskrivelsene troverdighet, sa Kleivan, og siterte Knud Rasmussen som i 1930 hadde påstått at kapitlet "Til havs i kajak" var "den mest forstaaende og teknisk set grundigste Skildring af Kunsten at ro i Kajak, der til Datoe er givet ..."

Som fagetnograf diskuterte Kleivan Nansens kulturforståelse, bl.a. forholdet mellom *selvstendig utvikling* og *kulturlån*. Men han var vel så opptatt av å understreke at Nansens nestekjærlighet også viste seg overfor arktiske folk, og at det gikk en rød tråd fra den unge Nansens *Eskimoliv* til den eldre Nansens humanitære innsats. Ifølge Kleivan omtalte Nansen polarfolk med et "hjertelag og en varme som er usvekket gjennom de 37 år".⁴⁰

Samlet sett representere artiklene i *Naturen* et klart kunnskapsløft om Nansens vitenskapelige innsats. Det er oversiktlige og nøkterne artikler om flere av Nansens forskningsfelt, skrevet av fagfeller som hadde mulighet til å vurdere hans arbeider på bakgrunn av utviklingen innen de ulike fagfeltene.

I 1961 startet også en viktig tradisjon for kunnskapen om Nansen: Fridtjof Nansens Minneforelesninger. Det Norske Videnskaps-Akademi og Framkomiteen har årlig (med kun et par unntak) arrangert slike forelesninger hver 10. oktober. Forelesningene har enten handlet om temaer som var sentrale for Nansen, og/eller om Nansens innsats innen ulike felt. Flere har handlet om ulike sider ved Nansens vitenskapelige virke.⁴¹

Jan K.S. Jansen holdt en minneforelesning i 1982 om Nansen og hjerneforskningen. Det er en solid gjennomgang av hvordan Nansen kom til sine resultater. Jansen behandler forskningen forut for Nansen, viser til samtidige studier og diskuterer en rekke forhold som var avgjørende for hvorfor Nansens resultater ikke kom til å bli stående – til tross for at han hadde vært inne på riktig spor. Ja, ifølge Jansen hadde Nansen kommet til samme resultater som den seirende part innen nevrodoktrine-striden. Men dette ble ikke forstått før langt senere. Nansen hadde studert virvelløse dyr, og den tidlige utviklingen av nevrologien hadde vært dominert av medisinerne. Det var ifølge Jansen

---

³⁹ Kleivan 1961(a); Kleivan 1961(b).

⁴⁰ Kleivan 1961(b): 90.

⁴¹ Mange av disse foredragene er samlet i Hestmark 2011.

først på 1960- og 70-tallet at forskerne hadde fått den nødvendige kunnskap om nervecellenes funksjon, slik at de kunne forstå at de unipolare nervecellene hos virvelløse dyr fungerte som de multipolare hos høyerestående dyr.⁴²

Jansen brukte også studiet av Nansens nevrologiske arbeider til å si noe om forfatteren. Han viser hvordan Nansens språkføring og argumentasjon i doktoravhandlingen kan brukes til å lese at kandidaten var en frittalende, selvbevisst, arbeidsom forsker – med en stor evne til å konsentrere seg om det vesentlige.

Karen Blaauw Helle har i flere arbeider skrevet om Nansen og studietiden i Bergen. Hun understreker i enda sterkere grad at den nyere nevrologiske forskningen har gitt Nansen rett. "Nansen gikk skarpt til felts mot samtlige av datidens retrikkelteorier og satte modig fram sin egen teori om isolerte nerveceller i nær kontakt. Tre-kvart hundreår senere ga dette ungdommelige klarsyn ham plass i vitenskapshistorien som en av neuronteoriens grunnleggere, sammen med berømteter som His, Forel og Cajal."⁴³ Derfor måtte vi nå, mente Helle, i motsetning til hva Brinkmann hadde hevdet, slå fast at det var Nansen som hadde vært forut for sin tid – og at "opponentene ved disputasen i hovedstaden viste en meget begrenset evne til å forstå avhandlingens originalitet og ekstraordinære kvalitet".⁴⁴

I forlengelsen av dette resonnementet kom argumentet om at Nansen også burde fått nobelprisen i medisin i 1906. Det hevder blant andre Ortwin Bock. Han viser til at prisen i 1906 ble delt mellom Camillo Golgi og Santiago Ramón y Cajal. Golgi for teknikken og Cajal for teoriene om nervesystemet. Men Nansen hadde gjennom sin forskning på sentralnervesystemet hos primitive dyr kommet til samme resultat som Cajal. Så hvorfor var ikke Nansen med på å dele prisen? Bock mener det er overraskende at han ikke ble nominert, verken av professorene ved det medisinske fakultet eller av Gustav Retzius, Nansens venn og kollega, som hadde nominert Golgi og Cajal.⁴⁵

I forbindelse med 100-årsmarkeringen for "Fram"s tilbakekomst i 1996 ga Norsk Folkemuseum ut artikkelsamlingen *Nansen ved to århundreskifter*, som tar opp flere sider ved mannen.⁴⁶

---

⁴² Jansen 1982.

⁴³ Helle 1987: 209.

⁴⁴ Samme sted; se også Helle, Lærum og Ursin 1987.

⁴⁵ Bock 2011: 34.

⁴⁶ Christensen og Skoglund 1996.

Nils Roll-Hansen skrev om Nansens biologiske forskning. Artikkelen bygger på et større arbeid Roll-Hansen hadde gjort i forbindelse med historien til Universitetet i Bergen. Han behandler Nansens tid ved "biologiens forskningsfront" i det progressive miljøet ved Bergen Museum og redegjør for Nansens forskning. Roll-Hansen foretar også en gjennomgang av de historiske diskusjonene om Nansens bidrag til nevrologien.⁴⁷

Geir Hestmark etterlater liten tvil om at Nansen var vitenskapsmann med stor V. Det vil si: Han har vært litt uheldig med at redaktørene satte hans nykonstruerte ord *vitenskaper* i anførselstegn. Det kan derfor virke ironisk når Hestmark gjennomgående insisterer på at Nansen var "vitenskaper". Men ut over det er det liten tvil om forfatterens budskap: "For det var jo 'vitenskaper' han var. Hele sitt voksne liv – i nærmere 50 år – var Fridtjof Nansen ansatt som forsker og lærer ved vitenskapelige institusjoner." Har vi ikke dette perspektivet med oss, vil vi ifølge Hestmark komme til kort: "Å forstå Nansen er derfor å kjenne forskeren Nansen". Hestmark føyer seg inn i tradisjoner fra Brøgger, Helland-Hansen, Sverdrup og Mosby når han hevder: "På skiene gikk en forsker. Ski og fartøy var midler."⁴⁸

Hestmark har spesielt sett på Nansen som geolog. I 1992 holdt han minneforelesningen "Nansen og arktisk geologi" hvor han bl.a. setter Nansens grønlandsobservasjoner inn i den geologiske fagdebatten på slutten av 1800-tallet – spørsmålet om dannelsen av daler og fjorder var et resultat av forkastninger eller isen. Hestmark vurderer også Nansens arbeider om dannelse av kontinentalhyller.⁴⁹

I Hestmarks biografi om W.C. Brøgger, *Vitenskap og nasjon* (den går fram til 1905), har Nansen naturlig nok fått en sentral plass.⁵⁰ Her behandler Hestmark den faglige forbindelsen mellom Nansen og Brøgger, men han viser også hvordan Nansen inngikk i Brøggers politiske ambisjoner om å bygge opp norsk vitenskap.

Jeg skrev selv min første artikkel om Nansen i artikkelsamlingen *Nansen ved to århundreskifter*. Tema var Nansen som kulturforsker og hans bok *Eskimoliv*. Dette var også tema for min hovedoppgave fra 2000. Her behandler jeg Nansens interesse for arktiske folk, vurderer hans innsats som kulturforsker og kulturhistoriker – og analyserer hans biologiske samfunnssyn. Jeg kommer bl.a. til den konklusjon at Nansen tidlig (i alle fall i norsk sammenheng) fikk en moderne forståelse av evolusjonslæren. Et

---

⁴⁷ Roll-Hansen 1996 (a); Roll-Hansen 1996 (b).

⁴⁸ Hestmark 1996.

⁴⁹ Hestmark 1993. Se også Gjelsvik 1976.

⁵⁰ Hestmark 1999.

brudd vi kan karakterisere som en overgang fra lamarckistisk til darwinistisk evolusjonsforståelse.⁵¹

I bokverket *Norsk polarhistorie* bruker Robert Marc Friedman ordet *nansenismen*. "Det kan være berettiget å snakke om et nansensk øyeblikk i norsk vitenskapshistorie: perioden fra hjemkomsten fra Grønland til 1. verdenskrig." Vitenskapsmannen Nansen var helt avgjørende for Norges utvikling til en polarnasjon, mener Friedman, i handling og som symbol.⁵²

Friedman hevder at tidligere framstillinger kun i liten grad har klart å gjøre Nansens vitenskap forståelig "og forene samtidens populære forestillinger om vitenskapsmannen med hans mer lettfattelige heroiske aktivitet". For Nansen drev ikke med forskning for moro skyld, han "brukte heller ikke vitenskapen som påskudd til eller høflig unnskyldning for idrettslig aktivitet". *Nansenisme* rommer både det storslåtte, spektakulære og det nøysomme og seriøse. Nansen inspirerte vitenskapelige prosjekter hvor personlig og nasjonal selvforherligelse var en del av bildet, med store budsjetter og medieoppmerksomhet; ofte fysisk krevende og farefulle ekspedisjoner: "På den andre siden tok Nansen til orde for en mindre bombastisk type polart heltemot, basert på plikt, lojalitet, beskjedenhet og hardt arbeid."

Friedman viser hvordan nansenismen har fått sine arvtakere, som mer eller mindre vellykket har fulgt opp arven etter Nansen. Og med sin kunnskap om utvikling av skandinavisk geofysikk, peker Friedman på hvilke ringvirkninger Nansen hadde for den såkalte bergensskolen. Ikke minst setter han Nansens visjon for utforskningen av Polhavet i nær sammenheng med Amundsens planer for den tredje "Fram"-ekspedisjonen.

Friedman har i en minneforelesning i 2008 sett nærmere på Nansen og Universitetet. Her viser han bl.a. hvordan Nansen kritiserte universitetsutviklingen etter århundreskiftet – hvor det etter hans mening ble for mye pomp og prakt, seremonier og museumsbygging. En utvikling som ifølge Friedman, brøt med Nansens idealer for seriøs forskning.

Inspirert av Friedmans arbeider skrev jeg en artikkel om Nansens forsøk på å bygge opp havforskningen ved Universitetet. I den historien fant jeg at både

---

⁵¹ Jølle 1996; Jølle 2000; Jølle 2007.

⁵² Friedman 2004: 107.

bergenserne, som ønsket å styrke havforskningen på Vestlandet, og polarforskeren Roald Amundsen, hadde en sentral plass. Ved å se på de politiske diskusjonene om utviklingen av norsk vitenskap, på dragkampene internt på Universitetet, og på spørsmålet om hvem som burde ha vært først på Sørpolen, drøftet jeg Nansens egne ambisjoner og hvordan vi kan forstå forholdet mellom *polar prestisje og vitenskapelig ære*.⁵³

For å oppsummere tidligere forskning om Nansen som vitenskapsmann: Det finnes et påfallende misforhold mellom den biografiske litteraturens unnlattelse av å integrere vitenskapsmannen i livshistorien, og faglitteraturens insistering på at Nansen var en stor forsker. Spesialstudiene om Nansens ulike forskningsfelt har i hovedsak konsentrert seg om enkelte sider av hans vitenskapelige innsats, og har i mindre grad – naturlig nok – hatt mulighet til å sette mannens forskning i sammenheng med hans levde liv.

I de siste tiårene er det vitenskapshistorikerne Geir Hestmark og Robert Marc Friedman som tydeligst har argumentert for hvor viktig det er å kjenne forskeren Nansen om en skal portrettere ham biografisk. Særlig har Friedmans analyse av *nansenismen* inspirert meg til en bred vitenskapshistorisk tilnærming – hvor jeg integrerer politikk, kultur, samfunn og miljø i analysen av heroisk vitenskap og i framstillingen av en helteskikkelse.

Kilder etter Nansen

Forutsetningen for å kunne svare på de problemstillingene jeg har reist, og for å nærme meg Nansen på den måten jeg ønsker, er en systematisk gjennomgang av hans enorme etterlatte arkivmateriale. Det vil ikke være tilfredsstillende å begrense seg til tidligere studier innen enkelte emner og f.eks. konsentrere seg om samlingene som er merket som vitenskapelige. For det første ønsker jeg å stille også det velkjente kildematerialet nye og andre type spørsmål enn det mine forgjengere har gjort. For det andre ville det vært umulig å skille ut det som var interessant for min studie basert på arkivskapers merkelapper. For det tredje er min tilnærming at *vitenskap* ikke kan kategoriseres bort

---

⁵³ Jølle 2009.

fra "resten". Og det viser kildene med all tydelighet. Viktige vitenskapelige spørsmål dukker opp der en kanskje ikke skulle ventet det. I kjærlighetsbrev, i dagbøker fra en jakttur, i små notisbøker hvor han sirlig har notert ned utgifter til togbilletter og hotellovernattinger. Tilsvarende dukker store spørsmål om tilværelsens mening opp midt mellom lange rekker av meteorologiske observasjoner. Derfor er i utgangspunktet ingen av arkivsamlingene uinteressante for mitt prosjekt.

Hovedarkivet etter Nansen ligger på Nasjonalbiblioteket, avdeling Oslo. Her finnes brev, notater, taler, manus, kladder, forarbeider, dagbøker, sakspapirer, tegninger og bilder. Selve katalogen er nå registrert med 10939 innføringer. Det er registrert 6692 brev *fra* Nansen.

Jeg har vært igjennom store deler av dette arkivet. Det gjenstår riktignok en del arbeid for perioden av Nansens liv som skal behandles i bind 2. Dette gjelder i hovedsak arkivet vedrørende Folkeforbundet.⁵⁴

Fra 1961 til 1978 utga Nansenfondet fem bind med over 1250 private og offentlige brev Nansen skrev i perioden 1882–1930.⁵⁵ Brevene er hentet fra originalbrev, men også fra kladder, kopier og utkast. Prinsippet for utgivelsen har vært diplomatarisk, og kun i tilfeller av inkonsekvens i ett og samme brev, er endringer foretatt. Enkelte ortografiske rettelser er også gjort.⁵⁶ En svakhet med denne utgivelsen er at store deler i Nansens private brev til Eva og Sigrun er utelatt. Dette er markert i teksten. Mer problematisk er det om det finnes utelatelse som ikke er markert. Et eksempel kan gi inntrykk av at slike kirurgiske redigeringer er blitt gjort. I et brev (NBO, brevs. nr. 511, Nansen, Fridtjof til Munthe, Sigrun 16.6.1914) skriver Nansen at han tror Hjort ble "mer og mer av et udyr er jeg bange for." Den opplysningen, som sier ganske mye om hva Nansen mente om Hjort, er av en eller annen grunn fjernet i den trykte utgaven (brev nr 568) – uten at det på noen måter er markert for det. Utelatelsen er så presis at det ikke virker som en glipp fra redaktørens side. Etter at jeg oppdaget dette, har jeg i stor grad forholdt meg til originalbrevene, spesielt i de tilfellene jeg har en mistanke om at interessante opplysninger kan være utelatt i den trykte utgaven.

---

⁵⁴ NBO. Ms.fol. 1988, Fridtjof Nansen: Arkiv vedrørende Folkeforbundet (Nansens arbeid for flyktninger og lignende).

⁵⁵ *FNB* 1961–1978.

⁵⁶ *FNB*, bind 3: 219 f.

Mange av brevene *fra* Nansen befinner seg i arkiver rundt om i verden. Jeg har vært i arkiver i London, Cambridge, Stockholm, København og Bergen. Arkivreferanser er forøvrig redegjort for bak i boka (s. 510–511).

Nansen skrev mye. Det finnes utallige notatbøker etter ham. Under ekspedisjonene og reisene skrev han mer systematisk dagbøker. Og i andre perioder av livet skrev han daterte nedtegnelser. Men mye av innholdet i dagbøkene finnes også i andre, mindre systematiske, notisbøker. Dette kan tyde på at de daterte dagbøkene i større grad er redigerte sammensettinger. (Bruk av Nansens dagbøker har jeg forøvrig diskutert på s. 302 ff.)

I 2000 leverte en gruppe bibliotekstudenter en Nansen-bibliografi som hovedfagsoppgave ved Høgskolen i Oslo.⁵⁷ Denne har vært av uvurderlig hjelp for å få en så god oversikt som mulig over publisert litteratur *av og om* Nansen.

Hva er en biografi?

"Skal biografien kategoriseres som historieskriving, eller utgjør livsskildringer en egen litterær genre?"⁵⁸ Det er litteraturviter Marianne Egeland som stiller spørsmålet. Mitt korte svar er ja!, til begge deler. Biografi er, i alle fall svært ofte, en form for historieskriving. Og, ja!, biografi er en egen litterær sjanger. Men svaret krever en noe lengre forklaring.

Reint etymologisk virker det enkelt å definere hva en biografi er. Ifølge ordbøker betyr ordet *livsskildring*.⁵⁹ Men biografien er som et såpestykke, hevder Birgitte Possing, og viser til hvor vanskelig det er å få tak på sjangeren. Den smetter ut mellom fingrene så fort du forsøker å gripe om den. Dette til tross for at vi har biografier tilbake til antikken, og at den stadig er sterk og levende.⁶⁰ "Kvifor er det så lett å gløyme at biografi ikkje er eit spørsmål om *ein* sjanger, men fleire?", spør Leif Høgghaug, tilsynelatende mindre opptatt av å fange sjangeren: "Litteraturhistoria viser fram dette sjangermangfaldet, og den dag i dag lever ulike biografiske sjantrar ved sida av

---

⁵⁷ Grønneberg [et al.] 2000.

⁵⁸ Egeland 2002(a): 253.

⁵⁹ Bokmålsordboka og Nynorskordboka, på <http://nob-ordbok.uio.no>.

⁶⁰ Possing 2007(a): 33.

kvarandre. Skilnaden mellom dei er store, og nokre av dei har svært lite med kvarandre å gjere, som den populærkulturelle biografien og den akademiske biografien."⁶¹

Jeg skal i de følgende ta opp noen diskusjoner som har vært ført i tilknytning til biografisjangerens muligheter og problemer; sjangerens særegenhet, tradisjon og teoretisk grunnlag. Formålet er ikke å definere feltet for så å kunne plassere mitt prosjekt i en bestemt biografikategori. Jeg vil diskutere hvilke utfordringer jeg som historiker har i møte med et biografisk prosjekt – og jeg vil argumentere for at en biografisk tilnærming er fruktbar for studiet av en vitenskapsmann.

Skal historikere skrive biografi?

"Historien om frk. Zahle – er det historie?" Spørsmålet kom ex auditorio fra formannen av bedømmelseskomiteen under Birgitte Possings disputas i 1992. Professor i historie Nils Thomsen hadde tydelig et problem med helt å akseptere kandidatens arbeid. Innfridde det *relevanskriteriet*? Han hadde sett seg lei på at tendens til lokalhistorie og institusjonshistorie hadde blitt et *mål i seg selv*, uten innføring i den allmenne historiske kontekst. Han så en tilsvarende fare når det gjaldt biografier, særlig på grunn av oppblomstringen av "*biography industry*" i mange land: "Derfor er det viktig at få slået fast, at en biografi ikke er væsentlig, fordi den handler om en væsentlig person [...] men først hvis den gir viktig, sand og ny innsikt i en væsentlig rolle og innsats." Birgitte Possing var derfor, ifølge Thomsen, "på vej ud i trivialitetens hængedynd – ganske uanset hvor dannet og velformulet hendes historie er fortalt."⁶²

Thomsen virket temmelig uforsonlig: "Det kan nok være, at "personlighetshistorie" er kommet for at blive – der har jo også tidligere været bøger af denne typen, især udgået fra litteratur- og kulturhistoriske skribenter. Men jeg håber ikke, at genren som her fremlagt i nævneværdig grad skal optage historikerens tid og kræfter."

Denne reaksjonen på Possings biografi innledet en biografidebatt i Danmark på 1990-tallet, som det ofte refereres til i litteraturen om biografisjangeren.

---

⁶¹ Høgghaug 2013.

⁶² Thomsen 1992: 354–55.

Birgitte Possings klare svar på kritikken var at hennes arbeid var en historisk biografi som søkte å sette Natalie Zahles personlighet og livsverk i relieff til hennes samtid. Derfor hadde hun vurdert og analysert privatlivet til den biograferte for å kunne vurdere hennes offentlige innsats: "Havde jeg ikke gjort det, havde man ikke kunnet forklare, hverken hendes historiske gjennomslagskraft eller hendes levende psykologiske drivkraft." Problemet til Thomsen, synes Possing, var at han ikke anerkjente sjangeren – den historiske biografien. Eller skyldtes det også at hun hadde skrevet om en kvinne – "hvis indsats han ikke finder så relevant som de historiske emner, han selv er optaget af?"⁶³

Possing hadde sett sitt biografiprojekt i en større sammenheng, uttrykte hun noen år senere. De store ideologiers tid var over. Det var også troen på utopiene. "De fleste intellektuelle i den vestlige verden har ikke lenger noen ideologi at henge hatten på eller at læne sig op ad." Dette var en situasjon som ga historikerne en enestående mulighet. "For mig har det vært en befrielse at gjenindføre det enkelte menneske i historievitenskapen, der så længe har været ensidig præget af udforskningen af ideologiske konstruksjoner, økonomiske strukturer og politisk-sociale systemer." Problemet hadde derimot vært, hevdet Possing, å få gehør i visse deler av det faghistoriske miljøet i Danmark, som mente biografisk tilnærming var en innsnevring av perspektivet.⁶⁴

Possing uttrykte at hun oppfattet kritikken av hennes arbeid som et uttrykk for at faghistorikerne ønsket å avhumanisere historien. For henne hadde målet snarere vært tvert om. Biografien – med sitt helhetsperspektiv – var en gjenhumanisering av faget.

Den danske debatten gir et inntrykk av en uforsonlig holdning mellom den etablerte faghistorien og de som ønsker å etablere biografisjangeren som en anerkjent akademisk sjanger. Ifølge redaktørene av antologien *Med livet som insats* hadde biografien i etterkrigstida havnet i "vitenskapelig karantän [...] som vetenskapligt specimen var den snarast en belastning".⁶⁵ Og det var først på slutten av 1990-tallet, sier Possing, at den historiske biografien ble "'stueren' som genre inden den historievitenskabelige forum."⁶⁶ Ifølge henne hadde disrespekten for biografien været

---

⁶³ Possing 1992: 362.

⁶⁴ Possing 1997(a): 317.

⁶⁵ Rosengren og Östling 2007: 7.

⁶⁶ Possing 1999(a): 526.

utbredt i hele den vestlige verden. Men at det i de siste par år har det begynt å skje noe internasjonalt på metodefronten, biografien har gjenoppstått som vitenskap.⁶⁷

Bildet kan neppe likevel være så entydig. Sebastian Olden-Jørgensen sier at Niels Thomsen hadde fått debatten i Danmark til å dreie seg *om* historikere burde skrive biografi eller ikke. I andre land, derimot (unntatt Frankrike i de mest *Annales*-dominerte tider), spurte en ikke "*om*, men *hvordan* man bedst skriver biografier".⁶⁸ Dette ser i alle fall ut til å stemme for Norges del, hvor biografien i flere tiår har hatt en plass i historiefaget.

Berge Furre, en av landets mest innflytelsesrike historikere på 1980- og 90-tallet, begrunnet sin biografi om Lars Oftedal i 1990 på følgende måte: "Biografien er ein måte å sprengja seg inn i den historiske straumen på og granska han både "innanfrå" med augo åt ein historisk person og "utanfrå" med augo på ein historisk person. Å fylgja korleis eit menneske forandrar seg gjennom eit liv, har ikkje berre med biologi og individualitet å gjera: Det er og eit inntak til korleis eit samfunn forandrar seg."⁶⁹ Hans Fredrik Dahl skriver fire år tidligere: "Biografien er en av historiefagets eldste og mest elementære genre, dyrket av historikere til alle tider som livgivende avveksling fra kriger og klasser."⁷⁰ Dahl viser til at selv klasseanalytikeren par excellence, E.P. Thompson, "har hvilt ut i en biografi – en åndfull livsskildring av William Morris." Dahl mente historikerens biografi hadde et enkelt siktemål: "den vil knytte et livsløp sammen med en livsgjerning og studere samspillet mellom gjerning og livet, mellom handlingen og den handlede".⁷¹

Inntrykket bekreftes om vi går lenger tilbake, for flere av de mest innflytelsesrike historikerne i hver generasjon skrev biografier: Halvdan Koht om Henrik Ibsen (2 bd., 1928–29) og Johan Sverdrup (3 bd., 1918–25); Jens Arup Seip om Ole Jacob Broch (1971); Berge Furre om Lars Oftedal, (2 bd., 1990) og Hans Fredrik Dahl om Vidkun Quisling (2 bd., 1990–91).

Riktignok skriver Knut Kjeldstadli i si lærebok i historie fra 1992 at historikerne normalt ikke skriver om ett enkelt menneske, og når de gjør det så er det fordi den biograferte var viktig og hadde stor innflytelse på sine omgivelser – "eller en kan se personen som representant for et større miljø, slik at livsløpet blir et fokus, et spill, for

---

⁶⁷ Possing 2012(a).

⁶⁸ Olden-Jørgensen 2000: 9.

⁶⁹ Furre 1990: 9.

⁷⁰ Dahl 1986: 62

⁷¹ Dahl 1986: 63.

det samfunnet som omgir ham eller henne".⁷² Men han har ingen motforestillinger mot at historikere kan skrive biografier. Her virker han ganske på linje med Trond Nordby, som i 1986 understreket at han var mest opptatt av samfunnsprosesser, og for ham var studier av enkeltmennesker kun interessant siden de gir innsikt til relasjoner, og følgelig hvordan samfunnet har fungert. Han skilte mellom det han kalte *livsbanebiografi* og *problemorientert biografi*. Det var den sistnevnte som var hans format i studiet av Karl Evang. Han ville bryte opp livsløpet i knutepunkter og gjøre et utvalg av de historiske scenene som kunne kaste lys over historiske problemer av mer allmenn art.⁷³

Det virker uansett som Hallvard Tjelmeland har rett når han hevder at det kun er en hardnakket myte at biografien ikke blir oppfattet som helt stuerein i akademia. Tjelmeland viser nettopp til at de fleste store navn i norsk historieforskning har skrevet biografier.⁷⁴

Hans Fredrik Dahl har tallfestet at fem prosent av alle doktorgrader ved Universitetet i Oslo fra 1911 til 1961 var biografier. De fleste innen litteratur og kunsthistorie, men også flere innen historie. Han nevner også eksempler på historikere som har disputert på biografiske prosjekter etter den tid, f.eks. Anne-Lise Seip og Øystein Sørensen.⁷⁵

Hvordan skrive om et liv?

Mens debatten i Danmark i kjølvannet av Birgitte Possings disputas handlet om biografens plass, legitimitet og relevans i historiefaget, har det senere nordiske ordskiftet, etter årtusenskiftet, i større grad dreid seg om hvordan biografien skal defineres som en helhetlig sjanger, med metodiske krav og teoretiske perspektiver – som en naturlig og legitim del av akademia.

Ifølge Possing er man i dag kommet et godt stykke på vei. For i motsetning til tradisjonelle biografier har vi nå fått nyere, analytiske framstillinger, med et høyere refleksjonsnivå. Og det nye med de siste års arbeider, er den "komplekse leg med, refleksjonen over og forskning i genren". Dette er en fornyelse hun ser i sammenheng

---

⁷² Kjeldstadli 1992: 29. Kjeldstadli viser til Berge Furre, Per Fuglum, Harald Berntsen, Hans Fredrik Dahl og Trond Nordby.

⁷³ Nordby 1986: 70–71.

⁷⁴ Tjelmeland 2009.

⁷⁵ Dahl 2001: 32.

med paradigmeskiftet fra modernisme til postmodernisme. Med inspirasjon fra verkene til forfattere som Marcel Prousts (*På sporet av den tapte tid*) og James Joyces *Ulysses* hevder hun at det i "avanceret biografisk forskning spørres der i dag ikke om, hvordan det enkelte liv aflæses i eller bag værket. Modernistiske begreber som identitet, sandhed og udvikling er blevet anfægtet og sat i bevægelse, og hvor man tidligere søgte svar på spørsmålet om mennesket bak myten eller søgte at rekonstruere en historisk personligheds liv og værk i søgen efter 'sandheden' om denne persons 'identitet', spørres det nu om, hvordan det enkelte mennesket konstruerer sine erfaringer eller bliver konstruert gennem andres fortællinger og gennem andre spor end deres egne."⁷⁶ På 1990-tallet hadde Possing argumentert for at biografien hadde en fordel, ved at den kunne stå på tre bein: "at udforske personlighedens livsløp, hans eller hendes værk og den samtid, som dette udspilledes i".⁷⁷ 10 år senere utfordrer hun selv dette perspektivet. Inspirert at litteraturvitenskapens nykritikk – som ikke lette etter personen, men tekststrukturer som konstruerte *jeget* – hadde den moderne forskningsbaserte biografien opplevd en frodig og eksperimentell blomstring: "[I] de historiske, litterære, æstetiske, teologiske og sociologiske fag finder vi et begrundet ønske om, ikke bare at indrage passioner, irrationalitet og menneskelige idiosynkrasier i afkodningen af enkelte menneskers livsværk, men også om at forstå sandhed, identitet og erindring som historisk bundne konstruksjoner snarere end som begreber med en essentiel kerne."⁷⁸

Derfor hadde flere og flere biografer gitt opp å finne en sammenheng. Ifølge Possing hadde et av de tradisjonelle problemene vært biografens hang til å konstruere en rød tråd, med en forutsetning om en vugge-til-grav-sammenheng. Nå ble det derimot stilt spørsmål ved konvensjonen om sammenheng: "Rekonstruksjonen af den livshistoriske sammenhæng dekonstrueres."⁷⁹

Lisbeth Larsson hevder at med den postmoderne biografien har "den gamla berättelsen om orsak och verkan i en människas liv eliminerats. Den historiska dimensionen av författarens arv, miljö, tid är av inget intresse." De historiske objektene er ikke interessante som "unika enskilda faktiska personer med egenartade erfarenheter, djup och gåtor som måste friläggas, analyseras och tolkas utan som

---

⁷⁶ Possing 2007(a): 35–36.

⁷⁷ Possing 1997 (a): 317.

⁷⁸ Possing 2007(b): 241.

⁷⁹ Possing 2007(b): 248.

historisk bestämda diskursiva konstruktioner". Livsløp og biologisk slektskap er underordnet det som Michel Foucault har kalt tekstarkeologi: "Deras biografiska berättelser handlar inte om människan bakom, före eller efter texten, inte om textens upphovsman eller kvinna, utan om de texter som hon/han konstruerats av och/eller konstruerat sig med."⁸⁰

Possing mener moderne biografer har kommet langt i å få fram kompleksiteten i menneskelivet, (og viser til Stephen Walton om Ivar Aasen, Yvonne Hirdman om Alva Myrdal, Toril Moi om Simone de Beauvoir, Seyla Benhabib om Hannah Arendt, og seg selv om Bodil Koch): "With this individualisation, the biographical genre has acquired a new productive layer – it has become a prism for a multitude of specialities; it has been post-modernised. Today, the theoretical bearings of a scholarly biography within the humanities have to be interdisciplinary, navigating through literature, history, anthropology, sociology, psychology, philosophy, and possibly theology and art history."⁸¹ En slik bred faglig tilnærming er nødvendig fordi protagonisten "has been a fully nuanced human personality in real life – and thus cannot be phrased in a one-dimensional literary, anthropological, psychological or another disciplinary frame without losing some dimensions of his or her life"⁸² Og selv om den kronologiske konvensjonen er seiglivet i sjangeren, hadde de tverrfaglige skolerte biografene frigjort den biografiske forskningen, slik at det var mulig å følge hovedpersonens mange retning. Denne fornyelsen kom ifølge Possing fra feministiske biografer – fordi disse hadde vært nødt til å ta med "new understandings to recognise, visualize and reconstruct female lives in history because of the simple fact that women have been differently situated in history than men".⁸³

Den biografiske illusjon

"Hvor autonomt skal vi forstå et individ?", spør Knut Kjeldstadli i sitt opposisjonsinnlegg under Niels Finn Christiansen disputas om Hartvig Frisch. Kjeldstadli illustrerer to ulike tilnærminger til å studere et individ i historien. Den ene posisjonen gjør han Sverker

---

⁸⁰ Larsson 2007: 57. Larsson viser til biografer som Toril Moi og Poul Behrendt.

⁸¹ Possing 2012(b): 45.

⁸² Possing 2012(b): 46.

⁸³ Possing 2012(b):47.

Sörlin til talsmann for. Sörlin hadde under sitt arbeid med Carl Linhagen kommet til følgende erkjennelse: "Det slo meg tidlig at denne man faktisk inte var så splittad som det kunde förefalla. Det verkade som ett slags paradoxal logik, eller gåtfull inre koherens, höll saman alle tråderna i dette liv til ett mönster. I allt han gjorde, skrev og sade kände jag igjen honom."⁸⁴ Den andre posisjonen var Pierre Bourdieu talsmann for. Han hadde i artikkelen "Den biografiske illusjonen" fra 1986 tatt til orde for at forskere overdriver graden av sammenheng i menneskelivet. Han problematiserer forestillingen om at individet forstås som autonomt, og mener at biografiske framstillinger derfor kan komme til å overdrive sammenhengen i en livsbane.⁸⁵ Faren er, mener Bourdieu ifølge Kjeldstadli, at i "etterhånd tolker vi inn et konsistent livsprosjekt, mens vi reelt som Odysseus drives med vind og vær på livets og verdens hav".

Kjeldstadli understreket at det ikke var hans ærend og på postmoderne vis å argumentere mot Sörlin og påstå at vi kun er "divider" og ikke "individer" – men han ville bruke dikotomien til å diskutere om den biografiske sjangeren hadde en tendens til å ville ha fram det konsistente framfor splittelsen.

Bourdieu hevdet at begrepet *livshistorie* var blitt smuglet inn bakveien i det vitenskapelige univers fra alminnelig talemåte. I dagligspråket snakker en om livet som en vei, en sti, en løpebane, med sine veiskiller; man snakker om livet som en linje – en lineær retning, med en begynnelse, flere etapper og et mål: "Dette innebærer at man stilltiende godtar den filosofiske forståelsen av historien som en rekke påfølgende historiske begivenheter."⁸⁶

Biografiske uttrykk som "allerede da", "fra da av", "helt siden han var ung" eller "alltid" ga livshistorien en kronologisk og logisk fortelling fra en begynnelse til et endelig mål. Ifølge Bourdieu er biografiske fremstillinger alltid konstruksjoner som er drevet av ønsket om å finne sammenhenger. Biografen blir, på grunn av sin rolle som fortolker, ledet til å godta denne kunstig skapte meningen. "Det å fremstille en livshistorie, å behandle livet som en historie, det vil si som en logisk sammenhengende fortelling om en meningsfull og retningsbestemt serie av hendelser, er kanskje ensbetydende med å gi etter for en retorisk illusjon, for en alminnelig utbredt fremstilling av tilværelsen som er blitt bestyrket, og som stadig bestyrkes av en hel litterær tradisjon."⁸⁷

---

⁸⁴ Kjeldstadli 1999(a): 54.

⁸⁵ Bourdieu 2004; Kjeldstadli 1999(a): 54.

⁸⁶ Bourdieu 2004: 86.

⁸⁷ Bourdieu 2004: 88.

Det er betegnende, sier Bourdieu, at romanforfatterne sluttet med sine lineære fortellinger samtidig med at det ble stilt spørsmål om synet på livet som en eksistens med mening og retning. Den moderne romanen viser nettopp at virkeligheten er diskontinuerlig.

Bourdieus alternativ til en lineær biografisk fortelling er å gå en omvei. Først må *rommene* eller *feltene* som aktøren beveger seg i studeres og kartlegges. "Det å forsøke å forstå et liv som en unik og selvtilstrekkelig serie av påfølgende begivenheter som ikke har andre forbindelser til hverandre enn at de er knyttet til et "subjekt" som utvilsomt ikke er uforanderlig i noe annet enn sitt egennavn, er omtrent like absurd som å forsøke å gjøre rede for en reiserute på undergrunnsbanen uten å ta i betraktning banenettverkets struktur".⁸⁸ En livshistorie (eller løpebane) lar seg ikke forstå uten at man først har konstruert tilstanden til de feltene hvor løpebanen har funnet sted. "Nødvendigheten av denne *omveien* via konstruksjonen av rommet fremstår som såpass opplagt straks den blir fremsagt", sier Bourdieu, "hvem ville finne på å snakke om en reise uten å ha en viss forestilling om hva slags landskap den finner sted i?"⁸⁹

Bourdieus artikkel fikk ikke umiddelbar betydning for skandinavisk biografiforskning. Men omlag tjue år seinere er den blitt diskutert av flere.⁹⁰ Stephen Walton har omfavnet synspunktene, mens Birgitte Possing i 2005 og 2007 var kritisk til grunnlaget for Bourdieus analyse.⁹¹ Problemet var ifølge henne at begrepet "fra vugge til grav" skygget for utsikten, og gjorde at folk ikke forsto at "at biografien ikke er og ikke kan være identisk med livet, selv om biografier for det meste lader deres hovedpersoner bli født og dø igjen! [...] Var det også denne ureflekterethed, der i sin tid fikk Pierre Bourdieu's bål over biografien til at blusse?" Problemet, ifølge Possing, var at Bourdieu ikke begrunnet sin kritikk basert på en analyse av publiserte biografier. "Han så ikke, at det fortalte liv adskiller sig fra det levde liv, for at sige det meget enkelt." Han begrunnet derfor sin kritikk på en like falsk forutsetning som de "anti-biografiske intellektuelle, der vedvarende har hævdet en modsætning mellom dokumentation og fortælling."⁹²

---

⁸⁸ Bourdieu 2004: 92–93.

⁸⁹ Bourdieu 2004: 92–93.

⁹⁰ Sandemose 2005: 92; Possing 2007(a) 42–44; Possing 2005 154–156 og Walton 2008: 188–198. Se Aschim 2010: 629.

⁹¹ Possing 2007(a); Possing 2005.

⁹² I kategorien "anti-biografiske intellektuelle" havner Derrida, Foucault og Barthes. Possing argumentere mot deres kritikk for, er at "a biography does not need to present a life as a continuum. A biography can both de- and reconstruct a life. This situation is a quandary which historical biography will have to live with." Possing 2004: 22.

Bourdieu kritikk rammet den lineære biografiske fortellingen, "der kun kan give mening og logik i det enkelte subjekts fortolkning af sit eget liv bagud – om overhovedet." Men dette var en biografisk posisjon som var forlatt lenge før "opfindelsen af 'den biografiske illusion'", mente Possing, som trodde det var årsaken til at Bourdieus artikkel ikke hadde fått annet enn "teoretisk betydning i ordets bogstaveligste forstand". Konklusjonen var: "Bourdieu præsenterer holdt således ikke i en nærmere analyse af det 20. og 21. århundredes biografier."⁹³

Både Stephan Walton og Anders Aschim har påpekt det noe underlige i Possings kritikk av Bourdieu. Sistnevnte mener hun tar feil, når det gjelder påstandene om at de fleste biografier skulle ha forlatt den posisjonen Bourdieu kritiserte.⁹⁴

Possing virker imidlertid raskt mer vennlig innstilt til den innflytelsesrike franske sosiologens analyse. Samme år som sistnevnte artikkel, i 2007, publiserte hun en artikkel om biografi som dekonstruerende metode, basert på tiltredelsesforelesningen til professoratet i komparative kulturstudier ved Københavns Universitet. Her advarer hun mot at biografis sterke fascinasjonskraft skulle føre til urefleksjon. Dette ville være uheldig, "når det for lengst er erkendt, at livshistorisk kontinuitet er en konstruksjon, der burde anfægtes epistemologisk, som Pierre Bourdieu gjorde i sin nu klassiske artikkel, *L'illusion biographique* fra 1986?" Possing viser hvordan Bourdieu hadde forklart hvordan den biografiske konstruksjonen av et kronologisk forløp hadde en nær relasjon til den litterære utviklingsromanen – "hvor det levende liv tegnes over en model af lineær, subjektiveret – og objektiveret – sammenheng." Bourdieu hadde nå med rette, ifølge Possing, vist hvordan denne konstruksjonen kunne være estetisk bevaringsverdig – "men til gengæld ikke er teori – eller videnskabsverdig".⁹⁵

Sjangerdeterminisme?

"Den kronologiske framstillinga er sjølve grunnproblemet ved biografien", skrev Stephen Walton i innledningen til *Ivar Aasens nedre halvdel* fra 1991, "Den kronologiske narrative strukturen er falsk, fordi han legg opp til ei kontekstualisering som det

---

⁹³ Possing 2007(a): 44 og Possing 2005:156.

⁹⁴ Aschim: 629.

⁹⁵ Possing 2007 (b): 239.

opplevde livet ikkje byd på, skaper samanhengar av lausrivne fakta og hendingar som slett ikkje nødvendigvis utgjer samanhengar, og legg opp til ein tvilsam kausalitet der det som kjem føre, ufråvikeleg får skulda for det som kjem etter: Post hoc ergo propter hoc. Framfor alt legg den dominerande biografitypen skjul på at han gjer dette, ved å appellere til ei naiv forventning hos lesarane om at kronologien verkeleg utgjer vår djupaste felles opplevingsstruktur, trass i at ingen når dei reflekterer over det hugsar sitt eige liv kronologisk."⁹⁶

Selv om historieskriving har en narrativ form, er det ikke gitt hva som forstås med fortelling. Mange historikere forstår *fortelling* i betydningen *forklaring*. Ved å fortelle bedre, kunne en forklare mer. Å forklare går ut på "å gjøre nærmere rede for hva som skjedde", skrev Ottar Dahl. Men hva som lå i fortelling-begrepet fikk en helt ny betydning i historiefaget etter at Hayden White lanserte sine ideer på 1970-tallet.⁹⁷ White viste hvordan narrative historiefremstillinger er fiksjoner som er like mye *oppfunnet* som *funnet*: Måten historikere former sine framstillinger av fortida på, preger meningen han eller hun legger i hendelsene.⁹⁸ Historikerne bruker litterære virkemidler og forestillingsevne til å skape en meningsfull og helhetlig framstilling. Fortida har ikke mening i seg selv og alle fortidige hendelser kan i prinsippet framstilles på hvilken som helst måte – innen de kulturelle rammene historikeren skriver innenfor. Ved å påpeke at historiefremstillinga ikke sprang ut av fortida i seg selv fjernet White det grunnleggende skillet mellom historieskriving og fiksjon. Det var ikke kildene eller fortidas spor som bestemte hva slags fortellinger som til syvende og sist ble skrevet: Ved hjelp av litterære virkemidler, var det historikeren som skapte fortellinga.⁹⁹

Kritikerne av den kronologiske fra-vugge-til-grav biografien viser til hvordan vi konstruerer en sammenheng som aldri har vært der. Problemet er helhetsfortelling som samtidig har en klar retning, sier Walton, med referanse til Bourdieu.¹⁰⁰ Birgitte Possing mener at forfattere av kronologiske biografier må binde seg til en forklaring av typen "Det gikk som det gikk, fordi det gikk som det gikk. Fordi fortellingen, den narrative fremstillingen har retning og sammenheng i lyset af, hvor den ender. Fortellingen er determineret, fordi slutningen er kendt på forhånd." Grunnlaget for Possing resonnement er at fortellerteoretikere har lært oss at "fortellinger nok læses

---

⁹⁶ Walton 2008: 61.

⁹⁷ Heiret, Ryymin og Skålevåg 2013: 19.

⁹⁸ Heiret, Ryymin og Skålevåg 2013: 19–20.

⁹⁹ Heiret, Ryymin og Skålevåg 2013: 21.

¹⁰⁰ Walton 2008: 190.

prospektivt, men de fortolkes og forstås retrospektivt. Det er med andre ord slutningen i en fortælling, der giver meningen til begyndelsen og udfoldelsen af fortællingen."¹⁰¹ Og dersom den biografiske fortellingen ikke fører til annet enn til hovedpersonens død, "er den så at si en uafsluttet fortælling – og dermed meningsløs". Derfor er den nyeste biografiske forskningen opptatt av å bryte med den biografiske konvensjonen og konstruerer fortellinger med andre retninger enn den kronologiske. Dette fordi at den entydige, delvis genealogiske og i hvert fall kronologiske forklaringskraft ikke lenger er det eneste troverdige i vitenskapsbaserte biografier: "Vi ved i dag, at tidslogikken ikke nødvendigvis er sammenfaldende med livslogikken."¹⁰²

Walton og Possings kritikk av naive framstillinger hvor den ene hendelsen naturlig lede fram mot den neste, er viktig. Men er den et resultat av at vi kjenner resultatet og skriver kronologisk? Og er den spesiell for biografien? Er ikke det utfordring med all historieskriving at vi vet hvordan det har gått – eller i det minst vet mer enn den samtidige aktøren kunne være klar over? Hvordan skal vi f.eks. forklare unionsdiskusjonen i Norge rundt århundreskiftet uten å se det gjennom 1905? Dersom vi forstår og tolker alle argumenter for norske politiske rettigheter som et ønske om et brudd med Sverige, som krones i 1905, er det naivt og teleologisk. Men vi kan ikke se bort fra vår kunnskap om unionsoppløsningen – og denne kunnskapen er med på å forme våre spørsmål når vi skal studere norsk unionspolitikk i disse årene.

Er ikke kjernen av historievitenskapen at vi vet hvordan det har gått – at vi tolker fortidige hendinger i lys av ettertida? Vi skaper, eller konstruerer fortellinger – som får sin mening på grunn av ettertidas kunnskap om hvordan det gikk. Det var dette som ifølge Erling Sandmo i sin tid skilte historie fra krønikenes monotone nedtegnelser av begivenheter, "monoton fordi krønikeskriveren aldri visste hva det han skrev, ville vise seg å bety".¹⁰³

Når historiefaget har verktøy for å unngå anakronistiske og teleologiske analyser eller naive "det gikk som det gikk"-forklaringer, uten å bryte med den kronologiske framstillingsformen, kan ikke da også det være mulig i biografiske studier?

Frykten for å havne i selskap med naive, teleologiske fortellinger må ikke skremme oss fra å være historikere. Litteraturviter Tore Rem innrømmer et visst ubehag med den "store fortellingen" i sitt forord til biografien om Jens Bjørneboe.

---

¹⁰¹ Possing 2010: 23.

¹⁰² Possing 2010: 22.

¹⁰³ Sandmo: 2005: 279.

"Fortellingen hvor alt i den biografertes liv faller på plass uten rest, hvor det ene med den største naturlighet fører til det andre, hvor livet leves bakfra og biografisk bedrevitende." Men, sier han "heldigvis kan verken etterpåklokskap eller fortolkningen unngås. Selv levde Jens Bjørneboe likevel sitt liv i 'nuet', i ulike og uoverskuelige historiske øyeblikk. Jeg har forsøkt å gå inn i disse øyeblikkene, før løpet er lagt, før livet er levd, tett på det store kildematerialet som finnes tilgjengelig. Håpet er at en slik metode både vil føre oss nærmere Bjørneboes egen historiske erfaring og tiden han levde i."¹⁰⁴

Er det ikke dette som må være ambisjonen? Er ikke historikerens viktigste jobb å velge ut og beskrive hendelser i lys av den betydningen de har hatt for senere hendelser?¹⁰⁵ Framstillinga er ikke en krønike, selv om den er kronologisk strukturert, og målet er ikke å notere ned alt som hendte og framstille historia slik den må ha fortont seg for den samtidige. Derfor må ikke bekymringen for at vi ikke får fram at "[d]et levede liv adskiller sig fra det fortalte", som Birgitte Possing påpeker, gjøre at vi gir opp målet om å forstå og forklare den biograferte og han eller hennes livssituasjon og plass i samtida.

"Stories are not lived but told" og "Life has no beginning, middles, or ends..." uttrykte Louis Minks for å vise at fortellergrepet og sjanger er avgjørende for historiefremstillinga.¹⁰⁶ I en slik tenkning, sier Narve Fulsås, mener en at fortellinga utøver en slags fortolkingsvold i forhold til hvordan verden virkelig var. "Forteljinga forvrengrer realiteten og tener snarare som trøyst, eskapisme og avleieing enn som sann representasjon."¹⁰⁷

Fulsås bruker Finn Olstads forord til sin biografi om Einar Gerhardsen som et eksempel på en slik diskontinuitetsoppfatning, hvor alle ambisjoner om objektivitet er gitt på båten. Olstad skriver: "I ettertankens lys er det slående hvor langt en beveger seg bort fra den konkrete fortidige virkeligheten i en historisk undersøkelse og framstilling. Ikke bare koker en for eksempel livet til Einar Gerhardsen ned til 4–500 sider tekst. En velger ut, rydder og ordner, trekker fra og legger til, og gjør et liv om til fortelling. Ikke noe av det som står, er slik det virkelig var, og kan ikke være det." Selvsagt kan en ikke skape en biografi som er en gjengivelse av Gerhardsen liv – en slags *Gerhardsen minutt*

---

¹⁰⁴ Rem 2009: XVI

¹⁰⁵ Fulsås 2005: 294.

¹⁰⁶ Carr 1998: 138.

¹⁰⁷ Fulsås 2005: 293.

for minutt for å bruke NRK-terminologi (som åpenbart heller ikke ville fanget alt, alle vinkler, forståelser osv.). Men skal ikke ambisjonen for en historiker være å konstruere ei fortelling som, basert på de kildene vi har tilgjengelige og vår fortolkning av disse, gir et bilde på fortida som ligger så nær opp til fortida som vi evner? Fulsås mener vi må se *fortelling* som en utvida metafor: "som gjer det mogleg for oss å sjå det fortalte 'som om'".¹⁰⁸

"Biografen skaber en konstruksjon i deres biografi – ikke på grund af, men ofte på trods af det liv, den fortæller om", sier Birgitte Possing.¹⁰⁹ Men er det virkelig slik? Og er det i så fall, som hun synes å mene, på grunn av den biografiske sjangerforventning om en sammenheng i det levde liv. Som Walton uttrykker det: "Kravet om kontinuitet fører altså til at ein lett står i fare for å oppkonstruere ein falsk heilskap som heller er eit resultat av romansjangerens formkrav enn av noka objektivt eller subjektivt røynd".¹¹⁰

Forfatter Jan Kjærstad er av samme oppfatning. Han hevdet under en biografidebatt i Aftenposten vinteren 2000 at "alle biografier er gjennom sine grove forenklinger usanne".¹¹¹ At så mange naivt trodde at biografien ga et sant bilde av sin hovedperson, måtte skyldes den kronologiske oppbyggingen. For mens vi omsider begynte å få alternative livsfortellinger i den norske litteraturen, sa Kjærstad, klamret biografene seg til en fortelling som starter med fødsel, går gjennom livet og endrer med døden.

At den narrative strukturen i historieskrivinga påvirker bildet vi formidler av fortida, er ingen nyhet i historiefaget. Men det betyr ikke at "alt går" eller at historie er dikting. For å sitere Narve Fulsås: "Den som talar om at historieskrivinga har lite å gjere med 'den konkrete fortidige virkeligheten', synest å ha tilgang til ein posisjon der det er mogleg å samanlikne historie med 'verkeleg fortid' og å måle avstanden. Vel, dersom ein er i ein slik posisjon, kvifor ikkje då skrive det slik det verkeleg var?"¹¹²

Det betyr heller ikke at sjangeren er determinerende for framstillinga. David Carr er en av dem som har opponert mot *stories-are-not-lived-but-told*-tankegangen. Han angriper White og Mink ved å vise til den betydning fortellingene har i folks forståelse av egen situasjon. Hva kunne talsmenn for diskontinuitetstesene mene når de påsto at livet ikke hadde en begynnelse, midt og slutt, spør Carr? Og hva med alle andre hendelser

---

¹⁰⁸ Fulsås 2005: 293.

¹⁰⁹ Possing 2010: 21.

¹¹⁰ Walton 2008: 185.

¹¹¹ Kjærstad 2000.

¹¹² Fulsås 2005: 294.

som strukturer livet vårt? Det vi opplever tolkes ikke som isolerte hendelser, men det veves i sammen til en helhet, som gir oss en sammenheng i tid og rom. Fortellingene kan være selvopplevde eller vi lytter til andres fortellinger, som vi lever og agerer ut fra – "Whatever else 'life' may be, it is hardly a strukturless sequence of isolated events."¹¹³ Det var ikke, som Mink ser ut til å mene, sier Carr, "that we first live and act and then afterward, seated around the fire as it were, tell about what we have done, thereby creating something entirely new thanks to a new perspective".¹¹⁴

Mitt utgangspunkt er også at vi må forutsette at det finnes noe i de levde liv vi studerer og i sporene etter disse, som gir det meningsfullt å skape en fortelling om dem. Ikke som en krønike, eller en allvitende observatør. Og selvsagt heller ikke med en positivistisk tro på ei avdekking av *wie es eigentlich gewesen*. Possing spør om vi med en grundig, veldokumentert historisk biografi kan finne sannheten om vår hovedperson. "Det tror jeg ikke", svarer hun: "Svaret er igjen paradoksalt: Sandheden ligger måske endnu fjernere end før, når bogen er skrevet."¹¹⁵

Jeg ønsker å kunne svare mer bekreftende enn som så. Det betyr ikke at jeg tror det er mulig å skrive den "sanne" biografien om Nansen. Selvsagt ikke. Sebastian Olden-Jørgensen argumenterer for at det er en sjangerforpliktelse å presentere en konsis tolkning av den biograferte: "Det er ganske simpelt et genrekrav, som man må honorere." På den andre siden, minner han oss på, må vi ikke gjøre vår egen tolkning til mer enn den er: "et bud på en sammenheng, hvis forhold til andre tolkninger lige så godt kan være komplementært som antagonistisk".¹¹⁶ Jeg vil skrive ei fortellende og forklarende framstilling, som jeg mener er et *så* representativt uttrykk for det livet Nansen levde som jeg klarer å gjenskape innenfor et bokformat. Med en *så* troverdig fortolkning av tilgjengelig kildemateriale som mulig.

Jeg deler Narve Fulsås utgangspunkt om hvor ambisjonene for historiske fortellinger må ligge: "Vi kan ikkje lenger hevde at historieskrivingas vitskaplege karakter er grunnlagt i ei einskapleg historie som vi stadig nærmar oss den endelege sanninga om, eller i ein felles forklaringsmodell, metode eller tenkjemåte. Men vi kan

---

¹¹³ Carr 1998: 141.

¹¹⁴ Carr 1998: 145–46.

¹¹⁵ Possing 1997(b): 73.

¹¹⁶ Olden-Jørgensen 2000: 7–8.

hevde at historie er forskning og i kraft av det underlagt eit krav om argumentativ rasjonalitet som det er verdt å forsvare."¹¹⁷

Definisjonen av en biografi

Biografi, vitenskapelig biografi, biografiroman, litterær biografi, kunstnerbiografi, dikterbiografi, forfatterbiografi, historisk biografi, selvbiografi, kollektiv biografi, akademisk biografi, autorisert biografi, uautorisert biografi, dokumentarisk biografi, faktabasert biografi, fiksjonalisert biografi, flerbindsbiografi, fortellende biografi, gruppebiografier, informative eller akkumulative biografier, Judas-biografi, klassiske biografi, kontekstuell biografi, kritiske biografi, life-and-time-biografi, livsløpsskildringer, metabiografi, moderne biografi, postmoderne biografi, populære biografi, psykobiografi biografi, psykologiske biografi, romanaktig biografi, samlebiografi, stilhuettbiografi, standardbiografi, superbografi, temabiografi, helgenbiografi, tolkende biografi, psykiatriske biografier, livsbanebiografier, "scholarly biography", egentlig biografi. Dette er noen av de biografibetegnelsene jeg har kommet over med dette arbeidet. "Det er kilopris på biografidefinisjoner", skriver Stephen Walton, som likevel mener det er nyttig å definere nøyaktig hva sjangeren er, før han kan kritisere den.¹¹⁸

Men før jeg går videre med ulike typer biografier, på vil jeg se på hva vi forstår med en *sjanger*. I Nynorskordboka defineres det som ei "grein av ei kunstart".¹¹⁹ I *Litteraturvitenskapelig leksikon* heter det at sjanger er betegnelse for de overordnede klasser for inndeling av ulike typer litteratur: lyrikk, epikk, drama – med muligens didaktisk litteratur som den fjerne sjangeren.¹²⁰ Ottar Grepstad skriver at en innenfor sakprosaen kan snakke om fire teksttyper: 1) argumenterende og utgreiende; 2) fortellende og skildrende; 3) pedagogisk og 4) veiledende. Biografien plasserer han under den fortellende og skildrende, sammen med blant anna topografiske framstillinger og historisk litteratur.¹²¹ Forstått på denne måten er biografien en litterær kvist på samme grein som historieskriving.

---

¹¹⁷ Fulsås 2005: 298

¹¹⁸ Walton 2008: 179

¹¹⁹ Nynorskordboka, www.nob-ordbok.uio.no

¹²⁰ Lothe, Refsum og Solberg 1997.

¹²¹ Grepstad 1998: 642 ff.

Slike definisjoner er litterære inndelinger, som ikke sier noe om *disiplinen* til forfatteren. Det er en viktig presisering, siden det av og til kan virke som om betegnelsen *disiplin* og *sjanger* flyter over i hverandre i biografidiskusjoner. For å gå til spørsmålet jeg siterte fra Mariann Egeland: "Skal biografien kategoriseres som historieskriving, eller utgjør livsskildringer en egen litterær genre?" Legger vi Grepstads kategorisering til grunn, blir svaret at biografien skal plasseres under samme litterære gruppe som historieskrivingen – den *fortellende og skildrende*. Selv definerer Egeland sjanger som "en overordnet tekstkategori, på den ene siden konstituert av et knippe gjenkjennelige retoriske virkemidler og innholdselementer, på den andre siden et sett av forventninger som både lesere og forfattere har til teksten innenfor samme kategori".¹²² Så dersom hun med spørsmålet tenker på det tekstlige uttrykket – *formen* – blir det nærliggende å svare at vi har andre forventninger til biografien enn til generell historieskriving. Men dersom vi med historieskriving også forstår *historieforskning* – som en fagdisiplin – som kunnskapen og *innholdet*, og vi tilsvarende utvider biografien – og mener "fagenheten" eller kunnskapsproduksjonen av en biografi, blir spørsmålet: *tilhører biografien historiefaget?* Men først: hvordan kategorisere ulike biografityper?

Noen har korte og enkle definisjoner på hva en biografi er. I *Litteraturvitenskapelig leksikon* heter det at det er en "litterær fremstilling av livet til en historisk person, skrevet av en annen og presentert som et selvstendig kunstverk".¹²³ Den gjengse definisjonen, sier Marianne Egeland, er en "skriftlig, vanligvis kronologisk, beretning om én historisk persons liv forfattet av en annen".¹²⁴ Ifølge Kenneth Silverman er det "ei forteljande dramatisering av den troverdige dokumentasjonen om livet til eit anna menneske".¹²⁵ Nigel Hamilton hevder at "Biography, today, remains, as it has always been, the record and interpretations of real lives – the lives of others and of ourselves."¹²⁶ Ottar Grepstad gir rom for mange framstillingsvarianter i sin definisjon: "Den individorienterte biografien femner frå gravskrift og dødsannonse til fleirbandsverk, fra leksikonartikkel til biografisk roman, fra hyllingsskrift til satire. Sjangeren lever sitt liv i klemma mellom historievitskap og fiksjon, mellom annalen og romanen. Liksom historikaren søker biografen ei tolkande framstilling med samanheng og einskap, og med rom for utvikling og endring innanfor denne heilskapen. Difor er dei

---

¹²² Egeland 2000: 76.

¹²³ Lothe, Refsum og Solberg 1997: 31–32

¹²⁴ Egeland 2000: 14.

¹²⁵ Walton 2008: 179; Aschim 621.

¹²⁶ Hamilton 2008: 21.

fleste foredøma i sjangeren skrivne av historikarar, som Halvdan Koht (Johan Sverdrup, 1918–25) og Berge Furre (Soga om Lars Ofteda1, 1990). Danningsromanen og den biografiske framstillinga har hatt mykje felles, først og fremst den kronologiske, linjerette utviklinga hos hovudpersonen fram mot den erkjenninga og det medvitte som fell saman med forfattarens tolking av fortida."¹²⁷

Et av problemene når en skal kategorisere biografityper er at det legges ulik betydning i hva en mener med de forskjellige typene – i det minste kreves en nøyaktig presisering av hva en legger i begrepene. Det er f.eks. ikke innlysende når Dag Jenssen skiller mellom den *historiske* biografien og den *egentlige* biografien, hvor han med den sistnevnte mener den som ikke eksplisitt har til hovedmål å forklare eller fortolke samfunnet.¹²⁸ Det er heller ikke alltid opplagt hva som legges i betegnelsen *vitenskapelig biografi*, som kan bety en biografi om en vitenskapsmann og/eller en biografi som holder et vitenskapelig nivå med tanke på analyser, referanser og fotnoter. En *litterær biografi* kan bety en biografi om en forfatter og/eller en biografi med litterære kvaliteter og/eller som inneholder elementer av diktning. Og med en historisk biografi kan vel både bety at den er skrevet om fortida, at den er skrevet om en historiker eller av en historiker.

Det er også vanlig å skille mellom biografier som handler om avdøde personer, og de som handler om levende personer – som da enten er skrevet i samarbeid med hovedpersonen, eller kanskje er skrevet mot den biografertes egen vilje, en såkalt autorisert eller uautorisert biografi. Sjølbibliografi er en annen kategori. Det er også en kollektiv biografi.

Birgitt Possing har satt opp et sett kriterier som skiller ulike *historiske* biografier fra hverandre: 1) Den klassiske historiske biografien, som handler om arbeidene til hovedpersonen. 2) Den eksistensielle biografien, hvor liv og virke blir sett i sammenheng. Livet ses i en lineær sammenheng og det *private* og *offentlige* er uatskillelig. 3) I prismebiografien blir den biograferte sett som en representant for en tid, en historisk situasjon, en type eller sosialt fenomen. 4) I den reflekterende biografien utforskes en kultur gjennom et spesielt tilfelle, studie av en person kan avsløre et særtrekk ved en historisk kultur. 5) I life-and-time-biografien er tanken at den portretterte er farget av samfunnet 6) Life-and-work-biografien, også kjent som "den

---

¹²⁷ Grepstad 1998: 653; Grepstad 1997: 515.

¹²⁸ Jenssen 2002: 277.

totale" eller "den dialektiske biografi", hvor det dynamiske samspillet og maktforholdet mellom individet, arbeidet og omgivelsene blir en drivkraft. 7) Den relasjonelle biografien ser på forholdet mellom to eller flere personer. 8) Den historiografiske biografien diskuterer alternative måter å skrive om den samme personen.¹²⁹

"Ein får straks lyst til å innvende mot desse kategoriane", skriver Walton, etter å ha listet opp en rekke ulike biografikategorier fra flere forfattere, "at svært mange biografar bruker alle desse narrative strategiane om kvarandre i teksten sin, og at dei på ingen måte nødvendigvis utelukkar kvarandre."¹³⁰ Det er en relevant innvending.

Anders Aschim forsøker seg på en annen type systematisering. Han hevder at det til en biografi skal være tre forutsetninger: "Éin til å leve, éin til å skrive og éin til å lese." Med utgangspunkt i disse tre, lager han følgende taksonomiske system: Under det *levende subjekt* plasserer han blant annet: forfatter-, politiker-, forsker- og kjendisbiografier. Under kategorien *skrivende subjekt* sorterer han først i to: sjølbioografi og fremmedbiografi. Derneft foreslår han å sortere etter forfatterens yrke eller styrende interesse, som "historisk biografi", "biografisk roman", "psykobiografi" og "journalistisk biografi". Når det gjeld det lesende subjekt, foreslår han et sett kategorier som sier noe om formen er akademisk, populær, pedagogisk eller underholdende.

Aschim understreker at han ikke har ambisjon om å berike den teoretiske biografiske litteraturen med sin inndeling, eller å lage et koordinatsystem hvor en kan plote inn ulike biografier så nøyaktig som mulig, men han mener at denne type kategorisering kan få fram at biografien er en litterær framstillingsform og en faglig arbeidsform som kan tjene mange ulike formål. "Med moglege unntak for 'individbiografi – kollektivbiografi' og 'sjølvbiografi – framandbiografi' viser dei fleste dikotomiar seg å vere falske. Biografien – også den historiske biografien – kan ta mange former."¹³¹

Aschims tilnærming, hvor han både ser på framstillingsformen og arbeidsformen, virker fornuftig. I tråd med det kunne jeg sagt at jeg har skrevet en vitenskaps-fremmed-historisk-akademisk/populær biografi. Altså om Nansen (vitenskapsmann) skrevet av meg (historiker) beregnet for en akademisk/populær leserkrets.

Thomas Söderqvist har tatt til orde for heller å bruke betegnelsen *forskerbiografi* om en vitenskapsmann eller -kvinne, i stedet for *vitenskapsbiografi*, fordi den siste

---

¹²⁹ Possing 2001: 1216.

¹³⁰ Walton 2008: 183.

¹³¹ Aschim 2010: 622.

betegnelsen ofte refererer til at den som skriver den har historiefaglige eller litteraturvitenskapelige ambisjoner med sitt arbeid. I så fall kunne jeg definert mitt arbeid som en forskerbiografi.¹³²

Men mitt ærend er ikke å definere hvilke ulike typer biografier som finnes, hvem det skrives om eller formen det skrives på. Jeg skal ikke analysere sjangeren. Jeg mener derimot det er viktigere å få fram forutsetningene jeg har hatt for denne studien, enn det er å finne kategorien som kan passe for min studie. Jeg er historiker, og mitt arbeid om Nansen er et historiefaglig arbeid. Med fare for å kaste nok en merkelapp inn i biografidiskusjonen, vil jeg ta til orde for betegnelsen den *historiefaglige* biografien. Med en slik vektlegging får jeg fram at jeg har hatt historikerens tilnærming for å skrive denne boka. For det første vil en da implisitt ta stilling til diskusjoner om sjangertilnærming, om metodiske krav til sjangeren, om biografiene er stemoderlig behandlet innenfor academia, om den er en del av historiefaget osv. For det andre vil jeg på en enkelt måte få fram at det stilles de samme metodiske og kildemessige krav til denne biografien som til andre historiefaglige arbeider. For det tredje vil begrepet historiefaglig biografi få fram at det *ikke* er snakk om selvbiografi og at det høyst sannsynlig ikke er snakk om en autorisert biografi, i samarbeid med den biograferte. (Jeg ser heller ikke det store behovet for å operasjonalisere et skille mellom individbiografi og kollektivbiografi. Med biografi forstår vi det førstnevnte om ikke annet er sagt.) For det fjerde vil definisjonen få fram at biografien er styrt og strukturert av historiefaglige spørsmål.

Samtidig tydeliggjør jeg i vektleggingen av den historiefaglige biografien at det viktigste definisjonspremisset er *disiplinen* til forfatteren. Det er vanskelig å se et prinsipielt skille mellom det å skrive om ett menneske og det å drive en annen type historiske studier. "Historikarens emne er sosialt relevante menneskelege handlingar", skrev Berge Furre. "Menneskelege handlingar føregår innanfor menneskets livslaup – anten handlingane er sosialt relevante eller ikkje. Livslauptet er det historiske fenomenens biologiske og psykologiske kontekst. Biografien har denne konteksten som ramme og utgangspunkt. Han handlar blant anna om eit menneskeliv."¹³³ Utgangspunktet mitt er at den som kan skrive kompetent moderne historie, kan bruke den samme metodiske

---

¹³² Söderqvist 1999: 53.

¹³³ Furre 1986: 66.

tilnærminga for å skrive en biografi. Som Aschim formulerer det: "Prinsipielt er det likevel vanskeleg å sjå at biografien skulle stå i noka særstilling i forhold til andre typar historiske undersøkingar. Det handlar i så fall om ein gradsskilnad, ikkje ein kategoriskilnad."¹³⁴ De utfordringene vi møter i studie av ett menneske er ikke ukjente for historikerne, selv om en del problemstillinger vil opptre i større grad eller hyppigere enn i andre typer undersøkelser.

Det faktum at det finnes en rekke biografiske fra-vugge-til-grav-framstillinger hvor den ene hendelsen leder naturlig opp til neste, og hvor den allvitende forfatteren forklarer at "fra den dagen forsto han at ...", er i seg selv ikke et argument for at det er umulig å skrive gode kronologiske biografier. Og det at en rekke biografier ikke er etterrettelige i sin håndtering med kildematerialet, er heller ikke en begrunnelse for at en ikke kan skrive kildekritisk om et livsløp.

Birgitte Possing hevder at etter den biografiske vendingen, med ny forståelse av hvordan biografier skal skrives, og som utfordret den totusenårige tradisjonen, har det utviklet seg et interdisiplinært felt, kjent som *biografiske studier*. Ifølge henne har slike studier forstått at den biografiske sfæren ved natur er interdisiplinær, fordi historisk biografi grenser mot mange sjangrer og tema – som politiske spørsmål, sosiale relasjoner, økonomi, kultur, slektskap, familie, seksualitet, psykologi og vennskap.¹³⁵ Det er godt mulig det er behov for ulike teoretiske overbygninger, med tverrfaglig fokus og ulike fortelleteknikker for å kunne gi en bedre plattform for å studere og skrive biografier. Men slike tematiske og interdisiplinære tilnærminger er på ingen måte ukjente for historiefaget. Og jeg kan vanskelig se de epistemologiske grunner som skulle gjøre det nødvendig med et nytt ståsted for å skrive om *ett* menneske i stedet for en gruppe mennesker. Jeg ser heller ikke hvorfor vi må bryte med en kronologisk framstillingsform, selv om en hevder biografisjangeren har hentet sin inspirasjon i den moderne romanen, og at den fortsetter å opprettholde denne formen, til tross for at romanforfattere for lengst har brutt "with linear narrative in recognition that the passage of real life is fragmented".¹³⁶

Hallvard Tjelmeland har reagert på deler av kritikken mot biografisjangeren og argumentene som brukes for at biografisjangeren skal utvikle et eget teoretisk og metodisk apparat, som han mener kommer fra en generell mistro til historiefaget: "Alle

---

¹³⁴ Aschim: 2010: 622–23.

¹³⁵ Possing 2013: 9.

¹³⁶ Possing 2013: 2.

moment som blir brukt for å grunngi dette går på skiljet mellom *god* og *dårleg* vitskap, ingen av dei er særeigne for det å skriva biografien." Følgelig mener Tjelmeland at "ein ikkje treng anna teoretisk grunnlag for å skriva biografiar enn det ein generelt treng for å skriva moderne og kompetent historie".¹³⁷

Tjelmeland er her på linje med Robert I. Rotberg: "Biography is not a method, or an art form, separate from history. Ideally, biographies are as integral to historiography as are the best standard social or economic histories. Biographical treatments must never be divorced from their temporal or spatial contexts. [...] The individual, in other words, is always within the historical web, not without it – whatever she or he, or biographers, might think."

Biografi er historie, fortsetter Rotberg, "depends on history, and strengthens and enriches history. In turn, all history is biography". Og det er kun engasjerte biografer som er fullkomne historikere som kan "sift the silt of the past, remote or recent, effectively to develop testable hypotheses about decisive moments and those who shaped them. Only biographers who are steeped in the historiography of particular chronological periods and geographical arenas can explain why influential individuals did what they did when they did, and with what exact aims in mind."

Ikke bare er det mulig innenfor historiefagets rammer å skrive en biografi som lever opp til forventningene om *helhet* – og samtidig får fram viktige utviklingstrekk, endring over tid, at livet *ikke* er en teleologisk prosess mot et endelig mål, at det kunne ha gått annerledes, at livet er fullt av tilfeldigheter, at personer handler motstridende, vurdere forholdet mellom person og struktur osv. Historikere kan gjøre denne jobben bedre enn veldig mange andre. Ofte blir det vist til forlagsinteresser eller leserens behov for å lese en biografi som en roman, når en skal forklare at sjangeren er så seiglivet og står så godt i bokmarkedet.¹³⁸ Og dersom det er riktig at dette er årsaken til høye opplagstall, vil helt sikkert forfattere, journalister og andre skribenter fortsette å fylle rollen som biografer. Spørsmålet er om ikke det er en fordel at faghistorikerne bidrar på denne arenaen. Og dermed er med på å legge premisene for sjangerstandarden. Det finnes utallige populære, historieløse biografier, skriver Robert I. Rotberg, akkurat som det finnes uhistorisk historikere "who put 'the integrity of the discipline of history at risk' by

---

¹³⁷ Tjelmeland 2009: 123–124.

¹³⁸ Dahl: 2012: 301

violating the conventions of historiography." Dersom en skal kunne skille den historiske biografien fra sin populære og populistiske partner, "then it is necessary to set some standards."¹³⁹ Det kan historikeren gjøre.

For å oppsummere dette lange resonnementet i kortform, som ei Twitter-melding på 140 tegn: *Disiplinen trumfer #sjanger. Viktigere å være #historiker enn #biograf. Mulig for historikere å skrive biografi som innfrir #sjangerkravene.*

Biografiens utfordringer og muligheter

Det finnes utvilsomt ulike målsetninger og hensikter med å skrive en biografi.

Knut Olav Åmås ønsker at biografisjangeren kan stå for en "gjenhumanisering av menneskevitenskapene". Han mener at biografien kan "forstås som eit potensielt kjerneprosjekt i humanistisk forskning; som eit forskningsbidrag som legg an utvalde heilskapsperspektiv innan ei historieskriving som ellers er spesialisert og smalt fokusert i sine interesser."¹⁴⁰

Birgitte Possing har vist at den postmoderne biografien som utfolder seg i det 21. århundre enten har som mål å være en katalysator for en annen og større historie enn den biograferte – den er som regel skrevet som biografi av pedagogiske eller taktiske grunner fordi biografien vil ha et større publikum til å forstå noe annet. Eller så ønsker biografen "at biografien skal være en slags performativ Owners Manual for, hvordan læseren selv kan se og speile sit liv med et valg af livsbaner i mange retninger, med flertydige eller modstridende personlighetstolkninger – og uden påstand om, at der var én retning i eller én sandhed om den biograferedes liv."¹⁴¹

Litteraturvitenskapen har hatt sine mål med biografien, men også sin manglende interesse for sjangeren. I litteraturhistorien hadde man fra slutten av 1800-tallet en oppfatning om at biografien kunne brukes til å etablere en sammenheng mellom forfatterens liv og det litterære verk. Tanken var at teksten var lettere å forstå, jo mer en visste om dikterens person. "Målet var å fastslå opphavsmannens intensjon og dermed

---

¹³⁹ Rotberg 2010: 321.

¹⁴⁰ Åmås 2004: 588.

¹⁴¹ Possing 2008: 39–40.

verkets mening", skriver Marianne Egeland, og trekke fram Francis Bull som en eksponent for denne tenkningen.¹⁴² Denne tilnærmingen til tekststudier, står temmelig langt fra den litteraturteorien som vokste fram senere på 1900-tallet. I 1967 erklærte Roland Barthes "forfatterens død". Hans lille essay skapte en skole for mye akademisk litteraturteori de neste tiårene. Referanser til forfatterintensjon og forfatterens eget liv og egne erfaringer, ble forvist fra litteraturteorien. Den nakne teksten skulle være det eneste studieobjektet. Altså hadde biografier ingen interesse for den litteraturfaglige studie av teksten. Men en slik tenkning fikk likevel ikke det brede gjennomslaget utenfor akademiske litteraturvitenskapelige kretser.¹⁴³ "Vel femten år etter at Barthes hadde kunngjort forfatterens død", skriver Walton humoristisk, "reiste dei norske forfattarane seg mannsterkt og gav han eit sekundært, biografisk liv, samtidig som dei sjølv sagt dermed sikra sitt eige".¹⁴⁴ Altså en fornyet og populær, og innbringende, interesse for skjønnlitterære forfatters liv fra midten av 1980-tallet.¹⁴⁵

Hensikten min er ikke å skissere mulige ambisjoner, drivkrefter og ønsker med å skrive biografi. De er åpenbart mange. Og vil kunne defineres som både personlige, faglige, økonomiske osv. Jeg vil derimot reflektere over hvor fruktbart biografiformatet er for min studie av Nansen – og hvilke *fortrinn* og *begrensninger* dette har i studie av en vitenskapsmann.

Jeg har skrevet en biografi. Eller retter: Jeg har skrevet en halv biografi. Eller ei fortelling om en mann fra han er omtrent 20 år (med unntak av noen få glimt fra barndom og oppvekst) til han er 50 år. Andre bind arbeider jeg med nå. Utgangspunktet mitt var å studere forskeren Fridtjof Nansen. Grunnen til at det ble en *biografi* om en vitenskapsmann, skyldes spørsmålet fra Gyldendal. Men jeg hadde ikke takket ja til denne utfordringen om jeg ikke hadde trodd at biografisjangeren var en fruktbar tilnærming. Jeg ville stille nye spørsmål til studie av en sentral person i norsk 18- og 1900-tallshistorie historie, og til en viktig person i internasjonal polarhistorie.

---

¹⁴² Egeland 2000: 125.

¹⁴³ Egeland 2000: 141.

¹⁴⁴ Walton 2008: 223.

¹⁴⁵ Gyldendal planla på slutten av 1970-tallet en serie med korte biografier om kjente personer, skrevet av profilerte forfattere. Det kom bare fire bøker: Kjell Chr. Johanssen om Johan Borgen, Petter Larsen om Arne Skouen, Torill og Jan Bjøndal om Sigbjørn Hølmebakk, Trygve Hegnar om Vebjørn Tandberg. En femte bok skulle Fredrik Wandrup skrive om Jens Bjørneboe. Men stoffet vokste og det endte med en *stor* biografi høsten 1984, som fikk meget godt mottakelse og ble trykt i flere opplag. Denne utgivelsen regnes ofte som en starten på en ny biografibølge i Norge. (Vold 2012.)

Tett på (en vitenskapsmann)

En fordel med å skrive en biografi er at en kommer tett på hovedpersonen. Gjennom nærlesing av tekster – brev, dagbøker, vitenskapelige publikasjoner, populære bøker, avisinnlegg, filosofiske refleksjoner i notatbøker – lærer en hovedperson å kjenne på en unik måte, hans tanker, meninger og følelser. Denne kunnskapen vil kunne gi en bedre forståelse i tolkningsarbeidet når en skal forstå og forklare hans arbeider og gjerninger. Det vil også gi muligheten til å se sammenhenger som ellers ikke er så åpenbare.

Et eksempel: Hvordan skal vi forstå Nansens antiparlamentariske holdninger? De blir enda mer aktualisert senere i livet, med hans engasjement i Fedrelandslaget, men kommer også til uttrykk i hans utfall mot lekmannsskjønnet, hans kritikk av stortingsmenn som bare førte til splid og oppsplittelse, og hans utfall mot landsmål og motkrefter i norsk kulturliv. Jeg ser det i klar sammenheng med hans erfaringer og nederlag med å bygge opp havforskningen i hovedstaden. Hans skuffelse med den politiske behandlingen. Hans irritasjon over at politikernes særinteresser, dvs. at de ikke deler hans interesse i saken (se side 449 og 468 f). Jeg er ikke sikker på om en selvstendig analyse av Nansens antiparlamentariske ideer – basert på foredrag og artikler han skrev om emnet – hadde fanget denne dimensjonen.

Gjennom en nærstudie får jeg også en unik oversikt over forbindelser, kontaktnett, konflikter, samarbeid. Dette sammen med en systematisk oversikt over kronologien i den biografertes liv, gjør at en kan se forbindelser som ikke har vært like tydelige tidligere. F.eks. gir min studie ny innsikt i konfliktlinjer og motsetninger i forbindelse med oppbyggingen av havforskningen i Bergen (både ved Bergen Museum (senere Geofysisk institutt) og Fiskeridirektøren) og ved havforskningen ved Universitetet. Gjennom å studere Nansen og hans ambisjoner har jeg fått innsikt i samarbeidet og konflikter med Johan Hjort og Bjørn Helland-Hansen i Bergen – og i konfliktlinjer ved Universitetet, bl.a. mellom Nansen og Brøgger. Jeg har sett at de personlige stridighetene og alliansene har vært et inntak for å forstå motsetninger innad i fagdefinisjoner (geografifaget), uenighet i spørsmål om grunnforskning vs. anvendt forskning, og i spørsmålet om satsing på eksperimentell forskning vs. systematiserende forskning med vekt på samlingsarbeid. Men kanskje enda viktigere, min kunnskap om Nansen og hans visjoner for Polhavet – og hans store drøm om ny og banebrytende kunnskap om havet, gjør at jeg har sett Roald Amundsens ekspedisjon, som skulle til Nordpolen, men som endte på Sørpolen, i nytt lys. Jeg mener det er grunn til å hevde at

på grunn av min nærstudie av Nansen har vi fått ny innsikt og sett nye samarbeidskonstellasjoner, konfliktlinjer, motivasjoner og drivkrefter innen norsk havforskning, polarforskning og fiskeriforskning – sammenhenger som en nødvendigvis ikke hadde sett om vi ikke hadde hatt en biografisk tilnærming til en sentral aktør i miljøet. Med andre ord kan en biografisk studie gi ny innsikt i forhold som oppbygging av et fagfelt (geofysisk forskning ved Universitetet), og etableringen av en vitenskapelig institusjon (Geofysisk Institutt i Bergen).¹⁴⁶

Sverker Sörlin spør om ikke nettopp biografien kan være en styrke for å studere en vitenskapsmann, siden det kan være en måte å se ulike beveggrunner i forskerlivet: "Drivkrafterna är ofta rent inomvetenskapliga, men de kan också vara uppblandade med andra motiv: ekonomiska, politiska, social karriärsträvan, fåfänga etc."¹⁴⁷ Jeg tror vi kan legge til at gjennom nærstudie av en person kan vi se hvordan ulike drivkrefter kan stå i spenning til hverandre. Hva var det som drev Nansen til å ofre mye tid på vitenskapen? Spenningen mellom plikt, ære, lyst, forfengelighet, vitebegjær. Han stilte spørsmålet mange ganger selv – og ga flere svar. En biografisk studie vil vise at det ikke er én forklaring eller én tilnærming til vitenskapen.

Struktur-aktør

Mye av grunnlaget for diskusjoner om biografis plass i historiefaget de siste tiårene, har hatt utgangspunkt i en reaksjon mot en strukturorientert historieskriving. Niels Thomsens grunnholdning virker i dag nokså spesiell. Han mente at biografis verdi for historiefaget lå i *om* – og kun dersom – den bidro til å løse historiefagets oppgave – som var å "udrede historiske menneskelige samfunds virksomhed og strukturer, menneskenes vilkår i dem samt de forandringsprocesser og begivenheder, der formede dem".¹⁴⁸

Utgangspunktet til Hans Fredrik Dahls er ganske ulikt. Han framhever at biografien "tydeliggjør historiens aktører; den supplerer og korrigerer vår forståelse av institusjonelle og kollektive fenomen, og den 'fyller igjen' de sekvensene i

---

¹⁴⁶ Se også Jølle 2009.

¹⁴⁷ Sörlin 1998: 133.

¹⁴⁸ Thomsen 1997: 451

allmennhistorien som bare kan forklares biografisk".¹⁴⁹ Og nettopp synliggjøring av aktørene i historieskrivingen, blir ofte trukket fram som en av biografens styrke. Biografien er blitt sett på som en form for å levendegjøre historieskrivingen, skriver Barbara Caine, den gjør historien "more human, more vivid, more intimate, more accessible, more connected to ourselves".¹⁵⁰

Knut Olav Åmås hevder at biografien er et viktig humanistisk prosjekt i en slik kollektivistisk tid som vi lever i nå. Han viser til amerikaneren Leon Edel som på 1950-tallet erklærte at biografi er å "write the history of our culture and of our civilization". Dette synes Åmås er et "storslått program, skrive for nesten 50 år sidan. Det er på ingen måte virkeleggjort. Samtida treng ikkje eit slikt program mindre i dag". Åmås' påstand fikk Tore Rem til å reagere – og spørre hvordan Åmås kunne hevde noe slik i dag. "Det er ikke vanskelig å se at biografien fyller åpenbare og viktige behov i vår individfokuserte kultur", sier Rem, men han frykter at biografien kan bli et ytterst konservativt prosjekt – ved et overdrevent fokus på selve sjangeren og ved et ensidig aktørperspektiv i selve tekstene.

Rem bruker bl.a. en diskusjon mellom Narve Fulsås og Tor Bomann-Larsen om polarekspedisjonene og Nansens betydning for norsk historie, for å vise hvordan aktørperspektivet fort blir for sterkt vektlagt. Bomann-Larsens hevdet, for å vise Nansens symbolske kraft – og følgelig hans politiske innflytelse – at det var mer "dekkende å si at Norge ble samlet i en hule på Franz Josefs Land enn i rotunden på Løvebakken". Fulsås spør om dette er "like godt tenkt som det er skrive?" – og viser til en rekke faktorer på slutten av 1800-tallet som hadde hatt større betydning for nasjonal samling enn begeistring og oppslutningen om polarferdene, f.eks. innføring av folkeskole, allmenn mannlig stemmerett, parlamentarisme, utviklinga av telegraf, dampskip, jernbane og aviser. "I forhold til desse prosessane", hevder Fulsås, "er polarentusiasmen, etter mi oppfatning, nasjonsbygging light."

Rem berømmer hvordan Fulsås kontant påviser svakhetene med det ensidige aktørperspektivet – "Og dette kommer ikke fra en strukturfiksert marxist, men fra en bredt orientert historiker med kulturhistorie og intellektuell historie som spesialer."¹⁵¹

Rems påpeking er en viktig advarsel. Og en åpenbar felle en biograf fort kan havne i. Bevisst eller ubevisst blir mannen eller kvinnen du har levd sammen med i lang

---

¹⁴⁹ Dahl 2001: 34.

¹⁵⁰ Cain 2010: 7. Caine siterer Arthur M. Schlesinger.

¹⁵¹ Rem 2005: 35.

tid – og du føler du kjenner godt – viktigere enn hun eller han kanskje var. Det kan fort resultere i en oppjustering av personens betydning. At han er unik eller at hun er genial. At kritikken han noterte i ei dagbok er enestående, selv om det snarere er et uttrykk for en gjengs oppfatning. Som når din hovedperson skriver om alle andre idioter som ikke har forstått en eneste ting, men kanskje realitetene er at det er han som er forurettet og sur. Sett gjennom hovedpersonen, blir dimensjonene fort feilproposjonerte. "I tankens landskap kan personer og forestillinger ruve som aldri fikk noen praktisk betydning", minner Knut Kjeldstadli oss på. Idéhistoriske fortellinger kan bli som et balinesisk skyggespill: "I den rette belysningen og vinkel kaster også små og flate skikkelser store skygger."¹⁵²

Å se flere aktører i sammenheng er en viktig kalibrering. "The best biographies, as the best histories, are inherently comparative", minner Robert I. Rotberg oss om, "Darwin, Wallace, and Spengler belong together even though only one of them may serve as the main subject." Uten å skryte på meg en systematisk komparasjon, inngår mange sentrale aktører, venner og motstandere, i min framstilling av Nansen – som bidrar til å vise at hans verk ikke var et resultat av én eneste manns geniale idé.

Jeg har vært oppmerksom på at jeg kan komme til å tillegge Nansen større innflytelse enn det er grunnlag for. Jeg har derfor vært bevisst på å balansere framstillingen med å trekke inn andre aktører. Når jeg f.eks. skriver om Nansens planer for styrking av havforskningen ved Universitetet (s. 417–420 og 446–450), har jeg ønsket å gi et bredt bilde med flere av de involverte. Jeg har sett på hva kolleger og politikere mente – og sett saken som en lokaliseringsstrid, som en konflikt mellom grunnforskning og nytteforskning, en kamp om ressurser på Universitetet og en akademisk uenighet om utviklingen av et fagfelt.

Like fullt er jeg klar over at jeg i noen tilfeller har fulgt Nansen for tett og belyst kun én side av saken, som har gitt for lange Nansen-skygger. Et konkret eksempel: Nansens foredragsturne i USA etter "Fram"-ekspedisjonen (s. 258–279). Basert på Nansens brev til Eva og hans egne dagbøker beskriver jeg hans møte med det amerikanske samfunnet – og hans *selverkjennelse*. Carl Emil Vogt skriver i sin biografi (som kom ut samtidig som min) om samme reise, men med utgangspunkt i amerikanske (digitaliserte) aviser. Her gis et ganske annet bilde av Nansen og hans mislykkede USA-turné. Det er åpenbart at det på bakgrunn av Vogts og mitt arbeid nå kan gis et langt mer

---

¹⁵² Kjeldstadli 1999(b): 148.

utfyllende og sammensatt bilde av Nansens erfaringer med Amerika og amerikanernes oppfatning av polarhelten – enn det vi to biografer har klart.¹⁵³

Kronologi vs. tematiske analyser

Hva vil vi med kronologien?, spør Stephen J. Walton, "kva skal han egentleg demonstrere anna enn det vi allereie veit, at vi blir eldre, og at tida går?"¹⁵⁴ Johnny Kondrup ønsker seg også biografier som bryter med den kronologiske formen, og etterlyser eksperimenterende framstillinger, som gjør motstand mot at vi skal lese hovedpersonens liv som en roman fra 1800-tallet. "De fleste bøger, der vil være biografier, er fortsatt opbygget ganske tradisjonelt", hevder han, De er "kronologisk fremadskridende fra fødsel til død, fortalt i en episk sammenheng og gerne med en avsluttende vurdering af hovedpersonens indsats. De er opbygget efter to principper, som man kan benævne linearitet og kohærens. Ofte kan man tilføje et tredje princip: teleologi, idet hovedpersonens liv beskrives som en proces frem imod realiseringen af et mål."

Tor Bomann-Larsen har et fullstendig annerledes utgangspunkt. Han mener biografien som sjanger er underlagt livets lov – og "*livet er kronologisk* – som spor i snø, som dag følger dag, år følger år, tanke bygger på tanke, dokument på dokument. Livets kronologi er biografiens livsnerve, nøkkelen til forståelse, hele genrens berettigelse ligger i linjen mellom vugge og grav, fra jord til jord."¹⁵⁵

Jeg har tidligere diskutert kritikken mot kronologiske biografiske framstillinger, og skal ikke ta det opp igjen her. Jeg har sans for Kondrups ønske om eksperimenterende framstillingsformer, det kan finnes flere gode grunner til det, men jeg vil samtidig – uten samme definitive utgangspunkt som Bomann-Larsen – argumentere for at en kronologisk grunnstruktur i framstillinga nødvendigvis ikke fører til teleologiske, lineære, sammenhengende fortellinger. Og hva er forresten problemet med sammenhengende fortellinger når målet er å forstå et fenomen gjennom narrativ forklaring?

---

¹⁵³ Vogt 2011: 192–202.

¹⁵⁴ Walton 2008: 259.

¹⁵⁵ Bomann-Larsen 2000(a).

Spørsmålet om en kronologisk eller tematisk disponering av stoffet er ikke særegent for biografien, det er en klassisk diskusjon i forbindelse med historiske framstillinger. En temastyrt framstilling har sine klare fordeler. Det ville kunne gitt en ryddig og oversiktlig diskusjon om enkelte utviklingstrekk. Jeg som forsker kunne vært tydeligere til stede og lagt fram alternative forklaringer, andre forskeres perspektiv og teoretiske diskusjoner. Men det var samtidig blitt en annen bok. Dessuten er det også disposisjonsmessige utfordringer med tematisk organiserte framstillinger. De kan fort bli overlappende og gjentakende. Hendelser må beskrives flere ganger siden det er flere forhold som skal diskuteres med utgangspunkt i samme sak. Temastyrte analyser vil også kunne tvinge hendelser, ideer, synspunkter inn i kategorier – eller gjøre at tema og hendelser havner i ulike deler av boka for å få strukturen til å gå opp. Det kan igjen gi et inntrykk av ulikheter der det egentlig er likheter. Jeg kunne f.eks. ha skrevet en del av boka om Nansen som samfunnsaktør og en del som vitenskapsaktør. Men hvor skulle jeg plassert hans arbeid med å styrke forskningen på Universitetet? Det samme gjelder om jeg ville prøvd å skille hans polare bedrifter fra hans vitenskapelige arbeider. Hvordan fange at dette henger nøye sammen uten å skrive gjentakende om samme hendelser?

Jeg har valgt en konsekvent kronologisk struktur. Det har jeg først og fremst gjort ut fra formidlingshensyn. Jeg har ønsket å lage en fortelling som ikke "røper" hva som skjer. Jeg ønsker ikke å ta leseren ut av tidsperioden og se inn i "framtida". F.eks. snakker jeg ikke om polhavsekspedisjonen når Nansen er på Grønland. Jeg forteller ikke at Nansen kommer til å få en politisk rolle, før han faktisk får det. Jeg røper ikke at han blir enkemann.

Jeg mener like fullt at historikerens viktigste oppgave – å forklare endring over tid – kan ivaretas med en slik disponering jeg har valgt. Det er som Ottar Dahl hevder, med henvisning til Paul Veyne, "ikke noen motsetning mellom å fortelle og å forklare i historisk sammenheng".¹⁵⁶ Men det har gitt en del disposisjonsmessige utfordringer for å gi plass til langsgående analyser som viser utviklingstrekk over tid og forklare endringer. Det løser jeg ved å trekke trådene bakover i tid. For eksempel: På side 212 viser jeg hvordan Nansen drar nytte av noe han lærte av inuittene. For å forklare hans utvikling som polfarer ville det kanskje vært naturlig å drøfte utviklingstrekk mens jeg skrev om Nansens opphold på Grønland – men det kunne jeg ikke ha gjort uten å bryte prinsippet om ikke "å se inn i framtida". Dette blir en enda tydeligere utfordring når jeg

---

¹⁵⁶ Dahl 1993: 78.

diskuterer utviklingen av Nansens ideer, holdninger og politiske tenkning, f.eks. hans forståelse av darwinismen. I stedet for å diskutere den store forskjellen Nansen opplevde i forståelsen av evolusjonsteorien, da jeg første gang presenterer den på side 48 f. Eller i stedet for å samle opp og ha en overordnet diskusjon om Nansens evolusjonsforståelse, lar jeg dette komme som små drypp og venter med en tilbakeskuende diskusjon når jeg skriver om hans endrede evolusjonsoppfatning på side 405 f.

Det er kanskje en enda større utfordring at jeg konsekvent ikke trekker trådene ut over bindets ramme. Det hadde f.eks. vært fristende å gjøre noen sammenligninger med Nansens politiske engasjement i Fedrelandslaget og hans antiparlamentariske holdninger på 1920-tallet, når jeg diskuterer hans utfall mot lekmannsskjønnet (blant annet på s. 324 f.).

Samtidig mener jeg at forklaringer av hva som kommer til å skje – av typen "denne avgjørelsen skulle bli viktig for NN senere i livet..." eller "dette var en styrke han skulle få bruk for mange ganger..." – som vi ofte ser i biografier – lett kan føre til en teleologisk livsskildring. Når jeg konsekvent har valgt ikke å fortelle om det som kommer, mener jeg at jeg skaper en mer åpen fortelling. Når jeg f.eks. ikke skriver om nordpolekspedisjonen før planen blir en realitet (jeg nevner ikke engang navnet "Fram" før skipet døpes), unngår jeg en framstilling hvor hele første delen av boka blir en fortelling om hvordan Nansen ble en polfarer og polarhelt. Implisitt viser den at det kunne gått helt annerledes. Han kunne faktisk ha blitt nevrolog. En mer temastyrt analyse ville kanskje ikke på samme måte fått fram dette.

Jeg mener dessuten at kronologisk fortelling også har noen åpenbare faglige styrker. Som Jörn Rüsen har argumentert for, gir den narrative grunnstrukturen rom for å løfte fram tilfeldigheter i historie. Sammenfallende hendelser og uforutsette konsekvenser av handlinger kan derfor inngå som viktige element i ei fortelling. Derfor kan en gjennom å fortelle ei historie kunne løfte fram betydningen av nettopp det uforutsette og det tilfeldige når historiske fenomen skal gjøres forståelige.¹⁵⁷ Et av ankepunktene mine mot tidligere Nansen-framstillinger, er at de "viktige" hendelsene i livet hans er blitt for dominerende – og at årene imellom disse forsvinner i framstillingene. Det kan være flere årsaker til det.¹⁵⁸ Men jeg er ikke sikker på om en

---

¹⁵⁷ Andresen, Rosland, Ryymin og Skålevåg 2012: 136; Dahl 1993: 75.

¹⁵⁸ Friedman 2004: 107.

temastyrte framstilling nødvendigvis ville ha bidratt til å rette dette inntrykket. Jeg er overbevist om at mitt systematiske, kronologiske arbeid har fanget Nansen i en del situasjoner, hvor han ellers ville ha forsvunnet – og dermed bidratt til å få fram flere sider ved mannen; flere motsetninger, nedturer, frustrasjoner og tvil. Det viser at interessefeltet hans var mer sammensatt enn vi tidligere har trodd. Og ikke minst fanger det hans kontinuerlige vitenskapelige arbeid – eller "mit stillesittende rolige arbeide udi videnskabens tredemølle", som han formulerte det i et brev i 1916.¹⁵⁹

Halvdan Koht skal en gang ha spurt sine studenter: "Kva er det viktigaste i historia?" De som hørte ham visste at det var en overbevist sosialist som talte, og svaret virket ganske naturlig: "Den sosiale framvoksteren, herr professor." Nei, svarte Koht. Så var det andre som visste at han var en ihuga norskdomsmann, og svarte: "Dei nasjonale tilhøva." Nei, svarte Koht igjen. Det ble stille i auditoriet, og studentene hørte Kohts utålmodige stemme fra kateteret: "Er det ingen her som kan seia kva som er det viktigaste i historia?" Ny pause. Så svarte han selv: "Årstala."¹⁶⁰

Dette er en god historie. Med et viktig budskap: det er viktig å ha oversikt over *når* ting skjedde for å analysere *hvorfor* ting skjedde. "Å plassere noe i tid er avgjørende fordi kronologi angår kausalitet", sier Knut Kjeldstadli, "fordi tidsrekkefølge er en forutsetning for årsakssammenhenger. Skal noe være årsak til noe annet, må det komme før eller samtidig med det andre – iallfall etter vanlig oppfatning om hvordan verden henger i hop."¹⁶¹ Det betyr selvsagt *ikke* at dersom noe skjedde før noe annet, er det første årsak til det neste. Men det betyr – og det er viktig – at dersom det første skjedde *etter* det andre, kan det ikke være årsak til det andre.

Jeg er overbevist om at mange av de sammenhengene jeg har sett i arbeidet med Nansen, skyldes at jeg har gått så kronologisk til verks som jeg har gjort. En tilsynelatende detalj: universitetsjubileet i 1911. Her har jeg funnet ut at Nansen lå til kai med "Veslemøy" i Arendal de første dagene av september 1911 – under de store festlighetene (458 ff). Ved at jeg kan påvise at Nansen ikke deltok på jubileet – og at han sannsynligvis med overlegg holdt seg unna, styrker det mitt resonnement om Nansens syn på utviklingen av norsk vitenskap og fagutviklingene ved Universitetet.

---

¹⁵⁹ NBO, brev. 149, Nansen, Fridtjof til Løchen, Ingeborg M., 7. desember 1916.

¹⁶⁰ Chr. S. Oftedal: Omkring Alexander L. Kielland og "kaninene", <http://www.aftenbladet.no/kultur/article275072.ece#.UffsFWIqrAA> (30.7.2013)

¹⁶¹ Kjeldstadli 1992: 98.

Gjennom å ordne hendelser tidsmessig i forhold til hverandre har en oversikt over hvor Nansen var – konkret, mentalt, faglig, familiært når en skal inn å analysere en bestemt sak. Dette kan styrke resonnementer og analyser – og det kan gjøre at en ser sammenhenger som ellers ville forblitt uklare.

Thomas Söderqvist mener at diskusjonen om en forskerbiografi skal disponeres kronologisk eller tematisk ikke bare er et stilistisk spørsmål. Det kan også være et spørsmål om syn på vitenskapen. Oppfattes verket som det viktigste og forskerlivet som en mer eller mindre forstyrrelse i analysen av verket, og dets plasseringer i en idéhistorisk kontekst, vil en systematisk framstilling være å foretrekke. Mener en derimot at livet er det vesentlige, og "verket som avledet av livet, så er det nærliggende at velge den kronologiske framstillingen, da livet jo – som også Kierkegaard påpegede – leves narrativt fremadskridende og ikke systematisk tilbageskuende".¹⁶² Söderqvist påpeker at mange vitenskapshistorikere vil mene at den første modellen er best egnet til en forskerbiografi, siden det angivelig ikke er en klar sammenheng mellom levd liv og de vitenskapelige verkene. Andre vil derimot mene at det ofte er en nær forbindelse mellom forskerens livssituasjon og de resultatene han eller hun kommer til i forskningen, og at nettopp derfor er den kronologisk framstilling å foretrekke.

Jeg tilhører den siste kategorien. Utgangspunktet mitt er at vitenskapen ikke kan isoleres fra det levde liv. "One of the big advantages of the biographical method is that it permits an integrated perspective on science", hevder Helge Kragh. "If one wants to have a true picture of how the philosophical, political, social and literary currents of a period interact with science, one can profitably focus on the individual. The individual is a unit through which these currents pass through the same 'filter', are mixed, and come out as science in some form or other."¹⁶³

Idéproduksjon og teoriutvikling kan ikke skilles fra det levde liv. Kunnskap produseres ikke i et vakuum. Nansens ideer om havsirkulasjon, må forstås som et resultat av kunnskapen han hentet inn på "Fram", som en del av fagutviklingen innen skandinavisk vitenskap, i nært samarbeid med Vilhelm Bjerknes og hans teorier for sirkulasjon av luft. De er også resultater av utviklingen innen teknikker for å hente opp og lese av nøyaktige vannprøver og internasjonale standarder for å sammenligne

---

¹⁶² Söderqvist 1999: 56.

¹⁶³ Kragh 1987: 171.

målinger. Men kunnskapsproduksjonen og Nansens teoriutvikling må også ses i sammenheng med hans ambisjoner og mål for egen forskning, hans forståelse av viktighetene av å kjenne havet, hans syn på forholdet mellom anvendt grunnforskning og anvendt forskning. Når Nansen en oktoberkveld i 1900 skriver side opp og side ned om "hoben", som kun er villig til å finansiere forskningen om de ser det matnyttige i den – og som beklager seg over at de ikke ser viktighetene i å kjenne de bakenforliggende årsakene "til vekslingene i jordens klimater" (s. 310) – er dette også en del av bildet som må inn i forståelsen av hans teoriproduksjon. Med andre ord: Ideene kom verken rekende på ei fjøl – eller utelukkende som et resultat av et genialt hode.

Liv og verk – vitenskap og det levde liv

Forholdet mellom liv og verk har vært et sentralt tema i diskusjonen om forfatterbiografier. I hvor stor grad skal forfatterens liv trekkes inn i tolkningen av skjønnlitterære tekster? Kan forfatterens diktning brukes for å forstå hans liv? Kan opplevelser og erfaringer være nøkkelen for å forstå hans eller hennes tekster? Ifølge Marianne Egeland har det vært vanlig å lese diktere inn og ut av verket siden antikkens biografier.¹⁶⁴ Men hva er sammenhengen mellom levd liv og skapt kunst?¹⁶⁵ Tore Rem formulerer et prosaisk og klokt svar på slike spørsmål: "Bjørneboes tekster kan ikke reduseres til hans liv. Samtidig som det heller ikke er slik at forfatterens biografi er hans tekster aldeles uvedkommende."¹⁶⁶

Forholdet mellom liv og verk blir nødvendigvis annerledes når det *ikke* er en skjønnlitterær forfatter som skal biograferes. Tore Frängsmyr mener det er en distinksjon mellom humanister og naturvitere. "Det är rimeligen lättare att finna kontakter mellom privatlivet och verksamheten, när man behandlar en filosof eller en humanistisk forskare, kanske också att vara kritisk. En skönlitterär författares verk speglar ofta hans eget liv. En humanistisk forskare väljer kanske forskningsämne efter personlig intresse, på ett sätt som vore främmande för naturvetaren." Frängsmyr

---

¹⁶⁴ Egeland 2002(b): 117.

¹⁶⁵ Egeland 2000: 109–145; Åmås 2004 554–562.

¹⁶⁶ Rem 2009: XVII.

eksemplifiserer med at *Paradise Lost* ikke kunne ha vært skrevet av andre enn John Milton, men at gravitasjonsloven kunne ha vært oppdaget av andre enn Newton.¹⁶⁷

Det blir likevel for enkelt å begrense naturvitenskapen til naturlover som ligger i naturen og venter på å bli funnet eller lest av. Det er derfor rimelig å spørre i hvor stor grad Nansens egne opplevelser og erfaringer skal trekkes inn i analysen av hans tekster, også der hvor han analyserer og forstår naturen. Samtidig er det viktig å være seg bevisst at tanker, holdninger eller teorier ikke må reduseres til et uttrykk for hans erfaringsgrunnlag. Like fullt er det liten tvil om at levd liv kan være en nøkkel til dypere forståelse.

F.eks. hans utfall mot kolonialismen. Dette radikale synet er åpenbart naturlig å se i sammenheng med hans erfaring fra Grønland, noe som blir tydelig ved å sammenligne hva han skrev *før* og *etter* han hadde overvintret sammen med inuittene (s. 136 ff).

Hvordan skal vi forstå at Nansen kom til andre konklusjoner enn samtidige aktører i tolkingen av sagatekstene, og spørsmål om de tidlige reisene til Grønland og Vinland? Jeg forklarer det med at hans internasjonale faglige kontaktflate ga ham andre vitenskapelige impulser; med hans idealer om forskningsprosessen, at han så problemet med en sterk nasjonalisert historieskriving. Men jeg ser det også i sammenheng med den erfaringen han hadde fra Grønland og kunnskapen om og respekten for inuittene (s. 443 f).

Men hvordan skal vi forklare hans radikale vending i forståelsen av *utvikling*, ut over hans naturvitenskapelige skolering og påvirkning fra tekster han hadde lest? Kan det være fornuftig å diskutere forholdet mellom livserfaringer og slike teoretiske, filosofiske og vitenskapelige resultater? Jeg mener det er berettiget å trekke inn Nansens unike erfaring fra Polhavet når jeg skal analysere hans evolusjonsforståelse og hans argumenter mot verdensbildet som plasserte mennesket i sentrum av universet (s. 188 ff og 404 ff). Jeg har sett hans erfaring, hvordan han opplevde en ny verden, utenfor menneskets kunnskap og kontroll sammen med hans nye syn på utviklingen. Som jeg skriver på side 188: "Han begynte å filosofere over hvordan denne verdenen av is, havstrømmer, kulde, dette enorme dypet i havet, vindene, stormene og luftrykket gikk sin egen rundgang og kretsløp, som det hadde gjort i årtusener, helt uavhengig av hva mennesket måtte mene og tenke om det." Jeg mener Nansen her for alvor stilte

---

¹⁶⁷ Frängsmyr 1998: 28.

spørsmålet om mennesket var for tilbøyelig til å tvinge naturen inn i sitt eget rasjonale. Det var om bord på "Fram" han første gang begynte å stille seg kritisk til Herbert Spencers tanker, som han tidligere hadde sluttet seg til. (Side 188 f.)

I en biografisk framstilling har vi uansett muligheten til å se hvordan ideer og meninger kom til uttrykk hos en og samme person, på en måte som gjorde at han var i stand til å sammenfatte dem som sine egne tanker, som T.L Hankins har formulert det: "We have, in the case of an individual, his scientific, philosophical, social and political ideas wrapped up in a single package. This package will most likely contain contradictions, blind spots, and irrelevancies. Often the individual will appear to keep two provinces of his mind completely distinct (usually at the precise point where we are looking for a connection), but such is the perversity of human kind, and we are more honest if we accept this perversity rather than try to extrapolate the rise of science onto a smoothly ascending curve."¹⁶⁸

Kildebasert framstilling

"Ingenting er så vanskelig som å skrive en god og samtidig vitenskapelig vederheftig biografi," skrev den store formidlingshistorikeren Sverre Steen. "Målet er å fremstille et menneske slik det virkelig var i levende live, og slik at leseren bak ordene skimter et vesen av kjøtt og blod og ånd. Forfatteren skal fortelle om hva hans helt utrettet, og han skal dessuten søke å forklare motivene for heltens handlinger og den personlige holdning som muliggjorde dem, fremmet dem eller hemmet dem." Dessuten: "alt biografen skriver, skal han ha dekning for i pålitelige kilder. Han skal helst kunne belegge sine utsagn med sitater, på lignende måte som dommeren underbygger sin domsslutning med vitneutsagn. Og han skal trenge gjennom det ytre skall som omgir personligheten og prøve å avsløre den hemmelighet som skjuler seg i det enkelte menneske. Sjelden når en vitenskapsmann så langt. Kunstneren står friere fordi han ikke har de plagsomme kildene å ta hensyn til."¹⁶⁹

Og nettopp dette spørsmålet er en gjenganger i diskusjoner om biografisjangeren: Kan forfatteren av en biografi tillate seg å dikte? Er det rom for å

---

¹⁶⁸ Hankins 1979, sitert etter Kragh 1987: 172.

¹⁶⁹ Haavet 1997: 374; Maurseth 1983: 51 f.

være kunstner? "Jo, grensene kan tøyes", skriver Tor Bomann-Larsen i en Aftenposten-debatt i januar 2000, "men de skal ikke brytes". Det verste som kan ramme biografien, mente han, "er mistanken om å være dikter". For ham var det klart at den "forfatter som har valgt biografien som metode, må bære både dokumentasjonen og livets 'åk'".¹⁷⁰

"Biografien er en litterær genre, enten den benyttes av en profesjonell forfatter eller en historiker", slår forfatteren Dag Solstad fast i en kritisk bokanmeldelse av Ole Kristian Grimnes' biografi over industripioneren Sam Eyde. For Solstad er det beklagelig at historikerens kildekrav har ødelagt framstillingen av denne spennende skikkelsen i norsk historie. Solstad betegner det som et nederlag for historiefaget at Grimnes i stedet for å arbeide litterært med denne biografien velger å benytte seg av faghistorikerens viktigste arbeidsredskaper: kildene. Han blir en kildefetisj som bruker energien på å sette kildene opp mot hverandre – og for Solstad blir dette nesten som "en polemisk feide mot det litterære ved en biografi".¹⁷¹ Hovedbudskapet til Solstad, i den brutale anmeldelsen, var å vise hvordan Grimnes ved "demonstrativt å fornekte biografis litterære karakter" selv var blitt et offer for de litterære strukturer som styrer hans kildebruk. Grimnes hadde hatt en "overdrevet tiltro til at historievitenskapens dyder er tilstrekkelig for å kunne skrive en biografi. Men det er det ikke", hevdet Solstad, "biografien er en litterær genre, og den kan lett forvandle de historiske dyder til en fordomsfullhet hvis man ikke skjønner det".

Ivo de Figueiredo har latt Solstads påstand være utgangspunkt for en diskusjon om diktning i biografien. Mot Solstads syn framsetter Figueiredo Marianne Egeland og hennes kritikk av at det er for mye diktning og løgn i biografiene. Det er fristende, sier historikeren Figueiredo, å kaste seg rundt halsen på Egeland som forsvarer historikerens ære mot journalister og forfattere som jukser i faget. Men han lander likevel på en mellomposisjon. En Jan Kjærstad-posisjon, hvor biografen evner å "kombinere de del-sannheter vitenskapene og skjønnlitteraturen byr på".¹⁷² For Kjærstad var det ikke et spørsmål om en kunne skille vitenskap fra litteratur, men om "hvor mye litteratur det er i vitenskapen".

I en enkel dikotomi om diktning versus fakta er min bok om Nansen kildebasert. Det er ingen ting der som er diktet, i betydningen funnet på – i den forstand at det ikke finnes

---

¹⁷⁰ Bomann-Larsen 2000(a).

¹⁷¹ Solstad 2004: 226.

¹⁷² Figueiredo: 2003.

et kildegrunnlag, primært eller sekundært, for å hevde det jeg skriver. Og jeg har notebelagt hvor har hentet mitt materiale fra. Dette er i tråd med historikerens krav og forventninger til kildebaserde framstillinger.

Jeg har altså *ikke* latt meg friste til å være dikterisk og fylle inn manglende spor med fiksjon, som ofte biografer blir beskyldt for å gjøre.¹⁷³ Selv om det litterært sett kunne gitt en mer levende framstilling. Når jeg f.eks. skriver: "Det var varmt i lokalet" (s. 439) under et foredrag Nansen holdt i Vitenskapsakademiet, så har jeg den opplysningen fra et avisreferat. Men jeg skriver f.eks. *ikke* at "Nansen kremtet før han startet..." eller "Nansen strøk hånden gjennom håret..." for å live opp fortellinga fra et foredrag – om det ikke finnes opplysninger om at han faktisk gjorde det. Selv hendelser som helt sikkert har skjedd, av typen "Nansen så ut over forsamlingen..." har jeg ikke diktet inn i teksten. Det ville etter min oppfatning vært et brudd med en kildebaseret framstilling. Slik som f.eks. i Ragnar Kvams biografi om Hjalmar Johansen, når Nansen mottar et telegram: "Han tar arket og går bort til vinduet. Han ser ut fjorden. I et sekund minnes han den gangen de reiste med *Fram*. Det er en uke ut i april. Utenfor stranden trekker en ensom fisker garnet sitt."¹⁷⁴ Vinduet, fjorden, fiskeren og tanken på "*Fram*" skaper en god scene. Det fungerer godt som litteratur, men det er ikke historieskriving. Det er muligens slik det skjedde, men det vet vi ikke, for det finnes ikke dekning for det i kildene.

Jeg vil for ordens skyld presisere at selv om jeg har en kilde om en hendelse, tror jeg ikke det er ensbetydende med at det faktisk har skjedd, at kilden forteller "sannheten" eller det hele hendelsesforløpet. Men det ville blitt en helt annen framstilling om jeg skulle vurdert og drøftet enhver kildesituasjon. I utvalget av kilder jeg har brukt ligger like fullt en vurdering av kildens etterrettelighet. Dessuten framgår det ofte at dette er noe Nansen har uttrykt, altså en liten reservasjon (av typen "skrev han", "sa han") som får fram at det i alle fall er noe Nansen har uttrykt, selv om det ikke er det fulle og hele bildet eller den riktige forståelsen. F.eks.: I stedet for å skrive at "Nansen synes synd på Yngvar Nielsen" i debatten om sagaene – og dermed gjøre det som min fortolkning at Nansen faktisk syntes synd på Nielsen, skriver jeg: "Nansen syntes til slutt så synd på ham, skrev han, at han lot ham være." (s. 442).

---

¹⁷³ Egeland 2000: 275 ff.; Walton 2008: 253 ff.

¹⁷⁴ Kvam 1997: 247.

Når jeg har funnet opplysninger som jeg kan bruke til å skape scener og situasjoner, har jeg brukt disse fordi de skaper liv og opplevelse i teksten, men også ofte for å understreke en stemning, en situasjon som jeg mener kan være representativ for mange situasjoner. F.eks., fra side 308–09: "Han så ut. Månen gikk ned bak Velebufjellet. Sørkjevann ble kullsvart, og han kunne knapt se skogen i oktobernatta." Dette er opplysninger jeg har fra dagboka. Og gjennom en scene formidler jeg en av mange kvelder hvor Nansen satt oppe og arbeidet med faglige spørsmål – og reflekterte over livets vanskelige valg. Jeg stiller en del spørsmål: "Hvilket liv levde han, hvilket skulle han levd, men levde ikke? Han følte fred der han satt, langt unna alt. Her var alt "stort, enkelt stille og fuldt af likevægt". Men hvordan skulle han leve livet?" Med utgangspunkt i dagboka forteller jeg på de neste sidene om konfliktene og frustrasjonen Nansen stadig var opptatt av – og skrev om i flere sammenhenger. Tematisk holder jeg meg innenfor hans egne nedtegnelser den aktuelle dagen. Men samtidig kan jeg på bakgrunn av min kunnskap om hva han var opptatt av i denne perioden, stille en del oppfølgingsspørsmål som gjør at denne høstmørke kvelden i mi bok forteller mer enn en gjengivelse av dagboka den aktuelle dagen. "Gåtene kunne plage ham, men samtidig jage ham. Han innså det. Han var nok ikke i tvil om at det var de store spørsmålene i vitenskapen som kom til å drive ham og være avgjørende for hans livsvalg." Dette er ikke diktning i forståelsen av at der er ting jeg har funnet på. Det er en analyse av en situasjon. Det er en anskueliggjøring og levendegjøring av en mann som er opptatt av å løse store spørsmål innen vitenskapen, som møter motstand mot å realisere sine planer – og som samtidig stilte spørsmål om hvorfor han brukte så ufattelig mye tid på dette arbeidet: "Det begynte å bli sent denne oktoberkvelden på Sørkje. Nansen skulle ut ved soloppgang og jakte fugl i skogen. Han skulle snart tilbake til hovedstaden og arbeide videre med avhandlingene som måtte bli ferdige. Han kunne skrive sørgmodig om drømmene som var borte, livet som var forflatet til sammenhengende arbeidsdager på 10–12 timer. Men han var samtidig ganske sikker på at han jobbet med gåter han måtte finne svar på. Han søkte etter en grunnleggende ny forståelse av havet, intet mindre. Kanskje var det til gagn for menneskeheten, kanskje ikke. Uansett, 'du gjør din gjerning mand, fordi du må'". (s. 310)

Jeg har ikke tillagt Nansen meninger og tanker jeg ikke kan dokumentere. Jeg skriver ikke "Nansen tenkte..." uten at det bygger på noe. Jeg har derimot skrevet: "Nansen må ha vært fornøyd da de bar utstyret ned mot Ameralikfjorden" (s. 85) etter at

grønlandsisen var krysset. Og: "Nansen tenkte sikkert ofte: Dette var ikke så lurrt!" da han og Johansen sleit seg sørover i Polhavet. Jeg har altså konsekvent lagt inn reservasjoner som "må ha tenkt" eller "tenkte sikkert" når jeg ikke har direkte kildebelegg, men utsagnet bygger på kvalifiserte antakelser. Selv om det av og til kanskje virker unødvendig å ta slike forbehold, som i dette tilfellet: "Både han og Johansen må ofte ha vært livredde" (s. 210).

Jeg opplyser også når det er forhold vi ikke vet: "Vi vet ikke så mye mer om denne hendelsen enn at den brakte med seg noen deilige augustdager, før frøken Casper..." (s. 33) "Vi vet ikke hva Nansen tenkte om denne pikante situasjonen mens den sto på. Men vi vet hva han skrev om forholdet til fru Holdt senere i livet." (s. 35) "Vi vet ikke hva som sto i brevet fra Nansen. Det brente Eva samme dag." (362) "Vi vet ikke nøyaktig hva de to havforskerne snakket om på Lysaker denne første oktoberdagen i 1910. Heller ikke hvordan han reagerte på at Helland-Hansen lenge hadde kjent til planene. Men vi kjenner Nansens offisielle reaksjon. Han støttet Amundsen fullt ut." Jeg gjør også oppmerksom på om det er konkrete kildemessige grunner til at vi ikke vet. Som f.eks.: "Det ergret ham så inderlig, skrev han til Sigrun, "at på grund av folkets (disse forbandede diletantenes) ..." – så? Nei, vi vet ikke hva han skrev. Det påfølgende brevarket mangler i arkivene. Men han mente nok at på grunn av politikernes udugelighet var Helland-Hansen blitt værende i Bergen." (s. 472) Når vi ikke vet, kan det også være gode anledninger for å vise til tolkningsarbeidet i lesingen av kildene, f.eks.: "Vi vet ikke hva slags forhold Nansen og fru Scott hadde. Brevene hans er romantiske, men ikke nødvendigvis uttrykk for noe mer enn begeistring." (s. 473).

Med utgangspunkt i Nansens egen refleksjon om "Hvorfor skriver du mand?" (s. 302), har jeg lagt inn en metodisk diskusjon om verdien av dagbøker som kilde til kunnskap om mannen. Jeg bruker dette som en inngang til å diskutere hvorfor Nansen skriver dagbok, hva han skriver, om han regner med at dagbøkene blir lest – og hvilken betydning det har for hva han festet på papiret. Gjennom en slik redegjørelse får jeg vist leserne hvilke inntak vi har til kunnskapen om Nansen. Det er en beskrivelse av hva Nansen skrev om i dagboka. Og hvordan jeg som historiker må fortolke det han skrev. Jeg får samtidig fram at det er mye som ikke havnet på papir: "Det er likevel en del ting vi ikke får lese om i Nansens dagbok. Vi får ikke vite hvordan han reagerte på brevet som lå og ventet på ham i land. Det var skrevet av Eva på Sørkje 9. august: 'Min egen elskede gut. Jeg er saa glad, saa glad, for kl 11 1/4 fikk vi en nydelig liten datter, hun er

saa pen og velskab, med Dobbelhage og tykke smaa Lemmer, og gjennemsund og rødmusset." (s. 304)

Den største litterære konstruksjonen i boka mi er likevel den narrative grunnstrukturen. Måten jeg har tematisert og periodisert fortellinga mi. Ivo de Figueiredo har argumentert for hvordan hans disponering av biografien om Johan Bernhard Hjort er med på å framheve de temaene i Hjorts liv han ønsker å se nærmere på. Hovedkapitlene er utstyrt med titler hentet fra klassisk jødisk-kristen metaforikk – og disse er mer enn gimmicks, bedyrer Figueiredo, det er en strukturering som skal framheve "utviklingstrekk i det norske samfunnet og hos Hjort selv i hans levetid, utviklingstrekk som til sammen utgjør emnet for min bok." Det er *ikke* slik, presiserer Figueiredo, at han har funnet fram til en narrativ struktur som samsvarer med Hjorts liv, men han har *valgt* en struktur som han mener betoner de temaene han har valgt å vektlegge – "tema som etter min mening er *sentrale* i livet hans, men ikke *identisk* med det. Distinksjonen er vesentlig. Enhver historiker vil vite at 'et liv' er en umulig avgrensning for en historisk undersøkelse; en biografi må alltid ha en tematisk begrunnelse."¹⁷⁵

Jeg har gjort et lignende valg for grunnstrukturen av boka mi. Jeg har riktignok ingen titler som gir assosiasjoner verken til "jødefolkets vei mot Kanaans land" eller til andre hendelser, som hos Figueiredo, men like fullt ligger det beviste valg bak både titlene og periodiseringen. Den observante leser vil se at deltitlene er hentet fra Nansens egne tekster – "Vilje", "Veien" og "Mot" er fra en artikkelserie i Verdens Gang våren 1905. "Slit" er et kapittel i boka *Fram over Polhavet*. Det er likevel meningsinnholdet i titlene som er begrunnelsen for at jeg bruker dem. Doktorgradsarbeidet viser en enorm *vilje* til viten. Nansen oppsøkte forskningsfronten, dro til Italia og lærte en metode til å bringe egen forskning videre. Hans evne til å realisere Grønlandsekspedisjonen – mot mange odds i den norske samtida – er òg uttrykk for vilje.

Jeg har satt et periodeskilte fra det tidspunkt Nansen trådte inn i den danske kolonien på Vest-Grønland. Overvintringa sammen med inuitene ble utvilsomt en svært viktig erfaring i hans liv. Den var en stor del av *veien* til å bli polfarer. Den var en viktig del av *veien* til en forståelse av mennesker og kulturforskjeller som skiller seg fra mye av den samtidige kulturdebatten. Suksessen med kryssinga av Grønland, og mottakelsen

---

¹⁷⁵ Figueiredo 2003: 33.

etter ferden er en viktig del av veien til berømmelse. Fram-ekspedisjon er veien til hans store vitenskapelige verk og til den internasjonale arenaen.

Neste periodeskille har jeg satt da Nansen og Johansen kom tilbake til Norge i 1896. Det er nesten vanskelig å tenke seg en større overgang enn fra steinhytta på Frans Josef Land til mottakelsesfesten og verdensberømmelsen. Jeg har kalt perioden *Mot*. Kanskje overraskende, siden mot i form av dristige ferder i polaregnene er over. Men nettopp for å vise at mot også kan være en annen form for dristighet, mener jeg det er dekkende for perioden. Mot til å tenke de store tankene om hvor viktig hans vitenskap er. Mot til å stå fram og tale politikk i en akutt situasjon. Mot til å tenke de vanskelige tankene om forandringens lov i stedet for utviklingens lov. Men kanskje også manglende mot i forhold til Eva.

Siste periodeskille er Evas død. Dette var en særdeles viktig hendelse i Nansens liv, som innledet en vanskelig periode. *Slit* skulle være en selvforklarende periodetittel.

Periodiseringen vektlegger betydningsfulle endringer i Nansens liv. Samtidig er de ikke opplagte, i den forstand at de slår ring rundt og framhever det som oftest blir trukket fram som det viktigste hos Nansen (Grønland, Fram, 1905). De vektleggingene jeg har gjort, er med på å framheve det jeg anser som viktig i beskrivelsen og forståelse av Nansen. Dette gjelder også på kapittelnivå. Titler på kapitler. Start og slutt på kapitler. Dette er understrekinger, selv om jeg ikke eksplisitt argumenterer for det til leseren.

Starten på boka er et eksempel. Når jeg åpner med Nansens første ferd på Ishavet – og ikke med hans stamfar i København – er det ikke bare for å ha en engasjerende dramatisk start. Det er også for å vise hva som er en viktig hendelse som får betydning for ham. Erfaringen, fascinasjonen, jaktiveren, de vitenskapelige prøvene. Jeg får beskrevet en ishavskultur som skulle bli viktig for å forklare hans senere suksess i isen. Og samtidig vise at det ikke går en rett linje fra en oppvekst i Kristiania til leder for polarekspedisjoner. Om bord på "Viking" er han akademikeren – og ikke en av gutta. Jeg vil ha fram at *forforståelsen* av Arktis (og andre steder) ikke stemte med virkeligheten, at ting fort kan *endre* seg. Og jeg ville presentere *ishavståka* for leseren – som blir sentral for Nansen, konkret og symbolsk: "Neste morgen var alt annerledes. Vinden hadde minket til kuling, og sola skinte på den hvite isen. Det var ikke helt som Nansen hadde ventet seg. Hovedstadsgutten hadde sett for seg mektige isfjell med tårn som strakte seg majestetisk mot himmelen, slik han hadde lest om i polarlitteraturen, men her var intet fargespekket eventyrland; alt han så, var en ensformig, vuggende hvit flate som strakte

seg utover og utover. Så lyst var det at havet nesten virket kullsvart mot snøen og isen. Det var et ensformig, men samtidig mektig landskap, merket Nansen seg, og han så hvordan den blå og lyse himmelen spente en bue over den hvite flaten. Men denne himmelen kunne bli mørk og truende, og den kunne snart, skulle han erfare, bli fylt av tett, tett tåke. Ishavståke." (s. 9–10)

Åpningen av boka sender et signal til leseren om hva du ønsker å vektlegge. Uten å legge for mye i det, er det interessant å se på hvordan tre andre Nansen-biografer starter første kapittel. Første avsnitt hos Tim Greve er som følger: "Fridtjof Nansen ble en legende ennå mens han levde. Han ble skildret i dikt og prosa på mange språk, billedhuggere foreviget ham i marmor og bronse, malere og tegnere gjorde hans ansiktstrekk kjent i alle land, og komponister skrev musikk til hans ære. Slik måtte det gå. Han forente i seg en hel menneskehets drøm om den store helt – den første blant sportsmenn, oppdagelsesreisende, forskere, statsmenn og humanister. Og lenge etter hans død fortsatte millioner å huske ham som nestekjærlighetens talsmann fremfor noen."¹⁷⁶

Roland Huntfords første setning (etter forord og prolog) lyder: "Et av Nansens levende barndomsminne gjaldt hans første par ski."¹⁷⁷ Mens Carl Emil Vogt starter første ordinære kapittel slik: "Fridtjof Nansen elsket risiko. Han søkte den. Kanskje måtte han ha den for å føle at han levde. Som liten gutt drømte han om å hoppe på ski i den forjettede Husebybakken – datidens Holmenkollbakke."¹⁷⁸

Hans Fredrik Dahl har reflektert om hvordan biografer konstruerer sine fortellinger sammenlignet med generelle historiske framstillinger. Er det slik, som en ofte hører, spør Dahl, "at det å skildre et liv, det er jevngodt med å dikte det opp"? Dahl diskuterer om det ikke snarere er slik at den tematiske monografien gir forfatteren et friere spillerom for sine fortolkninger enn biografien gjør. "For mens biografen er bundet opp av livsskildringens logikk og normer, og i stor utstrekning har meget faste konvensjoner å forholde seg til med hensyn til kronologi, tematikk og analytiske oppslag, så står den andre fritt til selv å tilrettelegge stoffet etter eget hode." Forfatteren av en historisk monografi er derimot nokså suveren i å definere undersøkelsesperioden, kronologi og faser. Han bestemmer selv hva som er viktig og uviktig, skjærer bort det som ikke passer

---

¹⁷⁶ Greve 1973: 9.

¹⁷⁷ Huntford 1996: 25.

¹⁷⁸ Vogt 2011: 13.

og leter fram sine egne teoretiske referanser. "Kort sagt: monografien velger og vraker, der biografien er nødt til å kjøre bestemte løp."

Dahls utgangspunkt står som motvekt til stadige uttalelser om biografienes manglende etterrettelighet, som når f.eks. Walton, uten kildebelegg, påstår at biografien "stiller i særklasse som den sjangeren der ufullstendig eller manglende dokumentasjon ikkje synest å utgjere hinder for å trekkje vidtstrekkjande konklusjonar".¹⁷⁹

Dahl understreker at hans påstand kun er basert på hans egne erfaringer. Og han må ikke forstås som han mener det biograferte liv nærmest i positivistisk forstand ligger der og venter på å bli avlest. Men det er likevel interessant at Dahl i stedet for å vise til biografisjangerens svakheter og mangler, sammenlignet med generell historieskriving, snur problemstillinga og spør om ikke livsløpet, og kildene vi har etter det, setter en del rammer og premisser for tolkningen vår som snarere er en styrke enn en svakhet.

Min erfaring er at det å skrive en biografi er en analytisk prosess. Det er ikke slik at jeg gjennomgår kildene, skriver notater, lager en disposisjon, for så sette meg til rette i stolen og skriver ut fortellingen. Slik Ingar Sletten Kolloen har beskrevet at han gjør, når han er ferdig med forskningsfasen går "over til å bli en slags romanforfatter".¹⁸⁰ Jeg følger heller ingen overordnet teori som danner premissene for grunnstrukturen min. Fortellingen er forklaringen på de spørsmålene jeg har stilt og hele tida stiller underveis i prosessen. Strukturen i den endelige boka dannes delvis av hendelsene i livet til Nansen, av kildene vi har tilgjengelige – og av min forståelse og analyse av disse. Jeg har arbeidet meg igjennom tidsperiode for tidsperiode, kapittel for kapittel for å fange inn og skrive om Nansens personlige egenskaper, hans motiver og visjoner, hans handlinger og arbeider, hans samhandling med andre osv. Jeg har lest brev, dato for dato, sett det i sammenheng med dagboknedtegnelser, med avisreferat og foredragstidspunkt.

Jeg har ikke vært kronikør. Jeg har ikke skrevet om det som skjedde, dag for dag, bare fordi at jeg har funnet opplysninger om det.

Det fundamentale skillet mellom historiske tekster og litterære tekster, skriver Narve Fulsås, er at "'bak' historiske tekster ligg eit omfattende arbeid med å granske kjelder for å etablere ei bestemt forklaring i høve til andre moglege forklaringear".¹⁸¹ I min kronologiske kartleggingsprosess og omfattende kildearbeid har jeg etablert forklaringer og sett sammenhenger som jeg har framhevet med ulike litterære og

---

¹⁷⁹ Walton 2008: 259–60.

¹⁸⁰ Eide 2006: 28.

¹⁸¹ Fulsås 1989: 59.

strukturelle virkemidler. Jeg har vært en konstruktør som har bygd opp en forklarende fortelling.

Sensasjon – hvor går grensen for hva jeg kan skrive om?

"Har du funnet noen avslørende nyheter om mannen?" Det er kanskje det vanligste spørsmålet jeg har fått i forbindelse med mitt arbeid om Nansen. Og spørsmålsstillerne tenker sjelden på om jeg har funnet ut at Nansen hadde ideer om havstrømmer som viste seg å være uholdbare, eller oppsiktsvekkende teorier om inuittenes opphav og avstamning. Det er langt enklere å få medieoppslag om utroskap enn å fortelle at Nansen var en stor havforsker. Sex selger bedre enn geofysikk. Det kan nok tenkes at enkelte biografier derfor er fristet til å undersøke litt ekstra for å se om de kan finne kilder om forhold som kan skape overskrifter.

Høsten 2011 kom en bok om Nansen som skaffet sensasjonsoppslag. "Polarheltens siste eventyr" slo Aftenposten opp over to sider, men store bilder av en kliss naken, godt voksen Nansen.¹⁸² Bildene var tatt med selvutløser og Nansen sendt dem til sin elskerinne Brenda Ueland i USA i 1929. "Leserne har ikke sansen for nakenbilder av Nansen. Aftenposten refses på telefon og sosiale medier", kunne avisen fortelle to dager senere.¹⁸³ Anledningen for oppslaget var en liten bok med Nansens brev til Ueland. Oversatt til norsk og gitt ut under redaksjon av Eric Utne.¹⁸⁴ Boka har forord av Per Egil Hegge. Brevsamlingen har lenge vært kjent i forskningsmiljøet. Samlingen ligger på Minnesota Historical Society og er fritt tilgjengelig.¹⁸⁵ Karin Berg har skrevet om forholdet til Brenda Ueland, på en sober måte, uten å gå i detalj på innholdet i brevene.¹⁸⁶

"Fridtjof Nansens pasjonerte, erotiske og totalt selvutleverende kjærlighetsbrev til sin siste elskede Brenda Ueland forandrer for alltid bildet av en av våre største nasjonale helter", skriver forlaget i omtalen av boka. Men det var utvilsomt nakenbildene som skapte mest medieoppmerksomhet. Nå ble likevel ikke oppmerksomheten så stor som enkelte kanskje ville trodd – en naken og poserende

---

¹⁸² Aftenposten 15.10.2011.

¹⁸³ ap.no, 17.10.2011 – <http://www.aftenposten.no/kultur/article4257775.ece#.UjdgAz-T7Z0>

¹⁸⁴ Utne 2011.

¹⁸⁵ F. Nansen til B. Ueland, Minnesota Historical Society (MHS), Manuscript Collections, Location Box Res. 26.

¹⁸⁶ Berg 2004.

nasjonalhelt, midt i jubileumsåret. Det er heller ikke sikkert salgstallet på brevsamlinga sto til forventningene, men utgivelsen førte til noen interessante diskusjoner om hvorvidt det var akseptabelt å utgi slike intime brev og trykke nakenbildene.

Carl Emil Vogt uttalte at han hadde valgt å ikke bruke brevene i sin biografi. "Jeg synes brevene er private. Å offentliggjøre bildene han sendte henne, synes jeg er svært problematisk. For meg er det snakk om å beskytte en eldre mann som brevveksler med sin yngre venninne".¹⁸⁷ Karin Berg var også svært kritisk til utgivelsen. Grunnen til at hun ikke hadde skrevet om de intime detaljene i sin bok, var at de "ikke kaster nytt lys over Nansen verken som menneske eller som mann". Ivo de Figueiredo, derimot, mente det var rart at historikere som finner slike vinduer inn til en fortid, velger å ikke bruke materialet – når det samtidig har kunstnerisk og estetisk verdi. "En biograf har ikke råd til å være snerpete når det gjelder hva som er lov og ikke lov – han må prøve ut. Det er ikke bluferdighetsidealene fra Nansens generasjon som skal være styrende for hva vi finner historisk interessant."¹⁸⁸ Stephen Walton argumenterte også for at en biograf måtte bruke et slikt materiale: "Jeg mener det grunnleggende biografiske spørsmålet til enhver tid er: Hvordan forholdt denne personen seg til det rådende normsynet i samtiden?" Walton argumenterte for at dette er en eldre mann som velger å stille seg ut som seksuelt objekt for en kvinnes blikk. – "I forhold til den gjengse manssrollen er det en interessant og flott handling. Det er et brudd med manssrollen i patriarkalske samfunn, hvor menn er sosialisert inn i rollen som den som ser, ikke den som blir sett på [...] De får Nansen til å fremstå som en mer interessant person, og som en moderne person på flere ulike felt, derfor er det helt greit å trykke dem."¹⁸⁹

Jeg deltok ikke i denne debatten, siden jeg var i Antarktis på det aktuelle tidspunktet. Jeg var klar over bildene og hadde studert brevene. Jeg har brukt opplysninger fra et av brevene når jeg beskriver Nansens forhold til fru Holdt (se side 34). Men stort sett er de uaktuelle for det første bindet av biografien. Spørsmålet er hvordan jeg ville resonnert om jeg hadde slutført bind 2 før brevene og bildene ble publisert. Jeg hadde høyst sannsynlig brukt innholdet i brevene på samme måte som jeg har forholdt meg til andre av Nansens intime brev. Det er ikke noe med disse brevene som skiller seg markant fra den omfattende og til tider svært intime brevvekslingen med Sigrun Munthe. Det er bildene som skapte oppmerksomheten med Utnes utgivelse. Det

---

¹⁸⁷ Morgenbladet 21.10.2011.

¹⁸⁸ Morgenbladet 21.10.2011.

¹⁸⁹ Morgenbladet 21.10.2011.

er de, sammen med den kontekstløse publiseringen av brevene, som eventuelt er problematisk. Det er ingen edisjonsfilologisk begrunnelse bak utgivelsen; brevene er til og med oversatt til norsk. Jeg er likevel sterk tvilende til at jeg hadde publisert bildene. Jeg hadde snakket med forlaget om bildene, mens de enda var "ukjente", og vi var temmelig enige om at det ikke ville være riktig å publisere dem. Jeg tror det er mulig å formidle Nansens sterke følelsesliv – og det faktum at han faktisk tok bildene – uten å billedlegge det.

Jeg har uansett skrevet en bok som inneholder mer om Nansens forhold til kvinner, enn jeg hadde forestilt meg da jeg startet. Målet mitt var å vektlegge vitenskapsmannen. Men etter hvert som jeg arbeidet med kildene, fant jeg det åpenbart at de sterke skildringene, hans følelsesliv, hans kompliserte forhold til Eva Nansen og Sigrun Munthe måtte inn i fortellingen. Det var helt avgjørende for å komme så nært innpå ham som jeg ønsket. Så kan en selvfølgelig diskutere hvor grensa går for hva en biograf bør skrive om. Og det gjøres ofte.¹⁹⁰ "Det går ikke en bokhøst uten at mediene forsøker å reise en 'biografidebatt'," påsto Tor Bomann-Larsen i 2000, og spørsmålet mente han kokte ned til: "Hvor går biografiens grenser? Underforstått: Hvor bestselgende indiskret er det egentlig tillatt å være på døde menneskers bekostning?" Anledningen var debatten etter Anders Hegers biografi om Agnar Mykle.¹⁹¹ Birgitte Possing har vist hvordan diskusjonen etter Bill Clintons affære med Monica Lewinsky – og spørsmålet om det finnes et skille mellom den offentlige og private presidenten – også nådde akademiet på 1990-tallet: "Skal man eller skal man ikke adskille den offentlige og den private personlighet, der biograferes i en nøgtern, videnskabelig biografi?" Possings stilte spørsmålet etter Thomas Söderqvists biografi om immunologen og nobelprisvinneren Niels Kaj Jerne. Possing viser hvordan en "forunderlig historisk alliance", ironisk nok, hadde gitt grønt lys for å gå over en privat grense, som før midten av 1900-tallet hadde var uaktuell å trå over. 1970-årenes venstrefløy og kvinnebevegelse hevdet at det private var politisk og derfor offentlig. 1990-tallet puritanske høyrefløy hevdet at det private var moralsk og derfor offentlig.

Possing mener det er en vanskelig avgjørelse å sette grensa for hva en biografen kan tillate seg å gå i forhold til sin hovedpersons intimeste privatliv: "En enkelt sandhed om dette findes ikke." Hun er likevel kritisk til Söderqvists behandling, som hun mener

---

¹⁹⁰ Sandemose 2005: 16 ff.

¹⁹¹ Bomann-Larsen 2000(b).

går ut over privatlivets fred: "De fleste videnskabelige biografer ved, at det ikke er alt, som kilderne fortæller, der bør bringes videre av hensyn til samme kilder".¹⁹² Det er en stor forskjell mellom Jerne og Nansen. Söderqvist ga ut boka kun fire år etter at Jerne døde. Da min bok kom, hadde det gått 81 år siden Nansen døde.

Nansen har fortsatt barnebarn som er i live, men det er likevel ingen som direkte vil berøres av om jeg bidrar med stoff som gjør at mer av Nansens privatliv blir kjent. Noen vil kanskje mene jeg går for langt med noe av det jeg gjengir fra Nansens brev til Sigrun, som både er intimt og utleverende. Jeg mener derimot at tidsfaktoren, og den konteksten det inngår i, gjør det både legitimt og naturlig å ha det med. Samtidig har det ikke vært et poeng *i seg selv* å lage sensasjon – sverte ham, vil noen kanskje si – eller trekke fram ting fra Nansens privatliv dersom det ikke bidrar til å belyse et av de overordnede spørsmålene i boka. Det er passasjer i Nansens brev jeg av den grunn har valgt ikke å sitere.

Der jeg har vært i størst tvil om jeg skulle bruke en kilde, var knyttet til Eva Nansens død (s. 393–94). Jeg er fullstendig klar over at jeg ved å trekke fram denne historien, som jeg fant i et brev fra Eivind Berggrav til Helland-Hansen, kunne komme i skade for å videreformidle sladder. Samtidig kom jeg til at opplysningen om at det i samtida hadde vært snakket om et selvmord, var troverdige. Og dersom Nansen også fikk høre dette snakket, som heller ikke var usannsynlig, må det ha gjort sorgen etter Evas død ekstra tung. Dermed var det ikke et *uvesentlig* forhold å trekke inn i fortellinga om Nansen. Jeg har likevel valgt å behandle det med alle mulige reservasjoner. Dette er faktisk eneste gang jeg går ut av den samtidige fortellinga og viser til noe som ble hevdet langt senere. Det har vært et bevisst valg for å unngå sensasjonsoppslag av typen: "Eva Nansen tok sitt eget liv."

Historiefaglige spørsmål i en populær form

Et problem jeg som historiker har følt på i arbeidet med biografien om Nansen er den manglende plassen formatet gir for å diskutere alternative tolkninger, vise tydelig hva jeg bygger på og få fram hvordan flere forfattere har vurdert et og samme problemkompleks ulikt. Som akademiker ligger det nærmest i ryggmargen å sette egne

---

¹⁹² Possing 1999(b): 293.

funn opp mot tidligere forskning og forståelser. Av stilistiske grunner – som selvsagt kan diskuteres – har jeg ikke formuleringer av denne typen: "Roland Huntford skriver at Nansen ... mens Tim Greve derimot mente at ... Jeg mener en riktigere forståelse er ..."

I mange av debattene og i mye av litteraturen om biografisjangeren, diskuteres ofte problemer knyttet til framstillingsformen, at forventningene om en populær framstilling utfordrer kravet til vitenskapelighet. Men spørsmålet er om dette er en problemstilling som er særegen for den biografiske sjangeren. Møter vi ikke samme utfordringen også når vi skal skrive andre typer historiske framstillinger beregnet for en bredere leserkrets? Jeg har kuttet ut slike diskusjoner fordi jeg synes teksten dermed får mer driv og kraft, og fordi jeg vet at boka også vil ha lesere utenfor de akademiske miljøene. Det er *ikke* bare fordi jeg skriver en biografi at jeg har gjort dette valget. Jeg har tidligere vært med å redigere *Norsk polarhistorie*, hvor vi la oss på samme formidlingslinje – selv om dette ikke ble like konsekvent gjennomført. I en populær akademisk historieformidlingstradisjon er det ikke uvanlig at en skjuler slike faglige debatter. Men det betyr på ingen måte at jeg *ikke* forholder meg til tidligere forskning.

Et eksempel: I diskusjonen om prins Carl krevde folkeavstemning før han ville si ja til å bli norsk konge, kunne det vært naturlig å redegjøre for debatten som kom i kjølvannet av Tor Bomann-Larsens biografi om Haakon og Maud.¹⁹³ Men i stedet for å vise til at "Bomann-Larsen mener at Haakon hadde et demokratisk sinnelag og derfor krevde folkeavstemning ... en oppfatning som ikke deles av Roald Berg ...", har jeg stilt spørsmålet og kommet med utsagn som gjør at de som kjenner debatten vil gjenkjenne synspunktene til Berg og Bomann-Larsen. På side 348 skriver jeg f.eks. "Spørsmålet var og ble om folket skulle uttale seg, og var det mulig å få danskene til å gi slipp på prinsen uten en folkeavstemning? Og hva mente Carl selv?" Videre skriver jeg: "Spørsmålet om Norge skulle ha folkeavstemning om styringsformen, var ingen enkel sak." På side 349 konkluderer jeg (i samsvar med Roald Berg): "Regjeringen hadde gitt etter for republikansk press, og 31. oktober vedtok Stortinget formelt at folket, gjennom folkeavstemning, skulle få avgjøre framtidens styringsform i Norge." I note 286 har jeg henvist til diskusjonen: "For en diskusjon om Carl krevde folkeavstemning (med utgangspunkt i Boman-Larsen 2004), se Berg 2007."

Det kan innvendes at dette er en svakhet i en akademisk historisk framstilling; at jeg ikke eksplisitt tar inn slike fagdiskusjoner i teksten. Men hele prosessen fram til det

---

¹⁹³ Bomann-Larsen 2004.

ferdige resultatet har vært forskningsbasert. Bokas problemstillinger og disposisjon er i stor grad formet av aktuelle fagdebatter og tidligere forskning om polarhistorie generelt og Nansen spesielt. Det er mulig å hevde, om kanskje noe ambisiøst, at i den endelige teksten har jeg revet stillasene som formet boka.

Samtidig er det en kjensgjerning at dersom jeg hadde gått inn i de fagdiskusjonene jeg kunne ha forfulgt, ville det tatt mye plass, med det resultatet at omfanget på framstillingene hadde vokst ut av formatet. Dessuten, siden jeg lar en del fagdebatter ligge, klarer jeg i større grad å holde konsentrasjonen om *mitt* studieobjekt, om Nansens handling, tenkning og agenda, og ikke om alle de andre aktørenes. Målet har f.eks. vært å skrive om Nansens rolle i 1905; ikke om alt som skjedde i forbindelse med unionsoppløsningen.

Et monument over en stor mann?

"Der falt det største treet i skogen, kjæmpen mellom malmfurene," skrev Aftenposten i aftennummeret 13. mai 1930, timer etter at Nansen var død. Dagen etter var alle landets aviser fylt med minneord. "Fridtjof Nansen, det er saga i selve navnet, der er saga i hans gjerninger," var Tidens Tegns budskap: "Han var høvding, han var kongen. Det var Fridtjof Nansens kongelige gjerning ute i verden å verne om vårt folk ære og selvstendighet." Han hadde vært selve Norge, ifølge avisen: "I ett vesen forente han det hårde og det milde, solid som grunnfjellet, hårdfør, streng og nøisom og på den annen side full av stemning og lyrikk, humor og ømhet. Men han var noget mere enn selve Norge. Han blev den som virkeliggjorde den drøm Olav den Hellige hadde for slaget på Stiklestad, da han så over Norge, ut over fjorden ut mot havet, ut over selve verden. Fridtjof Nansens gjerning var verdensomspennende. [...] Derfor kunde en europeisk statsmann si om ham: Den mann er meget mere verd for sitt land enn en hel armé."¹⁹⁴

Allerede dagen etter Nansen døde ble Stortinget innkalt til et ekstraordinært møte, hvor det ble besluttet at begravelsen skulle finne sted 17. mai. 25 år etter Nansen hadde vært med på å dominere nasjonaldagen i 1905, skulle han ligge i ei kiste utenfor Universitetet. Barnetoget skulle defilere forbi. Bare én sang ble sunget, "Ja, vi elsker". Kista var dekt av det norske flagget. Kvart på ett ble alle flagg i landet firt på halv stang.

---

¹⁹⁴ Tidens Tegn 14.5.1930.

Klokka ett var det to minutters stillhet, som innledet minnehøytidligheten på Universitetet. Her var alle landets viktigste personer samlet. Universitetsrektor Sem Sæland startet talerekken: "Å forklare hans storhet skal jeg ikke engang prøve på. Det kan vel heller ikke nogen. For et menneske som han er i sig selv et stort uforklarlig under." Stortingspresident Hambro fortsatte med å hilse farvel til ham som "hviskes i vårt sind når vi hører tonen av "Ja, vi elsker"." Til slutt var det statsministerens tur: "Kjære Fridtjof Nansen. 17. mai, og du ligger der, dækket av det flagg du løftet høiere og førte lengre enn nogen annen."

Nekrologsjangeren er ikke anledningen for de kritiske merknadene, men det er likevel liten tvil om at nasjonen tok farvel med en som ble oppfattet som en betydelig mann. "Den gjenfødte sagahelt" er Erik Rudengs karakteristikkk av Nansen, og begrunnelsen er at han ble forstått og beundret som en moderne viking.¹⁹⁵ En mann som ikke bare i navnet kunne leve opp til sagnkongen Fridtjof. Norge fikk plutselig en polarhelt i fanget – som kunne gå langt på ski og som hadde en rekke egenskaper europeere, frelst på Esaias Tegnér's *Frithiofs Saga*, satte høyt. Ikke bare det, ifølge Rudeng, Nansen la ut på sin første polarekspedisjon samme år som Thomas Carlyles bok om heroer og herodyrking ble utgitt i Norge med tittelen: *Om herosdyrkelse, eller Store mænd, deres væsen og betydning*. Hos filosofen og historikeren Carlyle – som var svært opptatt av gamle norske konger – var hovedbudskapet at historien blir til av heltene, "den store mann" er sin epokes frelser – selve prototypen på helten var norrøne guder og norrøne sjøkonger.¹⁹⁶

Men Nansens store popularitet var ikke bare knyttet til polare vågestykker. Det var tydelig da han ble talsmann for det norske folket under unionsoppløsninga i 1905. Men han var riktignok ikke en like samlende skikkelse på slutten av sitt liv. Hans politiske engasjement i Fedrelandslaget ble lite verdsatt på venstresida i norsk politikk. Og hans antiparlamentariske holdninger og utfall mot blant annet målsak og distriktspolitikk gjorde også at han fikk en del meningsmotstandere. Men dette rokker likevel mindre ved bildet. Hans internasjonale humanitære arbeid og hans store anerkjennelse i utlandet forsterker snarere totalinntrykket av at Fridtjof Nansen fikk en helt unik posisjon i sin samtid. Og dette har utvilsomt også påvirket fortellingene om mannen.

---

¹⁹⁵ Rudeng 1996: 48 ff.

¹⁹⁶ Berg 2004: 286 ff.

Allerede før Nansen hadde kommet hjem fra Polhavet i 1896, var karakteristikken av ham voldsom. W.C. Brøgger og Nordahl Rolfsen slo i sin biografi fast at det var ”mænd som Fridtjof Nansen, der danner bindeleddet mellom vort land og den store verden”.¹⁹⁷

I 1929 kunne Halvdan Koht fortelle at ”[i]ngen mann kan vel hete mann i så full og dyp mening som Fridtjof Nansen. Manns mot, manns vilje og manns styrke, manns djervhet og manns seighet, manns kjærlighet og manns offervillighet – alt er det samlet, fortettet og potensert i Nansens sinn og gjerninger som hos ingen annen. [...] Verdensryet han har vunnet, autoriteten som stordåd har gitt ham, – det er for ham bare blitt nye hjelpemidler til å bære fram ny dåd i menneskehetens tjeneste”.¹⁹⁸

Jon Sørensen mente Nansen var ”[d]en dristige sportsmann, den grundige videnskapsmann og den høitliggende og varme menneskevenn”. Det var dette som ”gjør Fridtjof Nansen til en av de store nordmenn i Norges historie”.¹⁹⁹

Og Sven Høidal: ”Fridtjof Nansen – det er et navn som aldri vil komme til å dø i nordmenns sinn. Han ble det store symbolet på alt det vi forstår ved mannsmot og edelt sinnelag.”²⁰⁰

Tonen i nyere framstillinger er langt mer nøktern, men det er interessant, som Anne Eriksen har påpekt, at det til nå har manglet en grunnleggende nansenundersøkelse med kritiske perspektiver. Hun mener Nansen i dag fungerer som et ”upolitisk nasjonalt ikon, knyttet til karaktertrekk og verdivalg som er så ubestridt positive at det ikke lar seg gjøre å stille spørsmål ved dem: nestekjærlighet og friluftsliv, humanitært arbeid og uegennytte.” Til tross for Nansens tilknytning til Fedrelandslaget, og at Quisling skrev en nekrolog hvor han knyttet ham nært til seg, samt Nansens frynsete omdømme blant 1970-årenes radikalere, mener Eriksen at i dag er det dominerende bildet av Nansen i all hovedsak det som ble skapt ved minnehøytideligheten etter hans død: en heroisk-harmonisk skikkelse knyttet til nasjonale verdier.²⁰¹

Det er snarere slik at det har kommet reaksjoner når Nansens navn ikke er ivaretatt på en måte som oppfattes tilstrekkelig ærefullt. F.eks. opplevde Bjørn Staib

---

¹⁹⁷ Brøgger og Rolfsen 1896: forord.

¹⁹⁸ Koht 1929: 225.

¹⁹⁹ Sørensen 1952.

²⁰⁰ Høidal 1947.

²⁰¹ Eriksen 2004: 373. For en interessant undersøkelse av litteraturen etter ”Fram”-ekspedisjonen, se Karlsen 2011.

sterk kritikk da han ikke lyktes å komme til Nordpolen i 1964, i et forsøk på å følge i Nansens spor nordover. Han hadde kommet nærmere Nordpolen enn sin store helt, men det at han ikke nådde målet fikk norsk presse til å reagere. Dagbladet skrev på lederplass: "Vi ser gjerne at norsk ungdom følger Nansens eksempel. [...] Men det er farlig å leke Fridtjof Nansen. Det er galt å bruke et stort navn og et stort forbilde for å skape publisitet som ikke holder mål. Den lærdommen tror vi blir konklusjonen på herr Staibs Nordpolferd."²⁰²

De polare bautavokterne var også til stede da den danske forfatteren Klaus Rifbjerg i 2002 ga ut en roman hvor hovedpersonene Nansen og Johansen hadde et homoerotisk forhold på sin lange ferd over Polhavet.²⁰³ Det fikk den gamle skøyteløperen Asle T. Johansen til å reagere: "Skal det være så enkelt å rokke ved nasjonalhelligdommer ved å ta utgangspunkt i en av våre største polare skatter og vri dem over i romanform og fantasere over hvordan det kunne ha vært? Hva med historievern og ikke minst personvern? Problemet er at man senker usikkerhetens tunge lodd langt ned i den norske folkesjela."²⁰⁴

Jeg har i hele mitt arbeid med Nansen, fra jeg startet med hovedoppgaven, vært meg bevisst den heroiske tradisjonen som har preget mye av litteraturen om ham. Jeg har i flere sammenhenger advart mot å bli forsvarer av *sin* polarhelt – eller å skrive helte- og antiheltfortellinger. Jeg har blant annet etterlyst framstillinger som "kan stille interessante og utfordrende spørsmål som får fram dei samansette relasjonane som må ha vore mellom deltakarane på ein slik ekspedisjon – kor me verken er moralsk indignerte eller er farga av ønsket om å teikne et glansbilete av den stolte norske polarhistoria – og kor det ikkje treng å vera slik at det anten er Amundsen eller Johansen som er dritsekk eller helt".²⁰⁵

"Hagiography is not biography, and must be avoided at all costs", skriver Robert I. Rotberg, og minner oss om noe vesentlig: "Historical biographers should be intent on polishing their works, not the character of their subjects."²⁰⁶ Jeg har etter beste evne

---

²⁰² Dagbladet 16. mars 1964, sitert etter Murvold 1998: 96.

²⁰³ Rifbjerg 2002.

²⁰⁴ Aftenposten 2.11.2002. Utgivelsen skapte likevel ikke så mye reaksjon som da Kåre Holts bok om Roald Amundsen kom i 1974 (Holt 1974). Norsk Polarklubb vedtok en resolusjon som fordømte utgivelsen og fant det nødvendig å gjøre tiltak for å bøte på "de verste skadene boken kan gjøre i utlandet". Også Sjømannsforeningens Landsforbund var bekymret – og likte svært dårlig "at vårt lands store menn skal rakkes til for at et forlag skal tjene penger", se Eriksen 2004.

²⁰⁵ Jølle 2013.

²⁰⁶ Rotberg 2010: 321.

forsøkt å unngå å opptre verken som forsvarer eller markedsfører for Nansen. Jeg har samtidig vært meg bevisst at jeg ikke skal rive ned for å rive ned – nærmest som en forsikring for ikke å havne i en heroiserende tradisjon. "Hard-nosed historians never show bias", sier Rotberg "they set out successes and failures with equanimity."

En anmelder av antologien *Nansen ved to århundreskifter* fra 1996 mente boka nærmest pr. definisjon måtte forstås som en hyllest til Nansen og den norske kulturarven, siden det ikke ble erkjent "at nasjonalismen har utspilt sin rolle som en positiv samlende demokratisk verdi".²⁰⁷ Uttalelsen kan stå som en illustrasjon på fenomenet Hallvard Tjelmeland kaller *nittitallismen* – som er en form for politisk korrekthet på vitenskapens område, påvisning av alt som kan forstås som essensialisme, å ta sterkt avstand fra alt som lukter nasjon, dekonstruere store menn – og ikke minst å forklare hvilken fryktelig nasjonal selvforherligelse OL på Lillehammer var.²⁰⁸ I en slik tradisjon ville det være naturlig å bestrebe seg på å rive helten ned fra pidestallen for å markere avstand til en heroisk tradisjon. Eller skrive en ironiserende framstilling som påpeker det latterlige i heltedyrkingen.

Dette er ikke veien å gå, etter min mening, men det er viktig å være klar over tradisjonen av nansenfortellinger – hvordan polarheltene inngår i norsk historie – og i forestillingen om å være norsk.

Nansen som minnested

Anne Eriksen har analysert polaraktiviteten som et polart *minnested* i norsk nasjonalkultur. Begrepet henter hun fra den franske historikeren Pierre Nora, som definerer et minnested som en vesentlig materiell eller ikke-materiell enhet, som på grunn av menneskelig aktivitet, eller som resultat av tidens gang, er blitt et symbolsk element for ei gruppes felles erindring. "Sted" kan altså forstås både konkret og symbolsk. Minnestedets viktigste oppgave er å skape identitet og gi den enkelte tilhørighet i et fellesskap.²⁰⁹ Polarområdene og polarvirksomheten er i norsk sammenheng et eksempel på en slik enhet. F.eks. refererer isbjørnen til arktiske

---

²⁰⁷ Nereid 1996: 75

²⁰⁸ Tjelmeland har brukt begrepet i flere sammenhenger, blant annet på sesjonen "Biografi - en egen sjanger?" under Norske historikerdager i Bergen, 20.6.2009.

²⁰⁹ Nora 1996: xvii.

regioner, men også til den symbolske enheten *polarnasjonen Norge*. Selv om bare et mindretall blant oss har personlige erfaringer fra Arktis eller Antarktis, utgjør minnene om norske polarbragder en felles erindring. Det dreier seg om mannsmot, viljestyrke og utholdenhet, om vitenskap og sportsprestasjoner, om nasjonal ekspansjon og storhet – og om *den mest nasjonale av alle idretter*, skiløping. Kjennskap til dette minnestedet er en del av nordmenns nasjonale kompetanse: "Hver enkelt nordmann gjøres delaktig i denne kollektive erindringen gjennom utdanning og oppdragelse. På den måten får vi "minner" om ting vi selv aldri har opplevd personlig, men som vi likevel kan identifisere oss med og regne som våre."²¹⁰

Nansen kan defineres som et slikt minnested i norsk historie. Samtidig som det langt fra har vært ensbetydende om hvordan dette *stedet* skal forstås. Da Nordahl Grieg fikk høre at Nansen var død, skrev han til sin bror, forlegger Harald Grieg: "For et eventyrlig liv som er forbi, det var jo ikke én stor mand som døde, det var ti."²¹¹ Et slikt inntrykk var Grieg neppe alene om. Det har blitt festet mange merkelapper på ham, fram til våre dager: polfarer, humanist, vitenskapsmann, politiker og kunstner for å nevne noen. Universalgeni, hevder enkelte.²¹² Men hvilket bilde som står sterkest, avhenger nok av hvem du spør. Vitenskapshistoriker Geir Hestmark mener at forskeren Nansen er den ukjente Nansen. Det blir som Holbergs Jeppe: Alle vet at Nansen har gått på ski, men ikke hvorfor han gjorde det.²¹³ Biograf Carl Emil Vogt mener derimot tidligere forfattere "åpenbart [har] vært mest opptatt av hans polarbragder og vitenskapelige gjerning" og satt av lite plass til en grundig behandling av Nansens humanitære og internasjonale arbeid.²¹⁴

Det er til og med blitt offentlig ordskifte om hvilken betegnelse som er mest dekkende for å karakterisere vår berømte landsmann. Da det skulle reises en statue av Nansen til 100-årsmarkeringa i 1961, for å "smykke en av de mest dominerende plasser i vår hovedstad", endte prosjektet i krangel. For til tross for nasjonal innsamlingsaksjon og utlyst konkurranse blant norske billedhuggere, med 36 innleverte forslag, var det ikke mulig å bli enig om hvordan statuen skulle se ut. Skulle Nansen ha ski på beina eller var det fredsvennen som skulle markeres? Minnesmerket ble aldri reist.²¹⁵ Og da det i

---

²¹⁰ Eriksen 2004: 346.

²¹¹ Grieg 1971: 698.

²¹² Rudeng 1996: 48; Jensen 1986; Øverås 1946.

²¹³ Hestmark 1996: 128.

²¹⁴ Vogt 2010: 21.

²¹⁵ Eriksen 2004: 384.

2011 var 150 år siden Nansen ble født, ble det på nytt litt ampert. Norsk Polarinstitutt hadde tatt initiativ til et fellesjubileum sammen med Roald Amundsen – og hans bragd på Sørpolen i 1911, det såkalte ”Nansen-Amundsen året 2011”. Det var det flere som mislikte. Flyktninghjelpen, Nobels Fredssenter og Nansenskolen var redde for at ”Fridtjof Nansens 150 års jubileum i 2011 utelukkende vil bli et år for polare interesser” og de skrev et varskuende brev til statsministeren, utenriksministeren, miljøvernministeren, justisministeren, kunnskapsministeren og forskningsministeren.²¹⁶ Nansen var så mye mer enn Amundsen, ble det hevdet i diskusjonene som fulgte. Han fortjente et eget år, og det ville ”være skandaløst om Fridtjof Nansens jubileum nesten utelukkende dreier seg om det polare”.

Dragkampen om hvilken Nansen – eller hvem og hva han kan tas til inntekt for – foregikk også i hans egen samtid. Jeg diskuterer mottakelsen av Nansen etter Grønlandsferden i 1889 (s. 103–110). Universitetet ville bruke hans ferd for vitenskapen, siden bragden var blitt mulig fordi åndsarbeid og kroppsarbeid hadde jobbet sammen. Bjørnstjerne Bjørnson forsto raskt hvilken nasjonal, politisk gevinst som lå i en slik ærefull ferd. Og mens Knut Hamsun ironiserte over alle som i det hele tatt så verdien av en slik fysisk anstrengelse, var W.C. Brøgger bekymret fordi det var sporten som fascinerte publikum: ”Af alle disse tusender, som vifted fra voldene paa Akershus, som brød politirækken inde i gaderne og stormed frem til hans vogn, – hvor mange af dem tænkte i dette øieblik paa videnskaben? For dem var det bedriften, for dem stod han der som høvding og bandt sagaens tider sammen med de sidste baadhvælvs historie.” Og så kommer hovedpoenget til professor Brøgger: ”Men vi, som skal søge at give det fuldstændige billede, kan ikke holde videnskaben ude; thi det er den, som ligeoverfor den hele store verden er det afgjørende moment og giver velkomstfesten den rette historiske gyldighed.”²¹⁷

Det har ikke vært min ambisjon i denne biografien å analysere minnepraksisen om Nansen. Samtidig er jeg klar over at jeg – på ett eller annet nivå – bidrar til å gi både Nansen som minnested, og *det polare minnestedet* innhold. Gjennom min rolle som forfatter av en Nansen-biografi, som redaktør og forfatter av *Norsk polarhistorie*, som ansatt som polarhistoriker ved Norsk Polarinstitutt, som aktør i jubileumsferingen Nansen-Amundsen-året 2011, som redaktør av nettstedet polarhistorie.no og som

---

²¹⁶ Brev fra Flyktninghjelpen, Nobels Fredssenter, Nansenskolen til Statsministere Jens Stoltenberg (og fem andre ministre), med kopi til Norsk Polarinstitutt og Regjeringens polarutvalg, 10. juni 2009.

²¹⁷ Brøgger og Rolfsen 1896: 173.

skiløper og bloggforfatter på en jubileumsekspedisjon til Sørpolen 100 år etter Roald Amundsen. Jeg er meg svært bevisst denne posisjonen. Og jeg mener ikke den er uforenlig med kritisk, analytisk og forskningsbasert historieskriving, hvor jeg stiller spørsmål som både utfordrer og utfyller vår kunnskap om, og bilde av polarnasjonen Norge. Det er heller ingen nødvendig motsetning mellom min rolle som statsansatt formidler – og følgelig interesseskaper for polarområdenes historie – og rollen som forskningshistoriker.

Å ta Nansen tilbake til vitenskapen

"Blandt den store almenhed turde Fridtjof Nansen fornemmeligst være bekjendt og beundret som den djerpe opdagelsesreisende paa polens ukjendte isvidder", skrev Gustav Retzius i 1896, men han håpet at han kunne bidra med å opplyse om at Nansen også var "en forsker af rang paa et andet område, som, om det end ikke tiltrækker sig saa megen opmerksomhed, alligevel turde være af lige stor vegt og betydning. Opdagelsesfærden i det stille arbeidsrum, i laboratoriet, i mikroskopets verden, i naturens dulgte verksted, eier ogsaa for menneskehedens oplysning og kulturens fremskridt sin store værdi."²¹⁸

Retzius, Brøgger og andre kollegers ønske om å forstå og formidle Nansen som en framragende forsker er kun i liten grad blitt fulgt, og som nevnt har Nansens vitenskapelige interessefelt ikke fått mye oppmerksomhet i den biografiske litteraturen. Vi får av og til inntrykket av at det er Hamsuns perspektiv som har vunnet over Brøggers når vi i populære beskrivelser hører ekko av hans ironiske "Død og Pine, hør, han siger, at der er Is indover Grønland!" (s. 110).

I enkelte polarhistoriske framstillinger har det nærmest vært et underliggende premiss at det var konkurransen om et geografisk mål som var den eneste drivkraften for en polfarer. Polarekspedisjoner blir forklart med ønsket om å hente hjem ære og berømmelse med ski på beina. Samtidig tas det ikke høyde for at vitenskapen også kan drives av konkurranse, ære, berømmelse og ambisjoner. Når Roland Huntford stadig minner oss på at Nansen fortsatt hadde lengst-nord-rekorden, men at den snart kom til å

---

²¹⁸ Retzius 1896: 101.

bli slått, gir han leseren et inntrykk av det var et kappløp som betydde svært mye for Nansen. Samtidig er det ingen problemstilling for Huntford at det også forgikk et vitenskapelig kappløp om for eksempel å forstå årsaker til havets sirkulasjon.²¹⁹

Dette premisset – at sport og vitenskap drives av vesensforskjellige motiver – ses tydelig i beskrivelsene av spillet om Sørpolen. Når f.eks. Bomann-Larsen hevder at det egentlig var Nansen som skulle ha vært førstemann på verdens sørligste punkt, kan vi si som Brøgger at han husker ikke ”i dette øieblik paa videnskaben”. Ifølge Bomann-Larsen hadde Nansen både skiene, sledene, hunder og skuta – men han hadde også en hustru: ”Muligheten for å realisere toktet endret seg først med Eva Nansens plutselige død den 9. desember 1907”, men da var det for seint. Nansen hadde lånt ”Fram” bort til Amundsen tre måneder tidligere.²²⁰ Men hva med Polhavet? Og Nansens ambisjoner om ny kunnskap om havet? Hvorfor trekkes ikke dette momentet inn i diskusjonen? Ser vi ikke vitenskapsmannen Nansen, ser vi ikke hvor viktig det ville være for ham at Amundsen skulle dra nordover og skaffe ham ny kunnskap om Polhavet. Selv om vi begrenser spørsmålet til kun å gjelde hva som ville gitt Nansen ære, kan vi argumentere for at Amundsens ekspedisjon til Polhavet ville vært viktigere for Nansen enn om han selv hadde kommet som førstemann til Sørpolen. Nansen hadde oppnådd enorm suksess i polarområdene. Fallhøyden ville ha vært stor om han la ut på en ny ekspedisjon, og alt annet enn en suksess kunne ha blitt en nedtur for ham. Dessuten virket han ferdig med polarområdene – i den grad at han ikke var klar for nye overvintringer, med alt det innebar av slit og savn. Men viktigere: I årene før Amundsen satte kursen sørover, var det helt andre problemkomplekser Nansen var opptatt av. Han mente at han og Helland-Hansen sto på terskelen til det store gjennombruddet i å forstå havets fysikk. Et slikt gjennombrudd ville kunne plassert ham som en stor internasjonal vitenskapelig stjerne. For å illustrere poenget kan vi kanskje spørre: Hva ville Nansen ha vært mest interessert i å oppnå i 1911 – Sørpolen eller å få nobelprisen i fysikk?²²¹ Jeg har ingen dokumentasjon som tyder på at Nansen på noen måter tenkte i nobelprisbaner, men ved å stille spørsmålet på den måten får vi tydeliggjort at vitenskap også – i aller høyeste grad – kan være et spørsmål om personlig ære. Nansen var overbevist om at studiene han og Helland-Hansen holdt på med var i den øverste internasjonale divisjonen. Og

---

²¹⁹ Huntford 1996: 354.

²²⁰ Bomann-Larsen 2008: 17.

²²¹ Fram til 1923 var det uproblematisk at geofysisk forskning (og astrofysikk) utgjorde en del av grunnlaget for nobelpriskategorien fysikk. Etter det ble komitémedlemmer, av forskjellige grunner, mer restriktive. Friedman 2001: 144–151 og Friedman 1981: 795–98.

Amundsens ferd til Polhavet ville være en helt avgjørende forutsetning for å komme videre med forskningen.

Slike perspektiver er fraværende i det meste av polarlitteraturen, som snarer har vært preget av det jeg vil kalle *skidogmatisme* – en forestilling om at det eneste som virkelig betydde noe for en polfarer, eller tidligere polfarere, var å nå et mål på ski. Hos Tor Bomann-Larsen finnes det hos Nansen en dyp splittelse mellom forfengelighetens drivkrefter, som sportsmann, og seriøs forskning. Noe som røper en forestilling om at vitenskap ikke kan drives av forfengelighet.²²² Og om "Fram"-ekspedisjonen skriver han: "Å benevne ekspedisjonen et vitenskapelig tokt er ikke stort mer dekkende enn å kalle Olav Tryggvason vitenskapsmann." Man ruinerte ikke statskassa for å påvise en strøm under isen, er Bomann-Larsens argument: "Selvsagt håpet man i finne nytt land, selvsagt var Nordpolen målet. Vel var dr. Nansen vitenskapsmann, men i folks øyne først og fremst idrettsmann."²²³

Hadde ekspedisjonen virkelig handlet om vitenskap, hadde Nansen slått seg til ro med alle sensasjonene de fant på isen, er Bomann-Larsens påstand, og viser ironisk til alle organismene og algene Nansen hadde oppdaget.²²⁴ Men, som Robert Marc Friedman understreker, vitenskapen var for Nansen ikke en kamuflering av det *egentlige* – nemlig skiløping eller å slå rekorder.²²⁵ Det var heller ingen motsetning mellom ønsket om å komme først til Nordpolen og ønsket om å drive seriøs vitenskap.

Beskrivelsene fra selve ekspedisjonene kan også få et annet meningsinnhold om vi trekker inn vitenskapen. Det har vært skrevet veldig mye om "Fram"-ekspedisjonen. Også i bøker om ekspedisjonsdeltakerne Otto Sverdrup og Hjalmar Johansen.²²⁶ Dagbøker til mannskapet har vært lest opp og ned og endevendt, og biografer har funnet ut hvem som hadde godt humør og hvem som var grinete. Nansen hører ofte i den siste kategorien. Disse studiene har resultert i mye kunnskap om alt fra hvem som var best til å fryse på fingrene til den mest praktiske og ryddigste av mannskapet. Hvem som var tålmodig og hvem som ble fort sur. Disse undersøkelsene danner bedre grunnlag for å forstå samfunnet på "Fram", og gir oss bedre innsikt i hvordan praktisk kunnskap kunne bidra til utvikling av en ekspedisjonskultur. Men jeg synes også vi bør prøve å forstå hva Nansen var opptatt av under ekspedisjonen. Flere har påpekt hans svingning i humøret

---

²²² Bomann-Larsen 1995: 104.

²²³ Bomann-Larsen 1993: 82.

²²⁴ Bomann-Larsen 1993: 83.

²²⁵ Friedman 2004: 107 f.

²²⁶ Se f.eks. Huntford 1996; Hegge 1996; Kvam 1997; Wisting 2012.

og ubesluttsomhet, uten å sette det i sammenheng med hva han var mest opptatt av. Hans humørsvingninger blir dermed sett på som et resultat av at "Fram" ikke drev langt nok mot Nordpolen og/eller at han lengtet hjem til Eva. Men en viktig grunn til at han gikk rastløs fram og tilbake, fram og tilbake og sleit ut skipsdekket på "Fram", var at han hadde gjort en av de viktigste geografiske oppdagelsene siden midt på 1800-tallet, nemlig at Polhavet var nesten 4000 meter dypt. Ingen hadde forutsett dette. Ingen. Størst kjente dybde til da var 150 meter. Men selv om Nansen forsto at dette var en stor oppdagelse, ble det samtidig en hodepine for ham, som jeg mener må være med *om* vi skal forstå Nansen frustrasjon og humørsvingninger. I hans forutsetning for selve driften lå et grunt hav i polområdet. Vannmengdene fra de sibirske elvene, som han hadde forutsatt skulle drive isen et stykke nordover, ble plutselig forsvinnende liten, når den skulle fordeles på et flere tusen meter dypt hav – og ikke på 150 meter. Som han skriver: "Dette feier med ett strøg enhver tillid til strømmene væk; vi finder enten ingen strøm, eller en ytterst umerkelig; al min tro står nu til vindene. Kolumbus fandt Amerika ved en regnefeil, som ikke en gang var hans egen; gud må vide hvad min regnefeil vil bringe os?" (s. 184) Oppdagelsen blir nevnt i andre framstillinger, men den drukner i alt det andre under selve ekspedisjonen, og den blir heller ikke trukket med videre for å forstå hvorfor Nansen ble en internasjonal pioner innen moderne havforskning. Denne nye kunnskapen ga ikke bare helt ny forståelse av Arktis – for Nansen ble det enorme Polhavet *også* en sterk tankevekker: han forsto hvor ufattelig liten kunnskap en egentlig hadde om havet – til tross det at det meste av planeten er hav. Han erkjente at den som vil forstå jorda, må forstå havet. Det er fra havet vi stammer, det er vårt matfat – og nesten viktigst for Nansen: Havet er den aller viktigste temperaturregulator på planeten. Dette ble også Nansens nye vitenskapsdisiplin. Hans professorat ble i 1908 omgjort fra zoologi til oseanografi. En slik integrering av vitenskapen vil gi en ganske annen fortelling om "Fram"-ekspedisjonen – både før, etter og under selve reisa.

I tråd med moderne vitenskapshistoriske- og polarhistoriske studier har jeg ønsket å integrere vitenskapelige, politiske, økonomiske, nasjonale og ambisjonsmessige perspektiver i analysen av polaraktiviteten. Mens tradisjonell ekspedisjonshistorie har fokusert på de geografiske rekorder, har moderne polarhistoriske studier *også* fått fram hvordan polaraktiviteten ble forstått som et viktig bidrag til den siviliserte verden. For små nasjoner, som de nordiske, var det stor ære å kunne levere bidrag til det

internasjonale forskersamfunnet.²²⁷ Det var i seg selv betydningsfullt å ha samlet troverdige iakttakelser og komme hjem med vitenskapelig materiale som fossiler, dyr, planter fra hittil ukjente områder på planeten. Det ble etter hvert også viktig å kunne bidra med mer avansert teoriutvikling om de geofysiske forholdene som rådet i verdens mest ugjestmilde strøk. Kravet til nøyaktige og presise observasjoner økte også.

I vitenskapshistorisk polarhistorie er det viktig å forstå hvordan forskere lærte seg teknikkene for å mestre polarområdene – og hvordan de klarte å drive forskning under svært vanskelige betingelser. Hva slags vitenskapelige og menneskelige egenskaper som var nødvendige for vellykket polarforskning? Det fantes ingen lærebok som kunne forklare hvordan instrumenter kunne fungere under kalde og kummerlige forhold. Hvordan tok de seg fram og overlevde i krevende natur, langt fra folk? Hvordan organiserte lederne forskningen, hvordan tilegnet aktørene seg kunnskap om særegen vitenskapelig praksis og sosiale rutiner?²²⁸ Hvordan ble denne kunnskapen formidlet mellom nasjoner og fra generasjon til generasjon? På samme måte som vitenskapshistorien har interessert seg for hvilken betydning de ikke-vitenskapelige aktørene, som f.eks. glassblåsere og mekanikere, har hatt for utviklingen av den eksperimentelle forskningen, vil det i moderne polarhistorie være naturlig å undersøke hvilke betydning de norske ishavsmiljøene hadde for framgangen til norsk polarforskning i perioden.

Hvilken betydning hadde det imperialistiske verdensbildet og rasistiske holdninger for møtet med "de andre" – arktiske urfolk? Hvilket bilde av naturmiljøet og andre kulturer formidlet oppdagelsesreisende?²²⁹ Hvordan ble forskerne som kom hjem med rekorder, bragder og vitenskapelige oppdagelser fra Arktis og Antarktis, mottatt og feiret i hjemlandet?

Mens en i tradisjonell vitenskapshistorie i større grad har skilt mellom vitenskapsinterne og vitenskapseksterne forhold i forskningen, har moderne vitenskapshistorie vist hvor vanskelig en slik dikotomisering er. Ofte står de kulturelle, økonomiske, politiske, strategiske, nasjonalistiske, sjåvinistiske, personlige og relasjonelle forhold like sentralt som de enkelte vitenskapelige resultatene. Og ikke minst er vekselvirkningen mellom de ulike perspektivene interessant å undersøke.²³⁰

---

²²⁷ Bravo and Sörlin 2002: 7; Friedman 2004: 111; Friedman 2001: 59 ff; Wråkberg 1999.

²²⁸ Sörlin, Friedman, Harbsmeier og Wråkberg udatert: 11.

²²⁹ Bravo and Sörlin 2002: 20 ff.

²³⁰ Wråkberg 1999: 28 ff.

Dette gjelder også for vitenskapshistoriske biografier. "To some extent, modern biographers are dealing less with the details of the science and more with the cultural features that create a scientist", skriver Darwin-biograf Janet Browne.²³¹

For å forstå Nansen som vitenskapsmann, er det ikke nok å se på hans egen driv, hans eget intellekt. Det er ikke nok å forklare at han var en genial vitenskapsmann – eller å gjøre som Halvdan Koht å slå fast at Nansens "[h]andlekraft, forstand og hjertelag har hos ham inngått en forening som er makeløs".²³² Vi må se på de prosessene som har vært viktige i formingen av ham som forsker. Forutsetningene ved Bergen Museum, med et vitalt darwinistisk forskningsmiljø og hjemmehavn for observasjonene etter Nordhavsekspedisjonen. Nansens erfaring fra Vestisen og kontakt med ishavsmiljøet ombord på "Viking". Hans møte med forskningsmiljøet i Stockholm. Ikke minst inspirasjonen fra A.E. Nordenskiöld. Overvintringen på Grønland og lærdommen fra inuittene. Mottakelsen han fikk etter Grønland – og det mulighetsrommet dette ga Nansen for å utvikle seg som forsker. Den politiske interessen for å satse på polarforskning. Hvordan suksessen med "Fram", og Brøggers kampanje, forsterket Nansen posisjon. Men samtidig kunne den allmenne suksessen gjøre ham sårbar, slik at han ikke ble tatt som seriøs vitenskapsmann av alle. Som igjen kunne føre til splid, misunnelse og konflikter mellom ham og kolleger innen akademia.

Slike faktorer er eksempler på forhold som må inn i analysen av en vitenskapsmann. Det er ikke eksterne faktorer som ligger *utenfor* vitenskapen. Vitenskap er *også* politikk, kultur, samfunn og miljø.

Jeg har ikke ønsket å ha en fagsnever tilnærming til de feltene Nansen var involvert i. I stedet for å skrive disiplinært om hans zoologiske, oseanografiske, geologiske, historiske og etnografiske studier, har jeg ønsket å vise hvordan problemorienteringen hans førte ham inn i ulike fagtradisjoner. Under "Fram"-ekspedisjonen ble han oseanograf. På Grønland fikk han interesse for etnografiske spørsmål. I arbeidet med Nordpolens historie, søkte han bakover i tid og fordypet seg i kildestudier og kartografiske spørsmål.

Målet mitt har vært å integrere Nansens vitenskap i fortellingen om livet hans, snarere enn å gå i detalj på hans teoriutvikling inne alle felt.²³³ Jeg tror ikke Hegges oppskrift er veien å gå – at det må være et "verdensmesterskap i beskrivende

---

²³¹ Browne 2010: 372

²³² Koht 1929: 232.

²³³ Se f.eks. Robinson 2006: 5.

kombinasjonsforskning” (jfr. over, s. 16) eller at en må ha en faglig bakgrunn som spenner over alle felt Nansen var engasjert i. Jeg har ikke hatt som ambisjon å gå inn i og analysere alle studier Nansen gjorde eller bidro til. Jeg har heller ikke vurdert Nansens forskning opp mot de ulike fagfrontene i dag. Studiene mine er på ingen måter uttømmende om Nansen som vitenskapsmann. Det er nok å ta av for dem som vil gå videre, innenfor flere felt. Men jeg har etablert en plattform. Jeg har tatt Nansen tilbake til vitenskapen og vist at det er vanskelig å skulle skrive biografisk om denne mangesidige personen uten å få fram at han var en vitenskapsmann i ordets bredeste betydning.

Utgangspunktet mitt har vært at Nansen var professor nesten hele sitt voksne liv, sågar innen to fagfelt. Fra 1897 i zoologi og så fra 1908 i oseanografi. Før det hadde han vært konservator og student. Det var hans yrke. Bare det faktum gir grunn til å integrere vitenskapen i fortellinga om hans liv. Men for Nansen var vitenskap ikke begrenset til en akademisk stilling. Vitenskapen var *ikke* noe anna – noe han levde utenom sitt ”vanlige” liv, noe han gikk til midt på dagen. Det var heller ikke noe han la bort om han gikk inn i andre roller. Som f.eks. diplomat i London – da jobbet han også med to av sine viktigste avhandlinger – *The Norwegian Sea* og *Nord i tåkeheimen*. Nei, for Nansen var vitenskap – eller skal vi si – arbeid med store spørsmål han ville ha svar på, nærmest en kraft som var styrende for livet hans. Som kunne plage ham. Det gjorde at han arbeidet og arbeidet langt mer enn han ga uttrykk for at han egentlig ville. Som han oppgitt skrev til en venninne i 1910: ”[Jeg] ødelægger livet ved at gjøre det bare til en eneste slitsom arbeidsdag.” (s. 436) Like fullt fortsatte han natt etter natt.

Jeg har ønsket å spørre hva det var som drev ham til å fortsette? Dag etter dag, år etter år. Det var et spørsmål Nansen ofte stilte seg selv. Var det av *forfengelighet*, undret han seg, var det *vitebegjær* eller var det rett og slett det han formulerte som *arbeidsdrift* – et sug han følte for å utføre noe meningsfullt, noe han oppsummerte i ”driften til ikke at ha levet forgjæves” (s. 291). Han tenkte ofte på om ønsket om å sette spor var den *egentlige* drivkraften for at han ofret så uendelig mye tid på vitenskapen. Ambisjonene var å løse oppgaver så store at de ville sette tydelige merker. Noe som virkelig betydde noe. For til tross for alt han etter hvert hadde oppnådd, følte han stadig at han ikke hadde gjort noe av vesentlig verdi. Som femtiåring håpet han fortsatt han skulle få muligheten til å gjennomføre sin store livsoppgave – det store grunnleggende arbeidet som skulle gi ny forståelse av havets fysikk.

En biografisk tilnærming mener jeg er fruktbar for å vurdere Nansens ambisjoner og mål med forskningen. Dette må analyseres og skrives inn i Nansens liv. Det blir unaturlig å framstille det som noe som på en eller annen måte har ligget utenfor "resten" av hans liv. En biografisk tilnærming vil også kunne se Nansens mål med forskningen i nær sammenheng med livet han levde, oppgaver han prioriterte og valg han gjorde.

Som nevnt mener jeg det er naturlig at en persons arbeid og arbeidssted står sentralt i et menneskes liv. I de biografiske framstillingene er Nansens forhold til Universitetet påfallende fraværende. Det blir derimot vist til at han hadde en god stillingsbetingelse, uten undervisningsplikt. Carl Emil Vogt skriver f.eks. i sin biografi om Nansens innsats på Universitetet i årene rundt 1910 at han "hevet altså professorlønn omtrent uten gjenytelser".²³⁴ Det er en veldig underlig påstand og eksemplifiserer en manglende integrering, for ikke å si forståelse, av en vitenskapsmanns liv og rollen en forsker har på et universitet. I den samme tidsperioden Vogt refererer til (1907–1912) publiserte Nansen *The Norwegian Sea* og *Nord i tåkeheimen* – og han jobbet på spreng for å bygge opp det mange mente ville bli et verdensledende havforskningsmiljø.

Det blir også vist til at Nansen mot sin vilje ble valgt til rektor i 1918. Men det er ikke diskutert hvilke ambisjoner han hadde for utviklingen av sin egen arbeidsplass, den viktigste kunnskapsinstitusjonen og det eneste universitetet i Norge. Dersom en ikke får fram den rollen han spilte her, de ambisjonene han hadde for egen institusjon, de kampene han førte – vil en også gå glipp av viktige nederlag og seirer i hans liv. Vi vil heller ikke kunne forstå hvor viktig erfaringene fra Universitetet kan ha vært for hans mer generelle politiske forståelse. Det Nansen oppfattet som distriktpolitiske hensyn i den såkalte Helland-Hansen-saken, fikk etter mitt skjønn betydning for utviklingen av hans generelle syn på Stortinget og på norske politiske stridsspørsmål.

Det er også viktig å forstå Nansens oppfatning av biologi, evolusjon, rase og kultur for å forstå hans samfunnssyn. I hans samtid står biologisk samfunnsstenkning strekt. Og det har vært vist hvordan Nansen også var påvirket av såkalt darwinistisk samfunnsstenkning.²³⁵ Men hvilken sammenheng er det mellom vitenskapsmannen – zoologen – Nansen og hans samfunnssyn, ut over at han bruker biologiske ord og uttrykk? Og hva får hans endrede oppfatning av utviklingslæren å si for hans syn på samfunnet, rase, klasse og kjønn? Dette blir enda viktigere i mange av analysene jeg skal

---

²³⁴ Vogt 2011: 277.

²³⁵ F.eks. Greve 1974: 249 f.

gjøre i bind 2. Hvordan forsto Nansen første verdenskrig og kampen mellom nasjonene? Og hvordan argumenterte han for folkeflytting etter krigen? Hvordan kan vi forstå hans ønske om å hjelpe nødlidende, samtidig som han argumenterte for at den sterkestes rett-logikken *egentlig* skulle gjelde i samfunnet. Kjenner vi vitenskapsmannen, kommer vi lenger i slike analyser.

Som et siste poeng kan vi ta med at Nansens prioriteringer innenfor forskningen også ble viktig for hans valg av fritid og familieliv. De gjentatte havforskningstoktene sto på mange måter i konflikt med hans ønske om å være på familiestedet Sørkje. I dagbøkene skriver Nansen stadig at han egentlig ville ligge på ryggen i skogen og nyte livet i stedet for å være på havet. Men kan vi forklare at han valgte som han gjorde, om vi ikke forstår hva Nansen trodde disse forskningstoktene kunne gi ham av ny og verdifull innsikt? En kunnskap som han i neste omgang kunne bruke til å utvikle nye ideer og ny forståelse av havet.

Gjennom vektleggingen av vitenskapsmann har jeg tegnet et nytt Nansen-bilde. Det er ikke en ukritisk hyllest av mannen som en genial forsker. Det er ikke en rettlinjert fortelling om en sterk vilje. Det er ikke en historie om en skiløper som tok med seg kunstene fra Husebybakken opp i isødet.

Jeg har søkt å vise forutsetningene, mulighetene, begrensningene, inspirasjonene, ambisjonene – som gjorde det mulig for ham å nå så langt som han gjorde innen teoriutvikling, publisering av vitenskapelige verker – og i å organisere og etablere vitenskapelige nettverk, nasjonalt og internasjonalt. Men jeg har også vist hvordan han kunne møte motstand i arbeidet med å etablere forskningsmiljøer – til tross for hans allmenne politiske innflytelse og påvirkningskraft i det norske samfunnet.

Jeg har vist hvordan Nansen transformerte knowhowen, for ikke si snowhowen, fra Grønland og ishavsmiljøene for å etablere og utvikle en polarlogistikk, som var en forutsetning for geografisk utforskning og for å hente hjem vitenskapelige observasjoner, som igjen var viktig for hans faglige utvikling. Jeg har vist hvordan han i møte med naturmiljøet utviklet teknikker for innsamling av observasjonene.

Jeg har funnet en søkende Nansen, med en sterk driv til å følge store spørsmål for å løse noen av naturens gåter. Jeg har sett en sterk intellektuell som stilte spørsmål ved de store sannheter. Tidlig fornektet han kirkas lære, men viktigere: Han utfordret Herbert Spencers antroposentriske verdensbilde. Evolusjonen var ikke teleologisk, det

var ikke et spørsmål om *utvikling*, men om forandring. "Ak, om vi istedenfor det ulykkelige uttrykk utviklingens lov; hadde brukt forandringens lov; mon ikke da mange brustne illusjoner hadde vært sparet?"

Jeg har funnet en darwinist som i private notater tenkte tanken fullt ut – og ropte etter den sterkestes rett. Samtidig en mann som reagerte på urettferdighet. Møte med Grønland og inuittenes stilling der, fikk ham til å reagere på kolonialismens urettmessige undertrykking – og ødelegging av *opprinnelige* kulturer.

Jeg har sett hvordan Nansen etter "Fram"-ekspedisjonen var ferdig med polarekspedisjoner. Overvintringen på Frans Josef Land kom til å prege ham. Som jeg skriver i et avsnitt på side 299: "Ishavståka hadde satt dype spor i Nansen. Den ble stående som en motpol til det gode, lystige, kjære; og til skogkledde fjellåser. Sørkje var paradiset. Ishavet var det ikke. Han tenkte på "Fram"-ekspedisjonen, hva han hadde utrettet, og hva han hadde funnet: "Min store opdagelse, jeg har fundet helvede, men det har ingen ild, det er klam-tågernes land." Arktis hadde mistet sin glorie. Han så mer et tåkehelvete i nord, men samtidig var det nettopp her, dypt nede i havet at svarene på mange viktige spørsmål lå begravd. Det var og ble det evige dilemmaet: lyst versus plikt.

Eller som denne passasjen på side 415 illustrerer: "For Nansen hadde en gang nordpolspørsmålet vært en livssak, "jeg hadde en indsats at gjøre der, mente jeg, og måtte gjøre den; men så var jeg ferdig med det [...] nu er det helt andre opgaver, som fylder mig». Det som hadde fylt Nansens dager og netter de siste årene, var alle spørsmålene om havets oppbygging, om jordas temperatur og om middelalderens utforskning av nordlige farvann. Men "når de er løst hvad så. Samme vei som Nordpolen? Alt tendes, brænder og slukner. Og så er det forbi. Hvad lever vi så for? [...] Et navn?"

Jeg har vist hvordan Nansens humør kunne svinge fra dyp kjeller til nesten påfallende høyder, som da han møtte ekteparet Gulbransson. Jeg har ikke forsøkt å diagnostisere hans sinnstilstand. Men jeg har sitert hans egne ord, når han fikk besøk av "denne mørke gjest", og når han opplevde "tungsindets klamme skygger" (s. 481) – for å få fram hvordan han slet i depressive perioder.

Jeg har kommet tettere på Nansen enn biografer før meg har gjort. Og jeg har beskrevet *oppdageren* Nansen. Ikke bare i betydning at han utforsket nye geografiske områder. Han oppdaget ny teknikk og praksiser. Han fant nye sammenhenger i naturen. I mikroskopet og i de dypeste hav. Han var drevet av en oppdagertrang på

mange felt – og dette påvirket livet hans, for ikke å si livsprosjektet. Denne oppdagerviljen kan ikke gjerdes inn og kategoriseres som "vitenskap" og skilles fra "resten" av livet hans.

Nansen brukte ofte Kongespeilet for å forklare hvorfor folk var villige til å søke inn i isen, selv om det var farer forbundet med det. Det skyldtes tre slags natur hos mannen, kunne det lærde skriftet fra 1200-tallet forklare: Én del var kappelyst, en annen del vitelyst, mens den tredje kraften var ønsket om vinning. Nansen var ikke i tvil om hvilken kraft som hadde virket sterkest i utforskning av verden: Som han selv formulerte det: "dybest ligger det han satte som no. 2: *det ukjendtes ubøielige magt over menneskesindet.*" Denne makten "driver oss ind til naturens skjulte kræfter og hemmeligheder, ned i mikroskopets uendelig lille verden og ut i universets umaalte vidder. Frem for alt giver den os ikke fred, før vi kjender den planet, vi bor paa, fra havets største dyb til atmosfærens høieste lag, den drev os ind i urskogens pestfyldte sumper og op på isen under polen."²³⁶

Det er grunn til å tro at Nansen snakket ut fra egen erfaring, for han kjente godt til denne kraften – som hadde slik "*ubøielige magt over menneskesindet*".

---

²³⁶ Nansen 1911: 3–5.

Litteratur

- Ambjörnsson, Ronny, Per Ringby og Sune Åkerman (red.) 1997: *Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*, Stockholm.
- Andresen Astri, Sissel Rosland, Temmu Ryymin og Svein Atle Skålevåg 2012: *Å gripe fortida. Innføring i historisk forståing og metode*, Oslo.
- Aschim, Anders 2010: Uavslutta vitskapleg etterskrift til "Ein betre vår ein gong. Elias Blix", Universitetet i Tromsø.
- Bain, Arthur J. 1897: *Life of Fridtjof Nansen. Scientist and explorer*, London.
- Berg, Karin 2004: *Fridtjof Nansen og hans kvinner*, Oslo.
- Berg, Roald 2004: Amundsen og hans aeronauter, i Einar-Arne Drivenes og Harald Dag Jølle (red.), *Ekspedisjonene*, bind 1 av *Norsk polarhistorie*, Oslo.
- Bock, Ortwin 2011: Fridtjof Nansen og Nobelprisen i medisin i 1906, *Årbok for Universitetsmuseet i Bergen*.
- Bomann-Larsen, Tor 1993: *Den evige sne. En skihistorie om Norge*, Oslo.
- Bomann-Larsen, Tor 1995: *Roald Amundsen. En biografi*, Oslo.
- Bomann-Larsen, Tor 2000(a): Fra vugge til grav, *Aftenposten* 31.1.
- Bomann-Larsen, Tor 2000(b): Biografiens beltesteder, *Aftenposten* 7.1.
- Bomann-Larsen, Tor 2004: *Folket*, bind 2 av *Haakon & Maud*, Oslo.
- Bomann-Larsen, Tor 2008: En hvit løgn, i Jan-Gunnar Winther [et al.], *Norge i Antarktis. Fra erobring til moderne forskning*, Oslo.
- Bourdieu, Pierre 2004 (1986), Den biografiske illusjon, *Agora*, nr 3.
- Bravo, Michael and Sörlin, Sverker (eds.) 2002: *Narrating the Arctic. A Cultural History of Nordic Scientific Practices*, Canton, MA.
- Brinkmann, August jr. 1961, Fridtjof Nansen som zoolog, *Naturen*, Bergen.
- Browne, Janet 2010: Making Darwin: Biography and the Changing Representations of Charles Darwin, *Journal of Interdisciplinary History*, XL 3.
- Brox, Karl H. 1991: *Eva og Fridtjof Nansen. Et samliv*, Oslo.
- Brøgger, W.C. 1931: Minnetale over professor Fridtjof Nansen, holdt i den mat.-naturv. klasses møte den 23de mai 1930, *Årbok. Det norske videnskaps-akademi*, Oslo.
- Brøgger, W.C. og Nordahl Rolfsen 1896: *Fridtjof Nansen 1861–1893*, Kjøbenhavn.
- Cain, Barbara 2010, *Biography and history*, London.
- Carr, David 1998: Narrative and the Real World, in Brian Fay, Philip Pomper and Richard T. Vann (eds.), *History and theory. Contemporary readings*, Malden, Mass.

- Christensen, Olav og Audhild Skoglund (red.) 1996: *Nansen ved to århundreskifter*, Oslo.
- Dahl, Hans Fredrik 1986: Den historiske biografi I, i *Nytt norsk tidsskrift*, nr. 2.
- Dahl, Hans Fredrik 2001: Individet i historie. Hva kan biografien gi som annen historieskriving mangler?, *Posa*, nr. 2.
- Dahl, Hans Fredrik 2012: *Fra Pax til Paven. Minner og meninger*, Oslo.
- Dahl, Ottar 1993: Forklaring og fortelling i historievitenskapen, *Historisk tidsskrift*.
- Egeland, Marianne 2000: *Hvem bestemmer over livet? Biografien som historisk og litterær genre*, Oslo.
- Egeland, Marianne 2002(a): Biografien og historieskriving, *Historisk tidsskrift*, nr. 2–3.
- Egeland, Marianne 2002(b): Garffs SAK – himmelstormende eller tidstypisk? Pose-og-sekk-biografien ved totusenårsskiftet, *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* nr. 2.
- Eide, Martin 2006: *Saklighetens lidenskap. En biografi om Chr. A.R. Christensen*, Oslo.
- Eriksen, Anne 2004: Polarheltene – minner og monumenter, i Einar-Arne Drivenes og Harald Dag Jølle (red.), *Ekspedisjonene*, bind 1 av *Norsk polarhistorie*, Oslo.
- Figueiredo, Ivo de: 2003: Biografien og de to riker, *Prosa*, nr. 1.
- Furre, Berge 1986: *Den historiske biografi II*, *Nytt Norsk tidsskrift*, nr 2.
- Furre, Berge 1990: *Soga om Lars Oftedal*, bind 1, Oslo.
- Fridtjof Nansen. Brev (FNB) 1961–1978*, bind 1–5, utgitt av Steinar Kjærheim, Oslo.
- Friedman, Robert Marc 1981: Nobel physics prize in perspective, *Nature*, 27. Aug.
- Friedman, Robert Marc 1989: *Appropriating the weather. Vilhelm Bjerknes and the construction of a modern meteorology*, Ithaca & London.
- Friedman, Robert Marc 2001: *The politics of excellence. Behind the Nobel Prize in science*, New York.
- Friedman, Robert Marc 2004: Nansenismen, i Einar-Arne Drivenes og Harald Dag Jølle (red.), *Vitenskapene*, bind 2 av *Norsk polarhistorie*, Oslo.
- Friedman, Robert Marc 2008: Fridtjof Nansen and the University, 1896–1911, *Årbok. Det norske videnskaps-akademi*, Oslo.
- Frängsmyr, Tore 1998: Från äreminne till kritisk porträtt, i Evert Baudou (red.), *Forskarbiografen. Föredrag vid ett symposium i Stockholm 12–13 maj 1997*, Stockholm.
- Fulsås, Narve 1989: Forteljing og historie, i Christian Kvium (red.), *Historisk kundskab og fremstilling. Oplæg fra den 20. Nordiske fagkonference i historisk metodelære*, Århus.
- Fulsås, Narve 1999: *Historie og nasjon. Ernst Sars og striden om norsk kultur*, Oslo.
- Fulsås, Narve 2005: Historie og forteljing, *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 3.

- Gjelsvik, Tore 1976: *Utforskningen av kontinentalsokkelen i Barentshavet – fra Fridtjof Nansens tid til i dag*, Oslo.
- Grepstad, Ottar 1997: *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*, Oslo.
- Grepstad, Ottar 1998: Sakprosaens linjer, i Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen, *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, bind 2, Oslo.
- Greve, Tim 1973: *Fridtjof Nansen. 1861–1904*, Oslo.
- Greve, Tim 1974: *Fridtjof Nansen. 1905–1930*, Oslo.
- Grieg, Harald 1971: *En forleggers erindringer*, Oslo.
- Grønneberg, Elin [et al.] 2000: Spor etter Fridtjof Nansen. En bibliografi, hovedoppgave ved Høgskolen i Oslo, avd. JBI.
- Hamilton, Nigel 2008: *How to do Biography?*, Cambridge 2008.
- Hankins, T.L. 1979: In defence of biography: the use of biography in the history of science, *History of Science*.
- Heger, Anders 1999: *Mykle. Et diktet liv*, Oslo.
- Hegge, Per Egil 1996: *Otto Sverdrup. Aldri rådløs*, Oslo.
- Hegge, Per Egil 2002: *Fridtjof Nansen. Bare én vilje*, Oslo.
- Helland-Hansen, Bjørn 1931: Fridtjof Nansen og hans videnskapelige innsats. Minnetale holdt i ekstraordinært fellesmøte den 10de oktober 1930, *Årbok. Det norske videnskaps-akademi*, Oslo.
- Helle, Karen Blaauw 1987: Fridtjof Nansen – zoologstudent og forskerrekrutt i Bergen, *Naturen*, Bergen.
- Helle, Karen, Ole Didrik Lærum og Holger Ursin (eds.) 1987: *The Nansen symposium on new concepts in neuroscience. A centenary commemoration of Fridtjof Nansen's contribution to neurobiology*, Bergen.
- Hestmark, Geir 1993: Fridtjof Nansen og arktisk geologi, *Fridtjof Nansen minneforelesning*, Det norske videnskaps-akademi, Oslo.
- Hestmark, Geir 1996: Nansen – "Vitenskaperen", i Olav Christensen og Audhild Skoglund (red.), *Nansen ved to århundreskifter*, Oslo.
- Hestmark, Geir 1999: *Vitenskap og nasjon. Waldemar Christopher Brøgger 1851–1905*, Oslo.
- Hestmark, Geir 2004: Kartleggerne, i Einar-Arne Drivenes og Harald Dag Jølle (red.), *Vitenskapene*, bind 1 av *Norsk polarhistorie*, Oslo.
- Hestmark, (red.) 2011: *Fridtjof Nansen minneforelesninger*, Oslo.

- Holmgren, Ann Margret 1924: *Fridtjof Nansen*, 2 bind, Stockholm.
- Holt, Kåre 1974: *Kappløpet*, Oslo.
- Holtedahl, Hans 1961: Fridtjof Nansen som geolog, *Naturen*, Bergen.
- Holtedahl, Olaf 1961: Fridtjof Nansen. Forskeren, *Samtiden*, Oslo.
- Huntford, Roland 1996: *Fridtjof Nansen. Mennesket bak myten*, Oslo.
- Huntford, Roland 1997: *Nansen. The Explorer as Hero*, London.
- Høghaug, Leif 2013: *Dag og Tid*, 16.8.
- Høidal, Sven 1947 *Fridtjof Nansen. Norges største våghals*, Oslo.
- Haavet, Inger Elisabeth 1997: Nina Grieg. Kunstner – og kunstnerhustru, doktorgradsavhandling Universitetet i Bergen.
- Jansen, Jan K.S. 1982: Fridtjof Nansen og hjerneforskningen ved slutten av forrige århundre, *Årbok. Det norske videnskaps-akademi*, Oslo.
- Jensen, Henrik S. 1986: *Fridtjof Nansen. En forsker i kamp for fred*, Lyng.
- Jensen, Dag 2002: Noen trekk i den historiske biografiens landskap, *Historisk tidsskrift*, Oslo.
- Jølle, Harald Dag 1996: Eskimoliv – det gode liv i nord?, i Olav Christensen og Audhild Skoglund (red.), *Nansen ved to århundreskifter*, Oslo.
- Jølle, Harald Dag 2000: "Hvorfor holder jeg eskimoen for stående over europæerne?" Kulturforskeren Fridtjof Nansen og "de arktiske andre", hovedoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.
- Jølle, Harald Dag 2007, Kulturforskeren Fridtjof Nansen, *Årbok. Det norske videnskaps-akademi*, Oslo.
- Jølle, Harald Dag 2009: Polar prestisje og vitenskapelig ære. Fridtjof Nansens kamp for havforskning ved universitetet, *Historisk tidsskrift*, Oslo.
- Jølle, Harald Dag 2013: Eit gnagsår i norsk polarhistorie, *Dag og Tid*, 4.1.2013.
- Karlsen, Silje Solheim 2011: Triumf, lojalitet, avstand. Fridtjof Nansens Fram-ekspedisjon (1893–1896) – og bøker i dens kjølvann, ph.d.-avhandling, Universitetet i Tromsø.
- Kjeldstadli, Knut 1992: *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*, Oslo.
- Kjeldstadli, Knut 1999(a): Hartvig Frisch – en utdanningsborger i arbeiderbevegelsen, *Arbejderhistorie*, nr. 3.

- Kjeldstadli, Knut 1999(b): Biologiens tid – randbemerkninger om viten og venstrestaten, i Erik Rudeng (red.), *Kunnskapsregimer. Debatten om De nasjonale strategier*, Oslo.
- Kjærstad, Jan 2000: Biografiens løgn, *Aftenposten* 27.1.
- Kleivan, Helge 1961(a): Fridtjof Nansens "Eskimoliv" – bakgrunn og perspektiv. I 100-året for hans fødsel, *Grønland*, Charlottenlund.
- Kleivan, Helge 1961(b): Fridtjof Nansen som etnograf, *Naturen*, Bergen.
- Koht, Halvdan 1929: Fridtjof Nansen, i Halvdan Koht (red.), *Våre høvdinge. 70 livsskildringer med portretter*, bind 2, Trondhjem.
- Kragh, Helge S. 1987: *An Introduction to the Historiography of Science*, Cambridge.
- Kvam, Ragnar Jr. 1997: *Den tredje mann. Beretningen om Hjalmar Johansen*, Oslo.
- Larsson, Lisbeth 2007: Biografins återkomster, i Henrik Rosengren och Johan Östling (red.), *Med livet som insats. Biografen som humanistisk genre*, Lund.
- Lothe, Jakob, Refsum, Christian og Solberg, Unni 1997: *Litteraturvitenskapelig leksikon*, Oslo.
- Maurseth, Per 1983: Opp, alle jordens biografer! Politisk biografi – en ny bølge ved fem av dem, *Kontrast*, nr 2.
- Mosby, Håkon 1961: Fridtjof Nansen som oceanograf, i *Naturen*, Bergen.
- Murvold, Hilde Karin 1998: I helters spor. Sydpolsekspedisjonens kulturelle organisasjon, Hovedoppgave i etnologi, Universitetet i Bergen.
- Nansen, Fridtjof 1911: *Nord i tåkeheimen. Utforskningen av jordens nordlige strøk i tidlige tider*, Kristiania.
- Nereid, C.T. 1996: Nansen ved to århundreskifter, *Historie*, nr. 4.
- Nora, Pierre 1996: *Realms of Memory. The Construction of the French Past. Conflicts and divisions*, volume 1, Columbia.
- Nordby, Trond 1986: Den historiske biografi III, *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 2.
- Olden-Jørgensen, Sebastian 2000: Griffenfeld igjen – et essay, *Personalthistorisk Tidsskrift*.
- Passing, Birgitte 1992: Den historiske biografien og historievitenskapen, *Historisk Tidsskrift*, nr. 1.
- Passing, Birgitte 1997(a): Biografien, kvindevitenskapen og historiefaget. Et genmæle efter Natalie Zahle-biografien, i B. Gullikstad og K. Heitmann, *Kjønn, makt, samfunn i Norden i et historisk perspektiv*, bind 1, Trondheim.

- Possing, Birgitte 1997(b): Biografien ud fra et kvinde- og et historievitenskabeligt synspunkt, i Ronny Ambjörnsson, Per Ringby og Sune Åkerman (red.) 1997: *Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*, Stockholm.
- Possing, Birgitte 1999(a): Den historiske biografi som videnskab og musikalsk fortælling, *Historisk tidsskrift*, nr. 4.
- Possing, Birgitte 1999(b): *En forførelsens dobbeltkontrakt*, Personalhistorisk tidsskrift.
- Possing, Birgitte 2001: Biography: Historical, i Niel J. Smelser og Paul B. Baltes (eds.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, vol. 2, Amsterdam.
- Possing, Birgitte 2004: The Historical Biography: Genre, History and Methodology, i John Bale, Mette Krogh Christensen og Gertrud Pfister (eds.), *Writing lives in sport. Biographies, life-histories and methods*, Aarhus.
- Possing, Birgitte 2005: Genren med de mange liv. Et kritisk blik på biografien, i Nils Bredsdorff og Niels Finn Christiansen, *Det kritiske blik*, København.
- Possing, Birgitte 2002: Den biografiske udfordring: Mytologisering eller humanisering, i Kirsten Hastrup (red.), *Videnskab og værdier. Den humanistiske udfordring*, Copenhagen.
- Possing, Birgitte 2007(a): Et kritisk blik på biografien. Genren med de mange liv, i Henrik Rosengren och Johan Östling (red.), *Med livet som insats. Biografien som humanistisk genre*, Lund.
- Possing, Birgitte 2007(b): Portrættering og omportrættering. Om biografi som dekonstruerende metode, i Jette Kofod og Dorthe Staunæs (red.), *Magtballader. 14 fortællinger om magt, modstand og menneskers tilblivelse*, København.
- Possing, Birgitte 2008: Fremtidens biografier – hvor går de hen? *Bokvenn. Bladet for bokelskere*, nr. 20.
- Possing, Birgitte 2009: Om kunsten at skrive biografi, *Rubicon*, nr 2.
- Possing, Birgitte 2010: Om kunsten at skrive biografi om Ibsen, i Astrid Sæther, Ståle Dingstad, Atle Kittang og Anne Marie Rekdal (red.), *Den biografiske Ibsen*, Oslo 2010.
- Possing, Birgitte 2012(a): Tiltrædelsesforelæsnig, Statens Arkiver 28.11.2012, publiceret på <http://bambuser.com/v/3184872>.
- Possing, Birgitte 2012(b): Portraiture and Re-portraiture. Biography as a Genre and as a Deconstructive Technique, in Ann-Christina L. Knudsen and Karen Gram-Skjoldager (eds.), *Living Political Biography. Narrating 20th Century European Lives*, Aarhus.

- Possing, Birgitte 2013: *Biography: Historical*, publisert på:
<http://www.possing.dk/pdf/historicalbio.pdf>
- Rem, Tore 2005: *Hvor god er biografien?*, *Prosa*, nr. 1, Oslo.
- Rem, Tore 2009: *Sin egen herre. En biografi om Jens Bjørneboe*, Oslo.
- Retzius, Gustav 1896: Fridtjof Nansen som biolog, i W.C. Brøgger og N. Rolfsen, *Fridtjof Nansen 1861–1893*, Kjøbenhavn.
- Rifbjerg, Klaus 2002: *Nansen og Johansen. Et vintereventyr*, København.
- Robinson, Michael F. 2006: *The coldest crucible. Arctic exploration and American culture*, Chicago.
- Roll-Hansen, Nils 1996 (a): Biologien ved Bergens Museum og Universitetet i Bergen, i *Universitetet i Bergens historie*, bind 2, Bergen.
- Roll-Hansen, Nils 1996 (b): Ved biologiens forskningsfront, i Olav Christensen og Audhild Skoglund (red.), *Nansen. Ved to århundreskifter*. Oslo.
- Rotberg, Robert I. 2010: Biography and Historiography: Mutual Evidentiary and Interdisciplinary Considerations, *Journal of Interdisciplinary History*, XL 3.
- Rosengren, Henrik och Östling, Johan (red.) 2007: *Med livet som insats. Biografien som humanistisk genre*, Lund.
- Rudeng, Erik 1996: Den gjennfødte sagahelt, i Olav Christensen og Audhild Skoglund (red.), *Nansen ved to århundreskifter*, Oslo.
- Sandmo, Erling 2005: Ettetankens sosiologi, *Agora*, nr. 1–02.
- Solstad, Dag 2004: *Artikler 1993--2004*, Oslo.
- Sonntag, Wolfgang 1947: *Fridtjof Nansen*, Oslo.
- Sverdrup, Harald Ulrik 1931: Fridtjof Nansen som videnskapsmann, *Norsk Geografisk Tidsskrift*, Oslo.
- Sørensen, Jon 1931: *Fridtjof Nansens saga*, Oslo.
- Sørensen, Jon 1940: *Fridtjof Nansens saga*, 2 bind, Oslo.
- Sørensen, Jon 1952: *Fridtjof Nansen. En bok for norsk ungdom*, Oslo.
- Sørensen, Øystein 1993: *Fridtjof Nansen. Mannen og myten*, Oslo.
- Söderqvist, Thomas 1999: Forskerbiografiens historie, *Slagmark. Tidsskrift for idéhistorie*, nr. 28–29.
- Sörlin, Sverker; Friedman, Robert; Harbsmeier Michael og Wråkberg, Urban, udatert:
Det nordliga rummet: Polarforskning och de nordiska länderna. Forskningsplan, The

- Northern Space. The International Research Network on the History of Polar Science, Working paper no 1.
- Sörlin, Sverker 1997: Späd barndom – mogen vetenskap? Kontinuitet och kausalitet i den intellektuella biografien, i Ronny Ambjörnsson, Per Ringby og Sune Åkerman (red.), *Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*, Stockholm.
- Sörlin, Sverker 1998: Den stora och den lilla världen. Kring en biografisk studie av Hans W:son Ahlmann, geograf och vetenskapsdiplomat, i Evert Baudou (red.), *Forskarbiografien, Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakad*, Stockholm.
- Thomsen, Niels 1992: Historien om frk. Zahle – er det historie?, *Historisk Tidsskrift*, nr 2.
- Thomsen, Niels 1997: Replik, *Historisk Tidsskrift*, nr. 2.
- Tjelmeland, Hallvard 2009: Politikarbiografien. Sjangerkrav og kvalitetskriterium i spennet mellom intimisering og overpolitisering, i Solveig Halvorsen [et al.] (red), *I politikens irrganger. Festskrift til Knut Einar Eriksen*, Oslo.
- Utne, Eric (red.) 2011: *Nansens siste kjærlighet. Kjærlighetsbrevene fra Fridtjof Nansen til Brenda Ueland*, Oslo.
- Vogt, Carl Emil 2010: Nestekjærlighet som realpolitikk. Fridtjof Nansens humanitære og internasjonale prosjekt 1920–1930, Universitetet i Oslo.
- Vogt, Carl Emil 2011: *Fridtjof Nansen. Mannen og verden*, Oslo.
- Vogt, Per 1961: *Fridtjof Nansen. Liv og gjerning*, Oslo.
- Vold, Helge 2012: Etterord. Om å skrive biografi, upublisert.
- Walton, Stephen J. 2008: *Skaff deg eit liv! Om biografi*, Oslo.
- Wisting, Alexander 2012: *Hjalmar Johansen. Seierens pris. En biografi*, Oslo.
- Wråkberg, Urban 1999: *Vetenskapens vikingatåg. Perspektiv på svensk polarforskning 1860–1930*, Stockholm.
- Östling, Johan og Henrik Rosengren (red.) 2007: *Med livet som insats. Biografien som humanistisk genre*, Lund.
- Øverås, Asbjørn 1946: *Fridtjof Nansen. Mannen og verket*, Stavanger.
- Åmås, Knut Olav 2004: Biografiens teori og metode, i Knut Olav Åmås, *Mitt liv var draum. Ein biografi om Olav H. Hauge*, Oslo.

